

108
1901

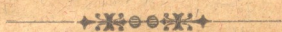
დიდება შენის ქვეყნისა
იგივ შენო დიდებაა . . .

წელიწადი პირველი.

№ V

მაისი 1901

e

ბზილისი

სტამბა მ. შარაძისა და ამხანაგობისა, ნიკოლ. ქ., № 21
1901

მაისი № 5 1901 წელი.

მომზაური

ისტორიულ-ანტიკვარული და გეოგრაფიულ-ეტნოგრაფიული სურათებთანაა უკნადა, გამოვა ყოველისთვის პირველს რიცხვებში.

წლიური ფასა ჟურნალ „მოგზაური“-სა გავზავნით არის 5 მანეთი. ნახევარ წლით 3 მანეთი. მინცხუთს მანეთს სრულად შემოიტანს, გაეგზავნება დიდი სურათი **პატარა პანხისა.**

რადგანაც მეტად ბევრნი გვთხოვენ ჟურნალის გზავნას უფასოდ ანუ ნახევარ ფასად, რედაქცია ამით აცხადებს, რომ ჟურნალი უფასოდ და ნაკლებ ფასად არავის გაეგზავნება, რადგანაც თვით ინტერესი ჟურნალისა მოითხოვს, რომ ჩვენ დასაწყისშივე გავუფრთხილდეთ მის გამოცემის თანხის უზრუნველად ყოფის საქმეს.

ხელის მოწერა მიიღება „წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების მალაზიაში, ი. იმედაშვილის წიგნის მალაზიაში და თვით რედაქტორთან, დავითის ვიწრო ქუჩაზედ, № 20. აქვე შეიძლება ნახვა რედაქტორისა ყოველ დღე შუადღის შემდეგ 4 ს. 7 საათამდე. ადრესი: Тифлисъ, въ редакцію „МОГЗАУРИ“. რედაქტორ-გამომცემელი ავანე ზ. დოცტომაშვილი.

222

თბილისი

ტამბა მ. შარაძისა და ამხანაგობისა, ნიკოლოზის ქუჩა № 21.

1901

საქართველოს
ისტორიულ-ანტიკვარული
მომზაური
მ. შარაძისა და
ამხანაგობისა

ТИФЛИССКИЙ ФИЛИАЛ
БИБЛИОТЕКА
№ 101 (6)

მადლ-ეფუღად-უსამდგდელოესი საქართველოს ექსარხოსი ფლაგიანე
(იხ. სტატია „საქართველოს ექსარხოსები“).

ნ ა წ შ ვ ე ტ ი

დიდ მოურავიანიღამ.*

წიგნი თვითონ პატარაა, საგანია მისი გრძელი,
ამას მხოლოდ დარწმუნდება ბოლომდისინ წამკითხველი.

ჭირველ ღმერთთა მაღალი საქები, სადიდებელი,
ძლიერი, უზენაესი, მომნიჭე, შემადლებელი,
მორკმული სრულის დიდებით, ჩვენ კაცთა მაცხოვრებელი,
გულთა მხილავი, უსწორო, გამგე, ყოველთა მცნებელი,

შეყანა სრული, შემკული, ყოვლის ფრით სავსე, ვრცელია,
ზეგარდმო დიდი არსება მაღლიდამ დამხედველია,
იგი დაჰყურებს, განაგებს, ყველას გზის გამკვლეველია,
ნუ დამსვამს უნუგეშოსა, შვებას იმისგან ველია...

მე უძალოს ამ საგანზე მან გონება აღმიხადოს,
ბრუნდე აზრი განმაშოროს, ჭეშმარიტი გამიცხადოს,
და როს სიტყვა დამელიოს მომეხმაროს, დამიბადოს,
მემრე შრომამ მომავალი კმაყოფილი გამიხადოს.

მე კაცი ვარ უსწავლელი, არაშიგან განაცადი,
უბირისა ხალხისაგან დანარჩენი, დანაბადი,

) ჩვენ მივიღეთ ვრცელი შრომა „დიდ მოურავიანი“ ანუ „გიორგი სააკაძე“ დაწერილი გიგო სეჩხაშვილისაგან. მისი მთლად დაბეჭდვა „მოკზაურში“ ჩვენ არ შეგვიძლიან, მაგრამ მკითხველის გასაცნობად ზემოთს კიდესთან მოგვუყავს ეს ნაწილი (რედ.

2585

ვიკისრე და ხელთ ავიღე მე კალამი განაცხადი, [ზადი*].
ვთხოვ მკითხველმან არ დამიგმოს, თუ რამ ჰპოვოს მასში

მსე წიგნი საკითხავი წყლულით სავსე, სხვის ნაღვაწი,
დიდებულის საქართველოს ცუდის ჟამის დრო და ნაწი**),
ვპოვე, ლექსად გარდავიღე, კალმის წვერი ხშირად ვაწი,
გულ სათხანად მოვიშრომე, შემეწიე, ღმერთო, აწი..

შეიძლება წამკითხველმან მიპასუხოს ამ საგანზე:
რომ თავს ვიღე შემკულება ცუდის ჟამის, დრო და ხანზე,
მაგრამ უკეთ დაინახვის თუ ავიდა კაცი ხანზე,
ავი კარგთან, კარგი აეთან, გამოჩნდება მეიდანზე.

შბედობის დრო და ჟამით ვცან ძართლისა ბედკრულება,
დიდებულის სააკადის თავ-დადებით ერთგულება,
საქართველო დღეს ცოცხალი, მე იმისგან მეგულება,
და მისათვის თავს შევიღე მისი ლექსით შემკულება.

ბული ჩემი არ მასვენებს, არ ვიცი რას დაუტყვია,
მომავალი თავისს თავზე არავის არ შეუტყვია,
ვინ რა იცის ხვალის ბედი, დანაა თუ ცხელი ტყვია,
სხვის ხელისა შემყურალი, მონაა და პირუტყვია.

მსე არის ჩემი სიტყვა, არას ვამბობ ამის გარე,
მორწყულია წმიდა სისხლით საქართველოს მთელი არე,
ქვეყნად სხვას ის არ უნახავს, რაც მან განვლო დღენი მწარე,
ქრისტე ღმერთო, სხვა სასჯელი, ააშორე და აკმარე!..

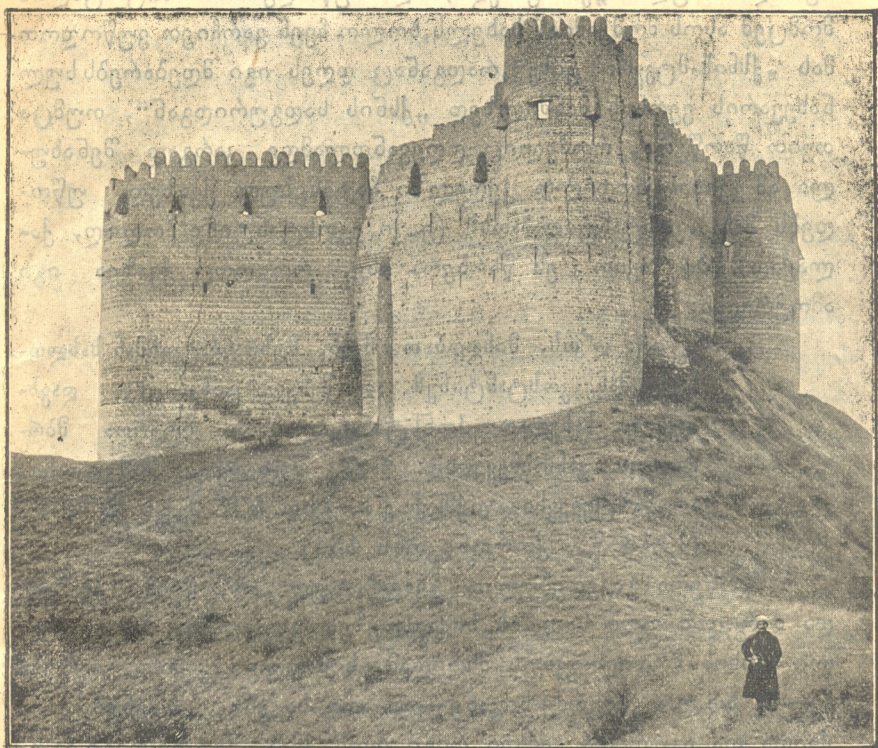
ზიგო ხეჩოაშვილი.

*) ზადი — ნაკლი; გულის ზადი — წვენა.

**) ნაწი — დგრიტა, ეგულის დედა.

მოხუცებული ქანი მტკვრის ციხე, მტკვრის ციხე, მტკვრის ციხე

მტკვრის ციხე, მტკვრის ციხე, მტკვრის ციხე

მთილისიდან ან ბათუმიდან რკინის გზით მიმავალი მტხის სადგურს რომ მიუახლოვდებით, თქვენს ყურადღებას უნებლიეთ იზიდავს ერთი მეტად მშვენივრად ნაგები ციხე, მაღალს მთაზე ბუმბერაზად წამომდგარი. აი ამ ციხის სურათია აქ დასტამბული. მგონი არც ერთის ციხის სახელწოდებაზედ არ იყოს ისე გადარეული ცნობა, როგორც ამ ციხისაზე. ბატონიშვილი შახუშტი უწოდებს მას „მტკვრის-ციხეს“ და ასეც არის იგი აღნიშნული ბროსესაგან გამოცემულ ფრანგულ რუკებში *).

*) ჩვენს ისტორია-გეოგრაფიაში „მტკვრის-ციხედ“ წოდებულია აგრეთვე ხუნანი, სადაც მდინარე სრამი უერთდება მტკვარს.

იგი აღნიშნულია „ვარ-ციხედ“, ხალხი უწოდებს მას სიკოცხლის მომცემ ასოს მომქამიას სახელს, ხოლო ჩვენ ვარჩიეთ ვუწოდოთ მას „ქსნის-მტკვრის ციხე“, რადგანაც დღეს იგი მდებარებს სულ ნახევარის ვერსის მანძილზედ „ქსნის სადგურიდან“, თუმცა თვით წარწერა, რომელიც დღევანდლამდე კარგად შენახულია ამ ციხის ჩრდილო კედელში ჩატანებულ ქვაზედ, უწოდებს მას „კოსტანტიანოს“ (ე. ი. კოსტანტინე-პოლოდ, ქალაქად). აი თვით ეს წარსერა ისე, როგორც ქვაზეა იგი ამოჭრილი:

„ქ: ღთს. შინდობათ. ჩვენ. მუხანბატანმან სახლთ-
 ხუცესმან. კოსტანტინემ. ადვანეთ. ციხე. ესე. დავს-
 დევით. სახელათ. ძონსტანტილაბათი. მტკვრთა მბრ-
 ძელთა. განმასხევედად. რათა. მკვიდრნი. მამუჯთანი.
 არ წარტევეგნილ იქმნენ. ქს. აქათ. ჩლ მქქეს ულდ.:
 (1746 წ., ქარიანიკონს 434).

წარწერა გაკეთებულია კვადრატულ არშინიან ქვაზედ და ძირიდან ორი საუენის სიმაღლეზეა კედელში ჩატანებული ციხის ჩრდილოეთის მხრიდან. სიმაღლე ციხისა იქნება 6—7, ხოლო სიგრძე-სიგანე—ათ-ათი საუენი. აშენებულია ქვითა და აგურითა, ერთი რიგი რომ ქვაა, მეორე რიგი აგურია. შიგნით, ციხის ირგვლივ მრავალი განყოფილებანია, როგორც ეტყობა საცხოვრებელი ოთახები ყოფილა, ბუხრები, სარდაფები და სხვა. შუაში კი პატარა ეზოა ბაღებით მოსილი, რომლიდანაც, ჩვენ რომ მივედით რამდენიმე მსუქანი კაკაბი ამოფრინდა.

ცხიე ჯერაც კარგად არის შენახული და მხოლოდ დასავლეთის მხრის კედელი აქვს ჩამოქცეული, მაგრამ ესეც იმიტომ, რომ ნიაღვარს ჩამოურეცხია ამ მხრიდან მთის გვერდობი, ციხეს საძირკველი გამოსთხრია და კედელიც იმიტომ ჩამონგრეულა. ურიგო არ იქნებოდა, რომ ციხის ახლანდელს პატრონებს ეს სუსტი ადგილი ციხისა გაემაგრებინათ და მით სამუდამოდ დაეცვათ იგი დანგრევისაგან, თორემ ნიაღვარი

თავისას არ დაიშლის და დროს მიმავლობაში შეიძლება მთელი მთა და შენობაც ჩაჩეცხოს. ციხე აგებულია სარკინეთის მთის დასავლეთ კენწეროზე, საიდანაც მშენებელთა მოხანს მტკვრისა და ქსნის ხეობები ქალებითა და სოფლები: მუხრანი, აღაიანი, ქსოვრისი, მკამი, სასხორის, ქვემო აღაზემო, ნიჩბისი, ნადირაანთკარი, ძეგვი და სხვ. აქ სიუთონ ბატონიშვილი მახუშტი ამ ციხის შესახებ სწერს შემდეგსა:

„ციხის-ძირის სამხრეთ არს ციხე მტკვრისა, სასრკინეთის მთასაგეგმება, რომელი აღაშენა 79 მეფის კონსტანტინეს ძემან ბაგრატ. ამ ციხის სამხრეთ, მტკვრამდე და ნახარკევამდე, არს მანდარი ნახარკევისა წოდებული: ოდეს დაისხნენ თურქთა მოსვლასა სპარსნი და მოსწუვიდნა ალექსანდრე დიდმან, მისგამო ისახელა. არს უწყლოდობით უხაყოფო, არამედ ზამთარ ბაღახიანი, და იზრდებიან ცხვართა და ჯოგთა სიმრავლე. ხოლო კსნა მდინარე ერთუას მტკვარს ჩრდილოდამ, ციხეს ქვეით“ (გვ. 216).

მკვს გარეშეა, რომ მახუშტი აქ სწორედ ამ ქსნის ციხეზე ხეზედ ლაპარაკობს, მაგრამ იგი მის აღწერებას მიაწერს ბატონიშვილს ბაგრატს, შვილს მეფე კონსტანტინე III-ის, რომელიც მეფობდა 1469—1505 წლებში, წარწერა კი აღნიშნავს მის აღწერებას 1746 წლებში. უნდა გვეფიქროთ, რომ კონსტანტინე მუხრან-ბატონმან იგი ხელ-მეორედ ააშენა და სახელიც თავისი უწოდებია. ჩვენს ისტორიაში ამ ციხეზედ მოიპოვება შემდეგი ცნობები:

„კონსტანტინე მეფის სიკვდილის შემდეგ 1505 წელს, ქართლის ტახტზედ ავიდა შვილი მისი დავით VIII. იქაბეთში ამ დროს მეფობდა ალექსანდრე II; იგი მოჰკლანსაკუთარმა შეილმა ბიორგიმ და თვით გამეფდა ბიორგიმ დიდი ბოროტი კაცი იყო და ამიტომ ეწოდა სახელი ავ-ბიორგი. 1510 წლებში იგი უკებ შემოესია ქართლს და მიუხტა მე-

ფე ლავითს პტენში, მაგრამ ვერაფერი გააწყო და დაუწყო
 ქართლს აოხრება. მეფე ლავითი მშვიდობის მოყვარე კაცი
 იყო და ამიტომ ავ-ბიორგისთან შებმას არ აპირებდა; ძმათა
 სისხლი არ უნდა დაიღვაროსო. მისი ძმა ბაგრატი კი აქე-
 ზებდა მეფეს და ეუბნებოდა: „წაგვართვეს ძახეთი და ახლა
 ქართლის წართმევაც ჰსურთო; მომეც საუფლისწულოდ მუ-
 ხრანი, პრაგვისა და ძსნის ხეობანი და მე აღუდგები მტრად
 ავ-ბიორგისო“. ლავითმა მისცა. მაშინ,—განავრძობს ის-
 ტორია:—

„ბაგრატი მოვიდა მუხრანს ციხესა მტკვრისა, რა-
 მეუ ანს ციხის ძირის თავსა და დადგა მუნ. ავ-გიორ-
 გი მიუხტა მას და ალყა შემოარტყა ციხეს. სამს თავს
 ბრძოდა, მაგრამ ციხე ვერ აიღო. ბრძ-მორეუღმა ავ-
 გიორგიმ გაუგზავნა ბაგრატს ერთი ლიტრა ჯვინო და
 დაცინვით შეუთვალა: „ხარ ძე მეფისა და ანს უამი მრ-
 ვალი, რამეუას ანა გისვამს, აწ ისიე“. ბაგრატს ამ
 დრას ჰქონდა ციხეში ახალი ორგული; გაუგზავნა ავ-
 გიორგის და დაცინვით შეუთვალა: „სამი თვეა დგენარ
 ქსნსა ზედა და არ გიგემუბას; მიირთვი და შეიტყე,
 რამ არ ძალ-გამს ციხის ადებს“. ავ-გიორგიმ მართლს
 ჰსცნა სიმტკიცე ციხისა და მოშორდა ციხეს. ცოტა
 ხნის შემდეგ კვლავ შემოესია ქართლს და უწყო დარ-
 ბევა. ბაგრატი ჩაუსაფრდა ძაღისის ხევში და რაღა ავ-
 გიორგი განაადებული უკან ბრუნდებოდა, თავს დაესხა,
 მოსრა მისი მსლებელნი, შეიპყრო იგი და შამწყვდი
 მტკვრის ციხეში, 1513 წელს, სადაც იგი მალე მოა-
 შთვეს კიდეც“.

ბი რა ამბების მომსწრეა ქსნის მტკვრის-ციხე და ჩვენ კი
 აქამომდე ისიც არ ვიცით, რომელია იგი და ვისგან ან რო-
 დის არის აშენებული?

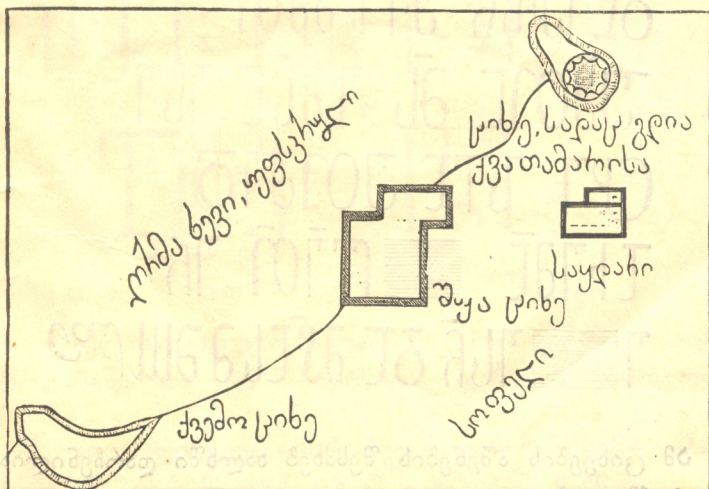

სოფელი სარო და მისი ნაშთი.

სოფელი სარო ძვეს ჯავახეთში, ახალ-ქალაქის მაზრაში, 25—30 ვერსზე ქ. ახალ-ქალაქიდან, ჩრდილო-დასავლეთისკენ მისგან, ჯავახეთის ვაკე-გორის განაპირზედ, საიდანაც, ვითარცა ხელის გულზედ, იხილვის მშვენიერი სანახები მტკვრის ამწვანებულ ხეობისა. საროს მცხოვრებნი სულ მართლ-მადიდებელი ქართველები არიან, ჰყავთ მღვდელი, აქვთ სასწავლებელი. სცხოვრობს აქ ერთი კომლი მაჰმადიანიც, ტომით ქართველი და გვარად ორბელიანი.

საროში აღსანიშნია რამდენიმე ნაშთი, სახელდობრ: სამი ციხე ძველის ასო-მთავრულის წარწერით ერთს მათგანზე და საყდარი სამის ტრაპეზით.

როგორც ვსთქვით, სოფელი სარო გაშენებულია ჯავახეთის ვაკე-გორის განაპირზე, საშინელის ნაპრალის და ღრმა ხევის პირად. აი, ზედ ამ ნაპრალის პირად აგებულია საყდარიანის ლოდებით სამივე ციხე, შორი-ახლო ერთი-ერთმანეთისაგან, როგორც ცხადად სჩანს ამ სურათიდან:

პირველი ციხე წარმოადგენს გურგვალს, კოშკისებურს
შენობას, რომლის შიგნით მთლად ჩაკრულია დუღაბით.
ზემო ნაწილი ციხისა მონგრეულია და ქვები მისი ყრია აქვე
ახლო. აქვეა ერთი მოზრდილი ქვა, რომელზედაც დაცულია
ძველი ასო-მთავრული წარწერა. მასში ჩვენ ამოვიკითხეთ
შემდეგი სიტყვები:

„ქვისტე, ადიდე თამარი, დაუძლეველი მეფეთა მეფე“..

ღანარჩენი აზრი-კი სისრულით ვერ გავიგეთ, თუმცა
ადვილად იკითხვის აგრეთვე სიტყვები: „გამრეკელსა“ „ესე“
„ციხე“ და სხვა, მაგრამ წარწერის სრული აზრი-კი ვერ აღ-
ვადგინეთ. შინც წაიკითხოს, ვსთხოვეთ დაგვავალოს და გვაც-
ნობოს საყოველთაოდ გამოსაცხადებლად. აი თვით წარწე-
რა ისე, როგორც იქ არის:

ქვისტე თამარი
დაუძლეველი მეფეთა მეფე
გამრეკელსა ესე
ციხე და სხვა
წარწერის სრული აზრი-კი
ვერც ვადგინეთ
შინც წაიკითხოს
დაგვავალოს და გვაცნობოს
საყოველთაოდ გამოსაცხადებლად

ამ ციხეების აშენების შესახებ ხალხში დარჩენილია შემდეგი თქმულება:

საროში ოდესლაც *) სცხოვრებდა სამი ძლიერი თავადი, მშობიო, — ამბობს გარდმოცემა. მეთეთულმა მათგანმა ააშენა თავისთვის ეს ციხეებიო, ხოლო საყდარი-ვი ერთი ააშენესო, მაგრამ, რადგანაც ყოველს მათგანს საკუთარი მოძე

11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20

ღვარი ჰყავდაო, ამიტომ საყდარშიაც სამი ტრაპეზი გააკეთებინესო, რათა ყოველს მათგანს ცალკე შეჰსძლებოდა ღვთის-

*) უნდა ვიფიქროთ თამარ მეფის დროს (1184—1212), რადგანაც ამ მეფეს მოხისენიებს ამ ციხის ქვის წარწეა.

მსახურებაო. ზამოდის, რომ საყდარიც მამარ მეფის დროს არის აშენებული. ამბობენ, წარწერაც ჰქონდა ამ საყდარსაო, მაგრამ დაიკარგა, როდესაც აქეთკენ მძლავრობდნენ მაჰმადიანნიო. ლღეს ამ საყდარში აღსანიშნია მაცხოვრის ერთი ძველი ხატი, იგი დახატულია კაკლის ფიცარზედ ფერადის წამლებით და სიგრძე აქვს 8 და სიგანე 6 ვერშოკი. სახის მარჯნივ და მარცხნივ ოქროს ფერის ასოებით აწერია სიტყვები: „ესა ქრისტე“! ხოლო ბოლოში ესა:

„ადიდე შენ, მაცხფარა, მადიდებელი შენი აბაშიძე ლეონი, 1747, გლახაკი იოანე“.

ჩვენ ბეჯითად და ზედ მიწვევით გადმოვიღეთ ეს წარწერა და მოგვყავს აქ ისე, როგორც ნამდვილშია, რათა ჩვენთან ერთად მკითხველიც დასტუბეს ჩვენის წინაპრების უეკველ ხელოვნებით (იხ. წარწერა მე-405 გვ.).

ვინ არის აქ მოხსენებული ლეონ აბაშიძე, ჩვენ არ ვიცით, მაგრამ საჭიროდ ვსთვლით დაფურთოთ, რომ საროდამ 7—8 ვერსის მანძილზედ ძვეს სოფელი შოკი, სადაც დღესაც სცხოვრობენ ბეგნი აბაშიძენი, რჯულით მაჰმადიანნი, მაგრამ ქართულად ჯერაც მშვენივრად მოლაპარაკენი. შგონებთ, რომ ამ ხატის პატრონი, ლეონ აბაშიძე, ამათგანი უნდა იყოს და 1747 წლებში ყველანი თუ არა, ზოგნი მაინცა, ჯერაც ქრისტეს მალიარებელნი ყოფილან.

„გლახაკი იოანე ინიძე ენიჭებოდა მისი ნოტიანი... თანავე იბრუნებოდა...
 - მიიღო მთლიანად მისი... მისი...“

(1811—1811) მთავრად იოანე მისი თანავე იბრუნებოდა...
 - მისი... მისი...“

ბუმბერაზნი ჩვენის მთებისა, მყინვარნი.

სადაც დიდებულს მთასა მყინვარსა
 ორბნი, არწივნი ვერ შეჰხებიან,
 სად წვიმა-თოვლნი, ყინულად ქმნილნი
 მზისგან აროდეს არა ჰდნებიან,
 სად უდაბურსა მას მყულდროებას
 კაცთ ჟრიამული ვერ შეჰსწვდენია,
 სად მეუფება ჭექა-ქუხილსა,
 ყინულს და ქართა მხოლოდ ჰშთენია,—
 უწინდელს დროში ღვთისა მოსაფთა
 გამოუქვაბავთ მუნ მონასტერი...

(„განდევილი“ ილ. ჭავჭავაძისა).

ასე ასურათებს მგოსანი ჩვენის მთების ერთს ბუმბერაზ-
 თაგანს—ყაზბეგს ანუ, როგორც ჩვენი ხალხი და მგოსანი
 უწოდებს—მყინვარს.

ღიას, საუკუნო სიცივისა და ყინულისა, შავის სიკვდი-
 ლისა და დაღუპვის სავანეა თხემნი მყინვარისა, მაგრამ ცნო-
 ბის-მოყვარეობით აღსავსე ადამიანმა როდი იცის დაბრკო-
 ლება და საზღვარი! მს არის მიზეზი, რომ მრისხანე მყინვა-
 რიც ვერ წინააღმდეგა ადამიანის გაბედულობას, მან ფეხი
 შესდგა მის თხემზედა და მედიდურად ამართა მასზედა ალა-
 მი (ბაირალი) გამარჯვებისა...

ბი ერთ ასეთ გამარჯვებაზე გვესურს მოვეუთხოვით დღეს
 „მოგზაური“-ს მკითხველებს. მაგრამ ვიდრე მყინვარზე ასე-
 ლის ამბავს მოვეუთხოვდეთ მკითხველს, საჭიროდ მიგვაჩნია
 ორიოდ სიტყვით მაინც გავაცნოთ მას ვითარება და ადგილ-
 მდებარეობა ამ მთისა.

მეინგარდი (გაზბუგი).

...თუგინა თუ პნტოსიკი პან კლემენტე კუმიბი თიფლის ტუთიორთ
...პილსონ ნი ბოტოტბებუნი

თავ-და-პირველად მყინვარი სანძარი ყოფილა, ე. ი. ცეცხლ-მქშინავი მთა; მაშინ იგი გრგვინავდა, ირყეოდა და სიკვდილსა და ზარს ჰფენდა გარშემო. მყინვარი მაშინ დღევანდელი თვალ-აუწევდენი მყინვარი როდი იყო: თავ-და-პირველად იგი ჩვეულებრივი სიმაღლის მთა იყო, მაგრამ ცეცხლმა და გამხვალმა დედა-მიწამ ის თან-და-თან ისე მაღლა ასწიეს, რომ სხვა მთები მასთან სულ უმცროს ძმებად დარჩნენ. მაგრამ მოგეხსენებათ, რომ ამ ქვეყნად ყველაფერს დასასრული აქვს და ჩვენს მყინვარს-სანძარსაც დასასრული დაუდგა: დროს მიმავლობაში ცეცხლი განელდა და მყინვარი გაყინულ მთად შერჩა ცის სივრცეს!

შაზბეგის სანძარის გული უწინდელს დროში.

შაზბეგი ამართულია ქავკასიის ქედის თითქმის შუა წელზედ, ღუშეთისა და ქავკავის მაზრების სასაღვარზედ,

სადაც მის ახლო (11 ვერსზე) გაივლის საქართველოს სამხედრო გზა და გამართულია სადგური შაზბეგი, საიდანაც მშვენიერად მოსჩანს იგი, რასაკვირველია, თუ კარგი დარია.

სიმაღლე მისი უდრის 16,546 მწყურთასა ზღვის მაღლა ($4\frac{3}{4}$ ვერსს). თუმცა მყინვარი სიმაღლით მთელს ხუთს მთაზედ ნაკლებია ძავეკასიის მთებში (იალბუზი, ღიხ-ტაუ, ძოშტან-ტაუ, შხარი და ჯანდის-მთა), იალბუზს შემდეგ იგი მაინც ყველაზე ცნობილი მთაა ძავეკასიაში. შართველები უწოდებენ მას მყინვარს (ყინულოვანს), ოსები — შრუს-ხოხს (თეთრ მთას), ხოლო ყაზბეგი დმარქვეს მას რუსებმა მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში სოფელ სტეფან-წმინდაში მცხოვრებ საქართველოს მოურავების შაზბეგების გამო. მის სივრცეში შაზბეგი იყოფა ორ წვერად (თხემად): აღმოსავლეთ და დასავლეთ თხემებად და აღმოსავლეთის თხემი თითქმის 100 საყენით მაღალია დასავლეთისაზე და უფრო ციცაბოცა. შაზბეგი სდულიად მოკლებულია ტყეებს, რადგანაც ძირი მისი ძვეს 5700 მწყურთაზედ, სადაც თითქმის აღარ იზრდება ხე; აქედამ იწყობა ჯერ ბუჩქები და მთის ბალახი, ვიდრე 10,807 მწყურთამდის, ხოლო მას შემდეგ-კი შაზბეგი დაფარულია საუკუნო თოვლით, რომელიც ჰკვებავეს მის 8 ყინვარს (ЛЕДНИКЪ). შაზბეგის ყინვართ შორის აღსანიშნია: ანანაუტი, სიგრძით $5\frac{1}{2}$ ვერსი, ფრ-წვერსა— $7\frac{1}{2}$ ვერსი (აღმოსავლეთის მხრიდამ), დეკდფრკა—6 ვერსი (ჩრდილო მხრიდამ), საიდანაც ბევრჯერ ჩამოწოლილა საშისელი ზვაფი თოვლისა საქართველოს სამხედრო გზაზედ და სხვ.

როგორც ჩვენის მგონის სიტყვებიდანაც სჩანს, შაზბეგზე ოდესმე მონასტერიც ყოფილა, მაშასადამე, აქ ბერებს უცხოვრიათ, მაგრამ თითონ მის თხემზე ასვლა-კი ცრუ-მორწმუნე ხალხს ღღესაც შეუძლებელად მიაჩნია, თუმცა უკვე ბევრი მოგზაური ასულა ამ მთაზედ.

შაზბეგზე ასვლა პირველად სცადეს პარროტმა და მნგელგარდტმა 1811 წელს, მაგრამ ავდრის გამო მათ მიაღ-

წიეს მხოლოდ 13,863 მწყრთამდის; 1829 წელს—მეიერი ავიდა 14,840 მწყრთამდის, 1868 წელს, 13 ივლისს პირველად მიიღწიეს მის თხემებს ლონდონის ალპაურის კლუბის წევრებმა: შრეშილდმა, შურმა და ტეკერმა და 29 ივლისს 1889 წელს შაზბეგზე ავიდა რუსის მსწავლე ლული ა. პასტუხოვი.

მოგვყავს უკანასკნელის მოგზაურობა შაზბეგზე თამარ შალავენიძის თარგმანიდამ, რომელიც მივიღეთ ჩვენ მისგან „მოგზაურში“ დასაბეჭდად.—

26-ს ივლისს 1889 წელს, დაულაღავმა მოგზაურმა ა. პასტუხოვმა განიძრახა შაზბეგზედ ასვლა და შეასრულა კიდ დეც ეს თავისი განძრახვა. აი როგორ მოგვითხრობს იგი თავის ამ მოგზაურობას:

„მე განვიძრახე შაზბეგზედ ასვლა, — მოგვითხრობს პასტუხოვი, — მის უდიდეს ყინვარიდგან (ЛЕДНИКЪ), რომელიც ჩამოწოლილია მთის დასავლეთის გვერდობზე. თან მყვანდა ორი ყაზახი, ლაპკინი და პოტაპოვი, და ერთი ოსი — ტარაზოვი. 27-ს ივლისს, შუადღის სამს საათზედ, შევიბით ფეხებზე ოთხ-კაპიანი წრიაპები, ავიღეთ ფოლად-წვერებიანი ჯოხები და გავუდექით გზას. ღარი მშვენიერი იდგა, ცა მოწმენდილი იყო. შინული ძალაზედ დნებოდა. გზა-გზა მრავლად გვხვდებოდა ღრმა ნაპრალები; ზოგ მათგანზე ვხტებოდით, განივრებს კი ვერიდებოდით, გზას ვუქცევდით. მალე შევგვხვდა თოვლის ზვაფი და ზედ აყვდით. აქედამ გადავედით კლდეებზედ და განვაგრძეთ გზა. საღამოს ექვს საათზე მოვიყარეთ თავი ერთის კლდის ძირში და გადავწყვიტეთ აქ ღამის თევა. შერც კი მოვასწარით დალაგება, რომ ქვემო ხეობიდან დაჰბერა ნიავმა და მთელი ტალღებით ზედ მოგვაყარა ნოტიო, ნისლი და ბურუსი. მრთს წამში ყოველი

დაბნელდა, თვალიდამ დაკარგეთ მშვენიერი სანახები თოვლიან მთებისა და მხოლოდ ერთმანეთის დაღვრემილ პირის სახეს-ლა ვხედავდით. ღალამებას აღარ მოვუცადეთ და მივწექით დასაძინებლად. ღილა ყინვიანი იყო და ქვები დასთვილა.

ღილით განვაგრძეთ გზა. ზავიარეთ რამდენიმე მანძილი და წავაწყდით შესაზარს ფრილო კლდეს ყინულისას. რადგანაც სხვა გზა არ იყო, ჩვენ ამოვჭერთ მასზედ 200 საფეხური (კიბე) და ისე ავედით მასზედ. ზავიარეთ კიდევ ცოტაოდენი მანძილი და შეგვხვდა ახალი კლდე ყინულისა, რომელზედაც აგრეთვე ამოვჭერთ 116 საფეხური და ისე გადავედით მასზედ. ამის შემდეგ გზა კლდეებზე მიდიოდა. ღილის ათი საათია. ღაენაყრდით და ხელ-ახლად გავუდექით გზას. ასი საჟენი რომ გავიარეთ, პოტაპოვს გული აერია, თავ-ბრუ დაესხა და უარი სთქვა გზის გაგრძელებაზე. იგი დავსტოვეთ აქ და განვაგრძეთ გზა სამმა. 12 საათზედ გავედით ვრცელს თოვლიანს მინდორზედ, სივრცით ნ კვადრატულ ვერსამდის. შახახი ლაპკინი მის დანახვაზედ ისეთს აღტაცებაში მოვიდა, რომ უნებლიეთ წამოიძახა: რა კარგი იქნებოდა, რომ აქ სოფელი გააშენონ და მარხილებით ვისრილოთო!

ბამხვალი თოვლი წარმოადგენდა ფხვიერს ნამქერს და ჩვენ მუხლებამდის ვიფლებოდით შიგ. ამიტომ წინ-სვლა ძალიან გვიძნელდებოდა. მოგვწყურდა წყალი, მაგრამ ის არსად იყო. ღავიწყეთ ყინულის წოწვნა, მაგრამ ის წყურვილს ვერ გვიკლავდა. ჩვენდა სასიხარულოდ შორი-ახლო მალე მომესმა ჩხრიალი წყლისა; მე თამამად გავემართე, საი-დამაც ჩხრიალი მესმოდა, მაგრამ ამ ღროს უცბად სადღაც ჩავვარდი: მივიხედ-მოვიხედე და ვხედავ უძირო ორმოს, თხელის ყინულით და თოვლით წაფარებულს! მე თურმე ვერ შევნიშნე ეს და იმიტომ ჩავვარდი ორმოში. ჩემი იღბალი, რომ აღგილი, სადაც მე ჩავვარდი, ღრმა არ იყო, თორემ

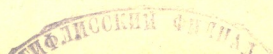
ბუმბეკაზნი ჩვენას მთებასა

ორიოდე ნაბიჯით რომ წინ გადავვარდნილიყავ, ჩემს ძვლებსაც ველარ იპოვნიდნენ! წყურვილმა მალე ისევ წყალი მომაგონა და მე კვლავ იქითკენ გავუდექი, საიღამაც წყაროს ჩხრიალი მესმოდა. მივედი ჩხრიალის ადგილს, მაგრამ მწარედ მოგსტყუვდი: ქარი აგორებდა წვრილ ხორხოშელას თოვლიანს ველზედ, ახლიდა ერთმანერთს და ხმაურობაც თურმე იმისგან იყო. წყურვილის მოსაკლავად ჩვენ ისევ ყინულს მივმართეთ და ისე განვაგრძეთ გზა.

ნახევარი საათის შემდეგ ახლა თვითონ მე ვიგრძენ გულის რევა, რომელსაც მალე მეორე უბედურებაც დაერთო: სამხრეთიდგან წამოვიდა ნისლი; ის ხან გამოჩნდებოდა მთის ზურგს იქიდან, ხან ისევ მიეფარებოდა მას, თითქოს იკრებდა ღონესა, რომ ერთბაშით გადმოხეთქოს მთა. აი, მართლაც, შეიწყა; მალლა ავიდა და თოვლის მრისხანე ზეგვივით ზედგაეკრა ჩვენ წინ მდებარე თოვლიანს ველსა. ნისლი ისეთი სქელი იყო, რომ ათ ნაბიჯზედაც ველარაფერს ვხედავდით და ისეთი ცივი, რომ ტანისამოსზე სრთვილამდა; რადგანაც გულის რევა არ მიდგებოდა, $3\frac{1}{2}$ საათზე დავიწყეთ მოხერხებულის ადგილის ძებნა, რომ ღამე აქ გავგეთია, შეგვესვენა და მეორე დღით ისე განგვეგრძო გზა. შიპოვნეთ ერთი ბოხჩა უთოვლო ალაგი და გადავწყვიტეთ აქ დარჩენა. ცოტა რომ მოვისვენეთ, გავზავნე ყაზახი ლაპკინი ქვევით დარჩომილ პოტაპოვთან მოსაკითხად და მასთან დარჩენილის ბარგის ამოსატანად. ლაუბერა ცივმა ქარმა. მოვაგორეთ დიდრონი ქვები და კარგად მოვაყორეთ ღამის გასათევი ის ერთი ბოხჩა ადგილი იმ მხრიდამ, საიღამაც ქარი უბერავდა. ლაბრუნდა ლაპკინი და სთქვა, რომ პოტაპოვს ამოსვლა არ შეუძლიან, რადგანაც გული ერევა და თავბრუ ესხმისო. საღამო ხანზე დავწყქით და რადგან ძალიან დაღალულები ვიყავით, მალე ჩაგვეძინა, მაგრამ სულ მცირე ხნით.

ღამემ საშინელი სიცივე მოიტანა. ამან გამომაღვიძა და თვალები გავახილეთ. მხედავ, რომ იმ საშინელი ნისლიდამ,

Handwritten notes in the left margin, including the word "საგარეო" (Foreign) and other illegible characters.

რომელიც ზემოთ ავწერე, მხოლოდ აქა-იქ-და მოჩანდნენ მისი ნაფლეთები და მუქი, შავი ცა მოქედილიყო ვარსკვლავებით. შაზბეგის წვერს იქილამ წყნარად ამოდიოდა მთვარე და თავისი ნაზი შუქით თავს ევლებოდა მის თოვლიანს თხემსა. აუწერელი ღუმელი იდგა ირგვლივ; ხანდახან თუ გაიგონებდით ყრუ ქახანს ყინულისას და მის ხმოვან გამოძახილს სადმე შორს ხევში, თორემ სხვაფრივ აქ სულ მცირე ნიშან-წყალსაც რისამე სიცოცხლისას ვერ ვხედავდი მე. რადგანაც ძალიან შეგვცვივდა, ყველანი ავდექით და დავიწყეთ აქეთ-იქით სირბილი და როცა პატარა შევთბით, ისევ დავწექით. ასე რამდენჯერმე გავიმეორეთ. გათენდა. შინვამ უმატა, ასე რომ სიცივემ 10⁰-ს მიაღწია. ჩვენი ტანისამოსი სულ მთლად დაირთვილა და თვით ჩვენც სრულიად გავფიხნდით სიცივისაგან. მანვადრძეთ გზა. მივადექით თვალ-აუწვდენელ ციცაბ კლდეს. დავიწყეთ საფეხურების ამოთლა, როგორც უწინ. მე საშინლად მომწყურდა წყალი, ლაპკინს თავბრუ დაესხა და ცარახოვს კიდევ სისხლი წასქდა ცხვირიდგან, რომელიც ძლივს შევსწყვიტეთ თოვლით... ციცაბზედ ასვლა ძალიან გვიძნელდებოდა და თან ყაზახიც უარესად ხდებოდა: ის ძალზედ კანკალებდა და კბილებს აკაწკაწებდა. ბოლოს გაჩერდა და გამომიციხადა, რომ წინ-სვლა აღარ შემძლიანო, თვალთ-მიბნელდება და მუხლებიც მეკეცებაო. შუბრძანე უკან დაბრუნებულიყო. შაზახი სირბილით წავიდა... დავრჩით ორნი. 12¹/₂ საათზედ ციცაბო კლდეს, როგორც იყო, ავედით და გავჩერდით ერთ მომცრო ვაკე მოედანზე დასასვენებლად. მსს კვლავ აეშალა ცხვირიდამ სისხლის დენა, რომელიც კვლავ ძლივს შევსწყვიტე... ცა სრულიად მოწმენდილი იყო და გარემომო სრული სიჩუმე სუფევდა, თითქოს თავის-თავად და არა იმიტომ, რომ არაფერი ხმა არსაილამ არ ისმოდა. ცხოვრების ერთი ბეწო ნიშან-წყალიც არ იყო აქ და მთელი დედა-მიწა, სადამდინაც-კი თვალი მიმიწვდებოდა, ამომწყდარს წააგავდა...

ამ ფიქრში ვიყავ გართული, რომ უეცრად დავინახე პეპელა, ლამაზი, ქრელი. მე მეგონა თვალმაცყუებს მეთქი, მაგრამ არა: ის ხან მაღლა ავიდოდა და ხან დაბლა დავიდოდა, თითქოს თამაშობდა ჰაერში. ჩვენ თვალს ვადევნებდით მას, მანამ არ მიიმალა. ხუთი წამის შემდეგ იმავე რიგად გაფრინდა მეორე და მესამეც.

ორის ნახევარზედ მივედით შაზბეგის აღმოსავლეთის წვერის ძირში. აქ ოსმაც განაცხადა უარი მთაზე ასვლაზე, რადგანაც ყოვლად შეუძლებელად მიაჩნდა ამ კედელზედ ასვლა. მეც ვუთხრე დარჩენილიყო და მოეცადა აქ ჩემ დაბრუნებამდის. ღავიწყე მარტამ საფეხურების ამოქრა და ზედ ასვლა. მაგრამ ჯერ ათი საფეხურიც არ ამომეთალა, რომ ოსიც მომყვა. ზნა მიდიოდა ხან გაყინულ თოვლზედ, ხან კლდეებზედ, ხან წმიდა სპეტაკ ყინულზედ და, ბოლოს, როგორც იყო, სრული ოთხი საათი იყო, რომ ავედით შაზბეგის უმაღლეს წვერზედ! მს იყო 29 ივლისს...

სრულიად დაკმაყოფილებული იმ დიდ-მშვენიერის სურათის ხილვით, რომელიც ერთბაშათ ირგვლივ გარდაიშალა ჩემს წინ, — მე შევეუდექი ალამის (ბაირალის) შემზადებას. ჩემს ალამს შეადგენდა: გრძელი, ორ საყენ ნახევრიანი ლატანი, რომელიც განგებ ამისათვის ამოვიტანე ამ სიმაღლეზე და წითელი ყუმაში, სიგრძით 4 და სიგანით 3 არშინი. ღავდვით ალამი და 4¹/₂, საათზე იმავე გზით შევეუდექით ჩამოსვლას. რადგანაც ფრიალო ადგილებზე კიბე უკვე ამოქრილი იყო, ამიტომ ძირს მეტად ჩქარა ჩამოვდიოდით, სიხარული-საგან ზოგან თიქმის გორვით მოვდიოდით, ასე რომ სული გვიგუბდებოდა. 7¹/₂ საათი იყო, რომ ჩამოვედით ჩვენს უკანასკნელს ბინაზედ, სადაც დავტოვეთ ლაპკინი და ერთხელ კიდევ შევხედე შაზბეგს, რომელსაც მშვენივრად ანათებდა ჩაწურული მზის სხივები. იქვე ფრიალებდა ჩემი წითელი ალამიც. მომაგონდა ლერმონტოვის ლექსი „შაზბეგს“:

მეთრი დოლბანდი დასაბამიდგან
 შენს შექმუხენილს შუბლს გარს შემოაკვრის
 და კაცის დრტვინვა ამპარტავენული
 შენს ამაყს ძილსა ვერ შეაშფოთვის“.

ჩვენ-კი მას არა თუ ძილი შევეუშფოთეთ, დოლბანდიც-
 კი დავუმშვენეთ წითელის ჯილით...

ჩამოვედით პოტაპენკოსთან. მზე ჩაესვენა, დაბინდდა
 და საჭირო იყო გვეზრუნა ღამის თევზზე. ღვიხადეთ დამძ-
 რალი ფეხ-საცმელი და ესე ფეხ-მოკეცილებმა გავატარეთ
 მთელი ღამე. მთუმცა ისე აღარ ციოდა, მაგრამ მაინც რა
 გაგვათბობდა! ღილისთვის ფეხ-საცმელი უარესად დაყინული-
 იყო და ძლივს-ღა ჩავიცვით ფეხზე. ნისლისა და ნო-
 ტიოსაგან კლდეები სულ მოყინულიყო და ჩვენ ყოველ-ნა-
 ბიჯზე ფეხი გვისხლტებოდა და ვიქცევოდით. 11^{1/2} მოვალ-
 წიეთ ყინვართან, საიღამაც დავიწყეთ პირველად ასვლა შაზ-
 ბეგზედ და დავბრუნდით სოფელ სანიბში, რომელიც რამდენ-
 ნიმე საათის წინათ საშინლად აეკლო ნიაღვარს—ყანები წა-
 ელევკა და რამდენიმე წისქვილი და მიწური წაეღო. სოფლის
 მოედანზედ შევხვდით ოსთა ბრბოს. ერთმა მათგანმა მიმითითა
 აოხრების სურათზე და მითხრა: ეს სულ შენი ბრალია, შაზ-
 ბეგზე შენ ახვედი, ღმერთმა-კი ჩვენ გადაგვახდევინაო. მტ-
 ყობოდა, რომ მთელი ბრბო ეთანხმებოდა მოსაუბრეს. მე
 არ შევეცადე დამერღვია მათი აზრი, რადგანაც დარწმუნე-
 ბული ვიყავი, რომ ასეთი ცდა ტყუილად ჩამივლიდა და
 ისევ შემდეგი სიტყვებით ვარჩიე მათთვის ნუგეშინის ცემა:
 თავის ღღეში არ ავიდოდი შაზბეგზედ, თუ ჩემს მასზედ ასვ-
 ლას ასეთი სამწუხარო შედეგი მოჰყვებოდა მეთქი. ჩამოვე-
 დით ძავკავში. ბავიხედე დურბინდით და ჩემი აღამი წინან-
 დებურად ფრიალებდა შაზბეგის წვერზე“...

თამარ შალავანდიშვილისა.

წმიდა მოღვაწე ნინო *)

წმ. ნინო, მირიან მეფე და ნანა დედოფალი.

ღეღა. მშმაკები უსხედან ხელ-ფეხში. ისინი აძლევენ უძლეველ ძალ-ღონესა. მერწმუნეთ, კარგი ვაჟ-კაცი ვერ დაუჭერს მკლავსა და ვერც არავინ გაუმკლავდება ვერც ერთს საძალო საქმეში, სწორედ ქვა და ლოდია მიუკარებელი! მასთან მაგის ხასიათის სიწამხდრეს კი ნულარ იტყვიოთ: საშინელი ამპარტავანია, ამაყი, ჟინიანი, ურწმუნო, უნდობი, წადი-მოდის კკუისა, უწყალო, გამცემ-გამყიდი კაცისა, მოღალატე, ქვებუდანი, ბილწი, ავხორცი და დასახრჩობი!

*) ისილუ „მაგზაური“ № 3, გვ. 238.

ნანა. შველა რისხვა-ურჯულობა მაგის თავზედ ყოფილა შეკრებილი და იმიტომ მაგის მიხედვით გაირყვნა მთელი საქართველო და ველარაფრით შეკავებულან ავ-კაცნი და მტაცავ-მგლეჯველნი!

ჯეჯა. ზოგიც ეხლა ნახეთ, ქრისტიანების საწინააღმდეგოდ თუ რეები ჰქმნას? მთელი მოგვ-ქურმოება მოწვეული ჰყავს მოსალაპარაკებლად, მათთან გრძნეულები, მკითხაენი, თვალთ-მაქცნი, ულუკნი და სხვაც მისთანანი!

ნანა. ლმერთი მოწყალეა, მაგათ ბევრს აღარაფერს დააცლის; ეშმაკის ქალამანი გაცვეთილია: შენ გული დაიმშვიდე, დაწყნარდი, ყოვლიფერს ეშველება...

ახიათარი რომ წავიდა, მეფე და ვეზირი მარტო დარჩნენ და ორნივე სამეფო სასახლეში წავიდნენ თავ-შესაქცევად საუბრით.

ვეზირი. ამ ურიებს, საკვირველია, რომ კაცი წინ ვერ მოუვა. შოველიფერში გამოქანჩულნი არიან. მუდამ მზა აქვთ სიტყვაც, პასუხიც, რაც იყოს არაფერს არ დაერიდებიან, ყოვლიფერს გზა-კვალს უპოვნიან და გაიტანენ თავში თავიანთ ნებისად. მეტად გონებო ხსნილნი არიან და დახელოვნებულნი საუბარში. წიგნებიც აქვთ შედგენილი ბრძნულად მეცნიერი კაცებისაგან. სულ იმათ კითხულობენ და მისთვის ასე ამაყობენ ყველგან ყველასთან!

მეფე. ურიები რაც არიან, ეგ დიდი ხანია ვიცი. წინ თუ უკან სვლა მაგათი სულ ერთია, ვისმეს არც ავნებენ და არცა რას ასარგებლებენ, შენ სხვა საქმე მითხარ. ახლა საფიქრებელია ჩვენთვის უფრო ქრისტიანების საქმე. მთელ ქვეყანაზედ მოეფინნენ, მოედნენ. ლითვან დღე ვრცელდებიან მეროპაში, პონტში, ანატოლიაში, სომხეთში. აგერ ჩვენკენაც გადმოვარდა მათი ცუცხლის ნაპერწკალი, რომ დილით წვრილამდის შეაშფოთა მოგვ-

ქურუმობა, ყველას ძილი-მოსვენება გაუწყვიტა. მეტის-მეტი მწუხარების ნაღვლისაგან, არ იციან თუ რა ჰქმნან! ძერპები ხომ შეგვიმუსრა, ლოცვით შეგვიფქვა, ახლა ლამის საკერპოს მთელი სერ-ტყენი, გორა-ბორცვნი გარდგვიწვას და მთელი საქართველო ქალაქ-დაბა-სოფლებით გარდგვიბუგოს და გაგვინადგუროს სრულიად! ცეცხლი, მერე როგორი ცეცხლი, რომელიც არავითარი ჰერხ-ლონით და საშვალეებით არ ქრება! თუ ერთმა საწყალმა უმწეო, ულუკმა-პურო მწირმა დედათ-სქესის არსებამ ასე გაგვიჭირა საქმე, მათი სამღვდლოთაგანი რომ გამოჩნდეს და ერთი დაიხმაუროს, მაშინ ხომ ერთიან განაცარმტვერდება ჩვენი წარმართული კერპთთაყვანის-მცემლობა! ტყვილათ-კი არ სტირის ჩვენი მოგვთ-პეტო ზორანა, ბევრი, ბევრისგან-ბევრი სავაგლახ-სავალალო აქვს, მეც შევშლილვარ და ვერაფერი იმედი და შემწეობა ვერ მიმიცია; არა თუ საქმით, ცარე-ლა სიტყვითაც, რომ რამე გული დაედვას საცოდავ-სა-ბრალოს შვილსა! ქრისტიანობაზედაც მეტად ვყოყმანობ, პირად მოწონებას ვაჩვენებ, მაგრამ გული არ მომდევს, უარს მეუბნება (წარმართობაზედ მიჩვევისგან თუ არის), სიმართლე არ მიწონებს, თავს მძლევს; უფრო მეტად მსჯის მე ჩემი თვალი, გზა ვერ გამიკვლევია, ვერც აქეთ, ვერც იქით და ასე ვარ დაძმარებულ-დალონებუ-ლი, ლამის გარდავირიო!

გეზიარა. მეფეო, როგორ თუ თვალი, მე ეგ ვერ მივხვდი, ვერ გავიგე?

მეფე. ხომ იცით, მე მზესაც თაყვანს ვსცემ და კერპებსაც. მზე განმაცხოველებელია ყოველ მცენარეთა, მადნეუ-ლებათა და ცხოველთა; კერპებიც, როგორც მისი შვიდ-ფეროვანი სხივებისაგან განშვენებული არსებანი სახე-ლოვან დევ-გმირთა განწესებულან კაცთ მისაბაძავად. ამ სამის წლის წინად არმაზის მთაზედ წასვლისა, მოგ-

რთე, მოვკმაზე ჩვეულებისამებრ შვიდ-ფერად ჩემი სამე-
ფო კერპები—ზადენი, პრმაზი, ჰერა, ჰერმესი, აპულონ-
ნი, არტემი, ვენერა, მათთან ზაიმ და ზაციცა. შევსხი
ყველა თავ-თავის ადგილას, დავხზე მე ჩემი სამლოცვე-
ლო და წაველ ერობასთან ერთად პრმაზის კერპთან, იქ
დამხვდა ის ქრისტიანი ქალიც, გარჩეული ჩვენებურ დე-
დათაგან თავისს ნაცვამი ფეხებამდის ჩაშლილი შნოია-
ნის კაბით. მთელ დღეობაზედ ჩემი ყურადღება სულ იმ
დედეკაცმა მიიზიდა, ჩვენის გაცხარებულ ლოცვა ღაღადე-
ბის დროს იდგა კერპების ახლოს ზღუდის ერთ კუნ-
ქულში, აღეპყრა თვალნი ზეცისკენ, შესჩერებოდა ერთ
მცირე პურის ოდენა თეთრ ღრუბელს, ლოცულობდა
მხურვალედ უძრავად მდგომი და თან ტიროდა მწარედ;
სრულიად არ აქცევდა ყურადღებას არც ჩვენ ლოც-
ვას და არცა-რა კერპებსა; იმ ღრუბლის დანახვა იყო
ჩემი მასთან ერთად და გაშავდა კუბრივით: იმავე წამსვე
მოეფინა ტრიალ ცას თუ არა, მაშინვე ამოვარდა გრი-
გალი, დაგლიჯა ტყე-ლრე და დაგვეცა თავს საშინე-
ლად. აბა ვინ ვის გაასწრობს! ისრისებოდა სიმრავლის
ფეხ-ქვეშ მრავალი სული! ზარდავსცივდით, გარდმოვს-
ცივდით საღმე თავის შესაფარად! მცველების მეტი კა-
ცი არ დარჩენილა ზღუდესთან... როგორც მითხრეს, ის
ქრისტიანი ქალი-კი ადგილიდგანაც არ დამრულა იმ საში-
ნელ ავდარში და ზედი-ზედ მეხების ცვივნაში, რომლი-
თაც დაიმუსრნენ მთელი კერპები და დაირღვენ ზღუ-
დის კედლები. მერე რომ მიველ მე ჩემ სასახლეში მო-
ღალულ-მოფეთქილი და ცოტა რამ შევისვენე, მიველ,
გავადე სამლოცველო თუ არა, პირს კატა მეცა, ვნახე
რომ მთელი კერპები ჩამოცვივნილ იყვნენ თავიანთ სა-
ყუდრებიდგან და ნაკუწ-ნაკუწად ეყარნენ გაფანტულ
გამოფანტულნი ზითამში დანაყილ კორკოტივითა. ზავ-
ური და დავრჩი სახტად, რაღა უნდა მეთქვა?!

გეზირა. მაშ რაღათ თქვეს, რომ იორუჯან ასურეთის კერპ-
მან აღრინდელი ჯავრი ამოიყარა პრმაზისაგანო; აღრე
პრმაზს ზღვის წყალი მოუშვია იორუჯანზედა, წაუღე-
კია და ახლა იმანაც ეს ამ ნაირი რისხვა მოუვლინაო!
ზოგნიც ამბობდნენ, რომელმან ღმერთმაც ტრთად მე-
ფე ღორად აქცია, იმ ღმერთმანვე მოავლინა ეს რისხვა
ქართველების გასაქრისტიანებლადო!

მეფე. მაგის თქმასა, შენ ის თქვი, რომ ჩვენი სასულიერონი
ცის ყოვლისმპყრობლობას აწერენ პრმაზის ძლიერებასა:
თუ მართალი იყოს, როგორ გაიმეტებდა პრმაზი თავისს
სახე-ხატის დარღვევა-დაშლასა, მემრე იმდენი ათასობით
სიმრავლის ლოცვა-ვედრების დროს? ნახე, რომ სულ
ტყვილ-უბრალოდ მოკერებულ-მოგონილია ყველა კერ-
პების სახე-ხატი და საქმეცა, მათ არავითარი ძალა და
ღონე არა აქვთ ქვეყანაზედა მზის მეტსა, როგორც ვხე-
დამთ დღე ყოველ გამოცდილებით.

ამ დროს შეიყვანა ნანა დედოფალმა ლელა მეფესთან
და მოახსენა.

ნანა. რა არის რომ მოგვთ-პეტი ზორანა ასრე გადარეულა
ქრისტიანი დედეკაცის შურისაგან და მთელ ცხეთის
წარმართობას მტრად ასევეს. აგერ მის წინააღმდეგ შე-
უყრია მთელი სასულიერობა მოგვ-ქურუმნი, ჩამდგარა
შუაში, ყვირის და შამათობს და ერთი დიდი ყოფა უდ-
გია. რა აქვს მაგას იმასთან სადავიდარაბო, ასაღები არა
აქვს და მისაცემი. მეფევე ბატონო! რატომ არაფერს
ეტყვი, რომ დაწყნარდეს, დაჩუმდეს და მძიმედ საბა-
ტურად იყოს, როგორც მას და მისს სამსახურს შეჰფე-
რის?

მეფე. რას აშავებს, ყველა კაცი გასაქირ შემთხვევაში თავისს
თავს დაიცვამს, ზორანაც იმას ცდილობს, რომ თავი დაი-
ფაროს განსაცდელისაგან; წარმართობის მოთავეა, არ უნ-
და ვინმემ ავნოს მას და მის მიმყოლ წარმართთა!

ნანა. მაგ შემთხვევაში ვინ რას უშავებს, როგორც უნდა ისე შეინახოს. მინ ჰყავს მოწალმართე?

მეფე. როგორ არ უშავებს. თვით ის ქრისტიანი უორგულლებს საწყალ ბორანას წარმართობასა მრავალ-ნაირ სნეულთ სასწაულებრივის კურნებითა და მით ღირსებას და პატივს უმცირებს იმ ღროულ მოღვაწე-მოხუცებულსა!

ნანა. მაგანაც ჰქმნას მისთანა სასწაულები, მისთანა სიკეთენი დასთესოს მადლისთვის საზოგადოებაში და დაიბრუნოს უკანვე თავისი ღირსება და პატივიცა თუ რამე დაჰკლებია, თუ კი სიმართლე აქვს; თუ არა და უკან დადგეს თავისთვის. არ კმარა, რაც აქამდის მატყუვრობით სჭამა ქვეყანა, ცრუ-ღმერთების სახელზედ ეშმაკის მსახურებითა გადაგვრია, ერთიან დიდით წვრილამდის მთელი საქართველო?

მეფე. ყოველიფერს მაგრა უნდა დავუდგეთ, სანამ ავ-კარგი უფრო ნათლად გამოიჩვენეს, გამოაშკარავდეს მთელ წარმართობაში სათემ-ქვეყნოდ!

ნანა. ამხედ მეტი გამორკვევა და გამოაშკარავება გინდა, როცა უმანკო წმიდა ქალწულის ერთს შეუწირია თავი ღვთისათვის ქრისტიანული უზაბაკო სარწმუნოებით, სულ ლოცვასა და მარხვა-მარხულობაში ატარებს თავისს წუთს სიცოცხლესა. მით ღმერთსაც მაგისი მადლიანობის დასამტკიცებლად მიუცია მაგისთანა მადლი სასწაულთ-მოქმედებისა, რითაც განკურვნილან, იკურვნიებიან და განიკურვნიებიან კიდევც მრავალნი; როგორც ვხედავთ დღესაც ჩვენ თვალ-წინ, ამას მოწმობს განკურვნილ ურიცხვთ სნეულთ სიმრავლე. ამდენი მადლი, ამდენი სიკეთე არაოდეს გაგონილა ჩვენში. ამას რას ვეუბნებით?

მეფე. ღედოფალო, დედავ თვალო! ეგ მე და შენ ვიცით

ზედ-მიწვენით ბეჯითად და რომელნიც თვალით ხედვენ ამ დღივ და შესწავლილ-შეგნებული აქვთ ყოველი მისი გარემოება და ცხოვრება. მთელ ქვეყანას ვინდა უნდა გააგებინოს და დაარწმუნოს მისი ქრისტიანული სარწმუნოების ავ-კარგნი?

ნანა. თქვენ, მეფეო, თქვენ, თქვენ გმართებს ავ-კარგის გაგებინება ქრისტიანობის სიწმინდეზედ თქვენ ქვეშევრდომთა.

მეფე. მგრეთი მძიმე საჭირ-ბოროტო საქმე მე არ შემეხება. მე ჩემი სამხედრო, სამოქალაქო საქმეების კარგად ცოდნა მომეთხოვება, იმასაც რომ გავსწვდე რიგიანად და ვაწარმოვო დიდი საქმეა, სულიერი საქმე სასულიეროთ რჩებათ საქმნელად. იმათ იციან კარგი სწავლა-გამოცდილებით, რომ საკუთრად განგებ მისთვის არჩეულან. მე მარტო მეფე და მფლობელი ვარ კეთილ-მართველობით მიწა-წყლისა და ქალაქ-სოფლებისა ქართველთა ქვეყნიურად. სულიერი მეფობა ღმერთებისაა, მათ საკუთრად მოგვთ-პეტ და ქურმებს მოეთხოვებათ მისი მართვა-გამგებელობა, რომ ღმერთების მხრით დადგინებულნი არიან და არა მეფესა! მე რომ გავერიო მათ საქმეში უსამართლობა იქმნება, და მე, ქვეყანამ იცის, რომ უსამართლობა საშინლად მძულს!..

ნანა დედოფალი უხმოდ გაბრუნდა თავისს სადგომი-საკენ და თან გაიყოლია ლელაცა მოგვთ-პეტის ცოლი.

ნანა. ხომ გაიგონეთ ჩვენის მეფის შეხედულება და აზრი. ჩვენ ახლა სიჩუმე გვმართებს, მოთმინება და ლოცვა იესო მაცხოვართან, რომ მან იზრუნოს ქრისტიანობის-თვის!

ღვლა. ძი, მაგრამ მოგეხსენებათ, ბოროტების გზა ფართოა, მისთვის ამდენი საუკუნოებით იტანჯება კაცობრიობა წარმართული საშინლად დაცემული უწყალო ცხოვრებით. სიმართლის გზა მეტად იწრო და ეკლიანია, რომ

გაკაფულიყო, ყოველ კაცს გაუადვილდებოდა მისით სვლა; მეფეს შეეძლო ამის ქმნა, მაგრამ არ ინება, ესეც ჩვენი ქვეყნის ცოდვაა!.. ზამოეთხოვა და წავიდა.

ნანა. (თავისთვის მარტო). რა ნაირი კარგი იმედი მქონდა და მიხაროდა; ვამბობდი, სიტყვას გავიყვან მეფესთან, ეშმაკებს ფეხებს დავამტვრევ და არ ვანავარდებ, არ გავახარებ მტერს-მეთქი, მაგრამ არ იქმნა, ბოროტებამ თავისი გაიტანა. ნეტა ვიცოდე მეფე რამ შეშალა! თითქო ჩემს სწეულობაზედ დიდი სიყვარული მაჩვენა, მთელი მკურნალები თავს დამახვია, ძილი, მოსვენება გაიწყვიტა, გვერდითგან აღარ მშორდებოდა, ხასა-მხეველებს სულ უბღვერდა, უწყრებოდა იქამდის, რომ თვალით დასანახავად აღარ უნდოდა არც ერთნი; მე კიდევც ვთქვი ჩემს ფიქრში, ნახე როგორ გავიჟებით ვჰყვარებივარ მეთქი; მე-კი ვექნეულობდი, გარეგან სიყვარულად ვსთვლიდი ჩემს მიღებულებას და მიჩნევას მისგან! მერმე რომ გავიკურნე წინოსგან და სრული სიმართლე მომეცა, რა ნაირად გაეხარდა, რა ნაირად თავისი მზე, სიცოცხლე იფიცა წინოს ცვა-ფარვაზედ და მასთან რა ნაირად მოწადინებულ იყო... იმ ერთ კვირას მალ-მალ ამბობდა: უეჭველად გავქრისტიანდები და ბევრს სხვათაც შევაგულიანებ ქრისტიანულ სარწმუნოების მისაღებლად! ახლა რამ შეშალა და რამ გადარია... ამისთანა უნდობ, უმტკიცო ორგულ კაცზედ განა მინდობა იქნებოდა?... ახ! არ ვიცი საბრალო დედათ-სქესისანი მეფეთა და მთავრების წინაშე რა უძლურნი, რა საწყალნი და რა საცოდავები ვართ! ბევრჯერ პირი გვიცინის, გვიღიმის მტერ-მოყვრებთან სათვალ-ფერისოდ და გულში-კი სისხლი ჩავგდის, ველარაფერი გვიწამებია-რა და ველარაფერი გვითქვამს, მეტადრე პარსებთან და უცხო ტომებთან; ტყვესავით გვინახვენ და გვეპყრობიან,

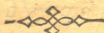

როგორც უნდათ ისე გვითრევენ და ისე გვჩაგვრავენ, მიწასთან გვასწორებენ რაღა? რაც უნდა კარგი რამეთხოვოთ, რაც უნდა ვევედროთ და ვეხვეწოთ, თუ არ სწადიანთ, არ გაგვიგონებენ; და თუ გაგვიგონეს, ისიც ასევე ერთი, იმასაც დიდის ნაზით, ტეხით, თავს მოგვაძულებენ. ასეთი მათი უწყალობა, უზრდელობა და უკუღმართობა განა მოსათმენი, განა გასატანია? არ არიარც მოსათმენი, არც გასატანი, მაგრამ რას ვიზამთ, მეტი გზა რომ არ გვაქვს? თავ-განწირული უნდა ვიყოთ ყოველ წინააღმდეგ შემთხვევისთვის. ძაცმა ერთი ჰკითხოსთ: რაზედ შედიღურობენ, რაზედ ამაყობენ, რით არიან უკეთესნი დედაკაცებზედ, განა დედითგან არ არიან ნაშობნი, დედის რძით არ არიან გაზრდილნი, დედისგან არ მიუღიათ ის ხორცი, ის სისხლი, ის სამშობლო ტკბილი ენა, ზნე, ხასიათი, თავითგანვე მშობელი დედებისგან არ ჩასწვეთებიანთ ყველა ეს, მაგრამ ვის ეტყვი? წარმართ ბარბაროსს რას გააგებინებ? აგერ დღეს ჩემი ბატონი მეფე შირიანი დიდად გასამტყუნებელია: მე ზრდილობიანად ვსთხოვე, რაც სათხოვარი მქონდა და არ გამიგონა! რათა, რისთვის, რა სიმართლე ჰქონდა? მე მისი გოგო, ხასა ან მხევალი ხომ არ ვიყავ? ის თუ გვირგვინოსანი მეფე იყო ჩემი, მეც მისი გვირგვინოსანი დედოფალი ვიყავ, მას ჩემ სიმართლიერ თხოვნაზედ უარი არ უნდა ეთქვა, თუ სიბრძნე და შეგნებულობა ჰქონდა, მაგრამ ვის? პარსელსა? არა, ბატონო, პარსელები საზოგადოდ ურწმუნო არიან, უწყალო, მატყუარნი და ვერაგნი; რაღაში გამოსადეგი იქმნება მათი გონება-ხსნილობა, ტკბილ-მოუბრობა, საქმიანობა, როცა თავიანთ ნიქს ბოროტზედ უფრო ხმარობენ; დღევანდელი ჩემის თხოვნის შეუსრულებლობით ხომ გაკიცხულ-გაუპატიურებელი ვარ მისგან? განა მარტო ეს არის, რაღაღა

ამისთანა კიცხვა და ლანძღვა ჩამიკლია მე მისგან ამ ჩემს საბრალო გულში. დიდებული, მეფე მე მის ერთ-გულს, ერთ-სულ დედოფალს, რომ ასე უდიერად მეპყრობა, ვინ იცის სხვა ჩემებრნი, ან ჩემი ღირსები-სანი, რამდენ ჩემგან უფრო ასსა და ათასს წყევა-კიცხ-ვასა და ტანჯვაში ატარებენ მწარე შხამ-ნაღვლიან დღე-თა... ღმერთი შეეწიოსთ ყველას...

ვინმე მესხი.

(შემდეგი აქნება)

დავით აღმაშენებელი

(1089 - 1125 წ.).

იდ იყო და უკმდეგელი
დავით აღმაშენებელი,
ქვეყნის მანუგეშებელი,
მისი დამამშენებელი.

მან ბრძანა: „აღსდგე, ქვეყანა,
აღმართდინ ვით კეთილ უანა,

დედის მის ღვთისაგანა
კურთხეული ხარ რახანა“.

ღა არეტა ჩვენი ატყდა
ჭაჭვნი ამირანსა დატყდა,
ქართლსა ბნელ უკუნი ატყდა,
მტერსა-ღა დიდება წარტყდა.

ღავით, ძე მეფის გიორგის,
გამეუღა წლის ათეჭვსმეტის;
მსგავს იყო გაბადრულ მანგის ¹⁾,
პერანგ ეტო საკრამანგის ²⁾.

ძალ-ღონე, ვით გოლიათსა,
ამკობდა ჭაბუკს დავითსა;
დაელტანა იგი ღმერთსა
დაბადებისავე წუთსა.

ზიორგი-ღა ჭყონდიდელი
იყო მეფის ხელმძღვანელი,
მისი კეთილის მუკთელი
და ანგელონი მფარველი.

მსწავლა მას ყოვლი საგან
არსენ ღვთის-მეტყველისაგან,
იოანე მოძღვრისაგან,
ბერის ეფრემ მცირისაგან.

ბრძენთა მიერ ბრძენ ქმნილიყო,
სეფისწულობით ზრდილიყო,
კარგსა შემეცნებულიყო,
აგსა განრინებულიყო.

1) მანგი—მთვარე.

2) მარგალიტით ნაკერი პერანგი.

შოგელსა ქვეუანას ქართლის,
ჟამსა დავითისა მშობლის,
აშთობდა სიმძიმე უღლის
თურქთა და არაბთა უფლის.

მხერ ქმნილიყო აშერეთ,
დანგრეულ იყო იშერეთ,
ადწივეტილ იყო კახ ჭერეთ,
ქართლს ეტირებოდა მწარეთ.

ჩვენი ქვეუანა საქართველო,
მტრის გამხდარიყო სემრეველო,
ათხასსა წელსა განველო,
რაც მისთვის ვერვის მოველო.

ტფილისსა ესხათ ლაშქარი,
სხასხუტნი და სხასსლარი;
არაბთ უძღები სალარი ³⁾
იყო ქვეუნისა მოლარი.

ტახტს დაჟდა სხაგონან დავით,
ადტეინდა ჟამთა სიავით,
იჭესდა დეგ-ემირსავით,
ზარიც გაჭკდა გრგვინვასავით.

მტერი აღბორგდ-აიშადა,
აქეთ იქით დაიშადა,
ზოგი ჭკვასე შეიშადა,
ზოგსა კვალი წაეშადა.

ასრე იყო მტრის წაღება,
ციხე, კოშკით გამოარება,
სასიკვდინე ხნარცხს ჩარება
ანუ ქართლით გადარება.

³⁾ გაუმადლარი ვაჰარი.

ს ა მ მ ე ნ ი ს ა მ მ ე ღ რ ო ნ ი .

ოთხ-ოთხმეტე და-რვასა
 დავით, აღვიდა რა ტახტსა,
 მკუწრდა თვისსა დასტსა,
 ეამბოცრა ჭვარსსა, ხატსა.

მერმე ტყე-ღრით იხმო ერი,
 მკიფიანა დიდ, წვრილ, ბერი,
 დაწუნარა სუჯიერი,
 ამერი თუ იმიერი.

ძკადად უთხრა თვისსა დასსა:
 „შევიკრიბნეთ წადვლისს თავსა⁴⁾,
 განვბჭოთ, ვართ უფიანს ვითარსა,
 რადთურთ რად ვუყოთ თათარსა“?

შევიკრიბნენ, გადასწვიტეს:
 აზაური აღწვიტეს,
 ხარაკაი მტერს მისწვიტეს,
 მერმე თვით იგიც აღწვიტეს.

ა.

საბაღვაშეო სხლ-კარნი,
 თრიაღეთი და კლდე-კარნი⁵⁾,

⁴⁾ წადვლის-თავი ანუ წადვლი მაგარი-
 ციხე-კოშკი იყო ფცის-ფრონეს-ხეობაში და მისს-
 ტოტის აბანოს-წყლის ღელეში. აქ, მშვილდაუ-
 რის მთილამ ჩამოდის პატარა ხევი წადვლის წყლი-
 სა და მისს სათავეზედ დღესაც მოჩანს ნანგრევი
 სახელოვანის მეფის ციხისა.

⁵⁾ კლდეკარნი, ბაღვაშთ (ორბელიანთ) მა-
 გარი ციხე წალკის მხარეს.

დავით აღმაშენებელი

ლიპარიტის შენაკარნი,
ქართლის იუვენს ისრის მკარნი.

დავით ბრძანა: „ეს ლიპარიტ,
ვაზირნი, შეის შეიპყროთ,
ხელ-ფეხნი მას შეუკარით,
და საბერძნეთს შეაპყროთ.

„შითარცა გუდი ძაღლისა
არ-რას განემართებისა,
გითა ღარი ინწყებისა
მწვივებს არ მისმარებისა, —

„მტრეცა ბედვამ მზაკვარსა,
უგუნურს და უკეთურსა,
მსგავსად ძაღლის, ზნედა სჭირსა
მიქცევამ თვისს ნათხევარსა:

„მგენი ჩვენ გვგრგულებენ,
თურქთ ძლით ამირთ-ამირობენ,
ქვეყანასა ჭდალატობენ
და მამულსა გვიოხრებენ“.

მკვირცხნი კლდეკარს შეიპყრნეს,
ლიპარიტ შეუს შიპყრნეს,
აქედგანა განაპყრნეს
და საბერძნეთს შეაპყრნეს;

თევდარეს-და მეფის კრთგულს,
გორგი ჭყონდიდლის ღისწულს,
გამგეობანი კლდეკარის
მიებრძა დიდად ბრძენ ქმნულს *).

*) 1101 წელს.

მოგზაურა

ბ.

ძახეთს მეფობდა კვირიკე ⁷⁾,
ხელს არ სკიპტრა, ეპურა რიკე;
ზელაზენ, ვით ქარქარიკე,
მეფევე, შენ მას გაურიე ⁸⁾.

ძვირიკე მოკვდა უძეოდ,
ტახტი დაშთა სამისწულად,
ქვეუანს ეოგლად უმწეოდ,
უნუგეშო, უხვიაშნოდ.

ძახთ ზატრან იქმნა აღსართან ⁹⁾,
მეგობარი უსჯულდოსთან,
ამაუი თვისს მოგვარესთან,
ცუნდრუგი და მწერალი ჭკვასთან.

აღსართან იმძიმა კახმან;
შეიპურეს იგი ბარამმან,
არიშანმან, ქავთარმან,
კახეთის დიდებულებმან

და მოსცეს მეფესა დავითს,
რამეჲლ ეპატრანს კახეთს,
მასთან ჭერეთსა და კუხეთს,
თუშეთსა და სოზანინეთს ¹⁰⁾.

ბ.

ადბორკდა ერი განძელი,
სულტანი დიდი სხარსელი.

⁷⁾ კვირიკე IV (1084—1102 წ.).
⁸⁾ ზელაზენი აიღო დავითმა 1101 წელს.
⁹⁾ აღსართან II (1102—1105).
¹⁰⁾ ძურძუკეთს.

დავით აღმაშენებელი

მკჱკდა ერწოს უღრტვინველი,
რამ დათრგუნოს ჯვარი — ძელი.

მეუემ ქმნა დიდნი წყობანი,
თვისთა ჯაშქართ განმსნობანი,
ჱკრა მტერს, ქმნა გულფონობანი,
მტრის წასდა ხელფონობანი:

ხუთი იზურობდა ოთხსთა,
ათი ქართველი ათასთა,
თურქთა მათ ათაბაგისთა
და მტერთა ამათ ქრისტესთა.

თვით დავით წინ უვიდოდა,
ჯომივითა იძახოდა,
გრიგაჯივითა ხუოდა,
მტერ-და ხვიოდა, ჭუოდა.

სამნი რაშნი მეუეს მას დღეს
მტერთ მიძინვარეთ გამოუკლეს,
გარნა შეჯდა რა მეოთხეს,
ომიდა სრულ ჱყო იმაჳ მზეს ¹¹⁾.

დ.

ამის აღმწერთ დაგვიჯერეთ:
მას ჟამსა თურქს ეპურა ჟერეთ
ყარაია და მაშავრეთ,
ასტაჯაი და ფანავრეთ.

შოფდისა ქვეუენის თურქობა,
მათი უზომი სარანგობა ¹²⁾,

¹¹⁾ 1105 წელს.

¹²⁾ დასდასობა.

მოგზაური

ლაშქართ დიდი ფაღანგობა,
დასობა და ქალაქობა

ჰმანგლიდა ¹³⁾ ტფილისს, გაჩიანს,
სამშვილდეს და აგარანს;
გარდაბანსა, ბარდავ, არანს
სამოგ ჰქონდა აგარენს ¹⁴⁾;

ამ ადგილთ იგინი დგიან,
ზამთარსა ნადირობდიან,
ზაფხულს თივასა თიბდიან
და მარად უამს იშვეტიდიან.

ჰრმანი შუკრბენ, ითათბირნეს,
დაჩაჯანი მიიბირნეს,
სამშვილდესა შეიზარნეს
და ძერნითურთ წარიზარნეს ¹⁵⁾.

დაწიოკდა მახმედიან,
აიუარა სულ ერთიან,
გაიქცა, განგლო გაჩიან,
თავსდათ სსმულ, ნაცარ-ტუტიან.

მ.

მეფე დგა ნაჭარმაგეგსა, ¹⁶⁾
სასახლეს ნამაგეგსა,
ხელმწიფეთაგან ნაგეგსა,
ტურთუად მეობილ, დანაგეგსა.

უთხრეს მას სასახლისა კარს:
„სულტანი მოუძღვის ლაშქარს,

¹³⁾ მანგალი (მეგრულად მანგა) იგივე ნამგალია.

¹⁴⁾ აგარენი, აგარის შთამომავალნი (არაზნი).

¹⁵⁾ სამშვილდე და ძერნა აიღო მეფემ 1110 წ.

¹⁶⁾ გორის ახლოს, კარაღეთს.

დავით აღმაშენებელი

აშურებს თვისსა სარსკარს,
რომ ქართველთ შთაუსწროს ცისკარს“. ¹⁷⁾

მეფეს ტადრეული დასი ¹⁸⁾
ჭევა მას ჟამს ათას-ხუთასი;
ადღვა, განუღო მასლათასი,
მოსრა მტერ ორას-ათასი. ¹⁹⁾

3.

შორიხიკონი იუფ ტლე, ²⁰⁾
როს მძვინვარ მტერს თავს ესხა ტლე,
მურტელს შეეყარა სატლე
და რუსთავც ადერთო სთლე.

ზ.

თურქნი ტაოსკარს ჩამოდგეს,
თვისნი კარაფნი წამოდგეს
და თქვეს: „სთლგობა რომ შემოდგეს,
კანცა მაშინ გამოდგეს“.

სცნა მეფემან თურქთ ზვაობა,
ბრძანა დაშქართა მზაობა,
ტაოს მხარესა გზაობა,
კლარჯეთს შეურა, შეზაობა.

თვე-და იუფ თებერვალი, ²¹⁾
მეფემან ჩაიცო რვალი,

¹⁷⁾ თრიალეთის (არჯვენის) მთის გადაღმა მაგარი ციხე.

¹⁸⁾ სასახლის და მეფის მცველი ჯარი.

¹⁹⁾ 1110 წელს. მტერი ლაშქრობდა ხოლმე „ღედა-ბუღიანად“ და დიდ-წვრილიანად, აღბად, შეადგენდა 200,000 სულს.

²⁰⁾ (780+335)=1115 წ.

²¹⁾ 1116 წ.

მოგზაურა

წარულო გზაი წარუვალი,
შტერს ჭხვდა ვით ბოჭრა მბერვადი.

ღავითმან შტერი მიღეწა,
მისი ბანაკი დაღეწა,
მისი კალოი გაღეწა
და ჭრქვა: „აქედან მალე წა“.

ც,

ბიშს ²²⁾ მინი ასამ და შოთა
ნებივრად ჰურს ჭამდნენ ღვთითა;
ადგსიღნი უოფლისა ფრითა,
ჭსუფეუდნენ შორჭმუფობითა.

შოთა მკვიდრობდა შოთავარს, ²³⁾
შოთს უტობდა ბერს და მთავარს,
სოთსა ²⁴⁾ აჭრიდა ავს ავარს, ²⁵⁾
თავს არ უხრიდა უოფლს მთავარს.

მოვიდა მეფე ღავითი,
დიდ რამ არს და გოლიათი,
იზურნა ასამ შოთათი,
ადიხვნა გრიგოლიათი. ²⁶⁾

თ,

ქე თვისი წარგზავნა შარვანს:
„დეშეტრე“, ჭრქვა სასელოვანს,

²²⁾ გიში — ნუხი.

²³⁾ შოთავარი საინგილოში სოფელია.

²⁴⁾ მოხდენილი ცხვირი.

²⁵⁾ ავარელი.

²⁶⁾ გრიგოლი იყო ასამისა და შოთას მამა.

მისი კერძი დაიპყრა მეფემ 1117 წ.

დავით აღმაშენებელი

„წარვედ კავკასის წვეროვანს
და ზარ დასც მტერს უზირვანს“.

წარვიდა ზარკლით დიმიტრი,
წასსა ლაშქარი ბუერი,
დასცა ცინე უაღაძოვრი,
ველს მოჭყუნა მტრისა მძოვრი.

შაღაძოვრი მთლად დაიქცა,
მტერი ქართლის მონად იქცა,
მეფის შვილა უკუნ იქცა
და გიშს მამისა მოიქცა. ²⁷⁾

II.

ბზობის დღეს დროშა აღმართა,
დანუხით ²⁸⁾ წარმოემართა,
რახსისა ²⁹⁾ მხარეს მიჰმართა,
და დმერთმაც გზა წარუმატა:

ურიცხვსა თურქსა მიუკდა,
საკვირველებაცა მოჭკდა:
სულ ერთიან მტერი წაკდა
რის ქართულის ხმაღ კისერს მოჭხვდა. ³⁰⁾

III.

იქიდგან მოვიდნენ ლორეს,
მიუკდნენ ცინეს ახლორეს,
მტერი მხეცთათვის ალორეს,
მის მძოვრ ჭყარეს მკლის სალორეს. ³¹⁾

²⁷⁾ 1117 წ.

²⁸⁾ აწ გოძინუგი.

²⁹⁾ რახსი— არეზი ანუ არაქსი.

³⁰⁾ 1118 წ.

³¹⁾ ლორეს აღება 1118 წ.

იზ.

იკლისს იხურეს აგარანი, ³²⁾
 მერე ციხე ცისკარანი;
 განსხეს აგარანი,
 ქვითა უსეს ვაშკარანი.

იზ.

თურქნი მეფეს განმსტრობდინ,
 იმერს განიგულებდინ,
 თვით ბატონს მივიდოდინ
 და აქ დაიზამთრებდინ.

მეფეს-ღა არა ჭრულოდა,
 თურქის სისსლი მას სწეუროდა,
 ძლიერად დაიკრულოდა
 მტრისა გასაფრულოდა.

იმერეთით შუა ზამთარს
 მოფრინდებოდის ქაშს მთოვარს,
 დაღეწდის მტერს შეუზოვარს,
 არვის გაუშვებდის მგლოვარს.

ქაშსა ერთს მეფის სიშორეს
 თურქნი ჩამოდგეს ბატორეს,
 უოველიფერი მატორეს,
 მკვადრნი ტორითა დატორეს.

ზარნა მეფე არ შეშინდა,
 ღიბს იშერით გადმოფრინდა,
 მტრისა გუნდში შთაბრიალდა,
 მტერზედ ბოლი აბრიალდა.

³²⁾ 1118 წ. ივლისში.

ტებერვლის თათხმეტს ბოტორა ³³⁾
 მეფემან დავით მოტორა,
 მტერსა მთაკლდა კოტორა, ³⁴⁾
 გაშმა ვით კურდღლის კოტორა. ³⁵⁾

იღ.

ღანუხით მისწვდა უბაღას, ³⁶⁾
 შემდეგ უიაით აზბიღას
 და ქურდევანით შიშტაღას;
 იზურნა სულ, ³⁷⁾ მისცნა თვისს ტაღას. ³⁸⁾

იი.

მთავარი დარუბანდელო
 და მთავარი შარვანელი
 იუგენ ერთ-ურთის მდეგნელი,
 გამეტებით მანწინელი.

დარუბანდელოთ მკჳკლეს ფრიდონ,
 მეფის მეგობარი სფრიდონ;
 აწ-და უგუნურთა სტადონ,
 რისხვა მეფის ვით ირიდონ!

დავით მიუგდა სეგაკლმეჯს, ³⁹⁾
 ისარ მისსხა ქურდსა მკრესს,
 თურქმანსა გაუმადარს, მგლეჯს,
 დათრგუნნა მტერნი ერთსა მექს.

³³⁾ 1120 წ.

³⁴⁾ პურის ნატენი.

³⁵⁾ ბაქია.

³⁶⁾ აღტაშის მახრაშია.

³⁷⁾ 1120 წ.

³⁸⁾ მხმილავი, დარაჯი.

³⁹⁾ 1120 წ.

08.

ზამთარს ჩავიდა აფხაზეთს, ⁴⁰⁾
 მეფე ეწვია აფშილეთს,
 დამწესნა მრევლნი ბიჭვინტს, ჯიქეთს,
 განაგნა საქმე აღანეთს.

თურქთ, სცნეს-რა მეფე შორს არსო,
 თქვეს: „მთ, ჩავდგეთ ხეგს მტკვარსო,
 დავსასდღეთ მის კიდუ-ხიხსო,
 იქ გამოფრჩეთ ამ ზამთარსო“.

ადგენენ და მოჭევენ თვისს სულტანს:
 „ტანსა ვიშოსავთო გურტანს,
 არც ვიწუნებთო კარკატანს, ⁴¹⁾
 აწ ვიუხვოთო გურჯისტანს“.

ზამთარ იყო მაშინ ძნელი,
 მკსინვარება და უინელი
 იყო ფრიად საშინელი,
 მოგზავრის გზა-კვალ ამრევნელი.

ლისს თოვლ იდო სავი მხარი;
 შენ, მეფეგ, თოვლ გადასთხარი,
 მოხვედ და მტერს თვალ დასთხარი,
 მას სამარე გაუთხარი. ⁴²⁾

09.

ჩადგენ თურქნი აწ ბარდავსა,
 მეფე ეტემა მათ თავსა,

⁴⁰⁾ 1120 წ.

⁴¹⁾ ჩვარი.

⁴²⁾ 1121 წ.

ჭლეწს, ანიაგებს მჭირდავს,
მოტირავს სხობს მისს კარავსა. ⁴³⁾

ივ.

მტრის ხელთ დაშთა აწ ტფილისი,
მისს ზემოთა სოფელ ღისი
და დიდებული დმანისი,
ცხე-კოშკი ორბელისი.

მუნებურნი თურქთ ვაჭარნი,
ქართველის ნაშრომის მხვეჭარნი,
ადგენს, შეიღებენს წვერნი,
გაიშავს თავნი, ზირნი,

წარვიდნენ სზარსეთს ჩქარ-ჩქარა
და ჭრქვეს თვისს სულტანს: „სად ხარა?
გურჯთა მეუემ ჩვენ მოგვთხარა,
ქალაქები დაგვითხარა!

„შირ მოწიულა ჩვენზედა,
ხნარცვი გაგვთხრია გზაზედა,
მანგლ ღესულ გვიდავს უელზედა,
მო, გვიხსენ ანაზდაზედა!“

სულტმან იხმო დურბეზი,
ქე არაბთ მეფის სადუესი,
სზასაღარად ჭყო ელღეზი,
შვილი დიდის არდუხესი;

მოუწოდა თვისსა ლაშქარს,
თურქთა, სზარს, არაბთა, ჭმარს, —
დამსკოთგან ჭლადიარს,
და ათაბაგს, განძას ⁴⁴⁾ რომ არს;

⁴³⁾ 1121 წ.

⁴⁴⁾ განძა, განჯა.

ღიღებით წარმოატანს
 ძე თვისი შელიქ მათ თანს;
 ბეგრმა ღრმამც არ გასტანს,
 რამ მტერმა ქართლს მოატანს.

მტერი იყო ოთხას-ათას,
 სხვათა თქმითა ექვსას-ათას;
 მკვიდა, მოკლდო ვეღს, მთას,
 მოაწია სამგორეთას. ⁴⁵⁾

რამდენ იყო მტერ, რგორი?
 მან აავსო მთა და გორი,
 აქ მანგლისი, იქ დიდგორი,
 ციხე ჯორი, თუ კოყორი.

უშიშ-უძრავის გულისა,
 მეფემ, მუუდრამან სულითა,
 განაწყო რაზმი სწრაფითა,
 მტერს მიესხა ხუვილითა.

მტერს კიოტა ⁴⁶⁾ უეიოდა,
 თუმც მის ისარი წიოდა;
 მტერი ზარკდითა უიოდა,
 გარნა მეფემ განიოტა:

ქართველებმა მრეშეს, ულიტეს,
 მტერს თავ-ზირი გაუჭულიტეს,
 ზორცებიცა დააფლიტეს,
 სახლ კარიცა ჩაუკლიტეს:

მთხასი ათასი თურქმან
 გაულიტა ქართველთა მკლავმან, ⁴⁷⁾

⁴⁵⁾ სამგორი, ლოჭინის მიდამო კახეთის გზაზედ.

⁴⁶⁾ ცხრა-მუცელა (ფრინველი).

⁴⁷⁾ 1121 წ.

დავით აღმაშენებელი

ოც-ათასიც იბურს კელმან,
მტერზედა გაკელებულმან.

ბოროტი დურბეუ კაიქცა,
აღარცა სდა წარიქცა,
დაჭრილი ილღაზ ჯარს მისცა
და თვით სმარსეთს სწრაფ შეიქცა.

მელნი, ღუღენი ავსებით
აივსო მტრისა მძკურებით,
საქართველად-და სავსებით
აივსო არაბთ რაშებით,

ბერეთვე რემა, ჯოგებით,
აქრო-გურცხლითა, კარგებით,
ქოსითა, ფილთკაყნებით
და ტურფითა სასმურებით.

ბამარჯვება იუო სრული,
მტერი ავი და აგული,
ღვთისა მიერ ზენით კრული,
სამს დღეს იქმნა მომანგულლი.

თვით გლეხნიც ალაფობდიან,
არანთ მთავრებს იბურობდიან,
დიდთ გოფიათთ შეჭკვრიდიან
და მეფესა მოჭკვრიდიან.

ით.

მეორესა წელს ⁴⁸⁾ ისანი,
კაღანი ქალაქისანი,
ახუნა ტფილისისანი
მტერს მიაგო მის ჭკვისანი:

⁴⁸⁾ 1122 წ.

მოგზაური

თურქი ხუთასი მკაშთა,
მრავალი მტკვარში დააშთა,
ზოგნი საბნელის შთაშთა,
ნეშტი-და ცოცხალ დანაშთა.

მთხასსა წელს მტრის ნაუმური,
ქართველის ქალაქ ნატანტური,
კვალად ჭქმნა შვიდთ სატანტური
და თურქიც ჭეო მათ საუმური.

კ.

სულტანმან იხერა შარვანი, ⁴⁹
საქმე არ ჭქმნა ჯეროვანი:
ტუვე-ჭეო შაი-შარვანი,
თეისს კარს ჭრქვა შაბა-შაბანი.

მთუმცო მეფესაც მერე:
„მოდო, ძღვენი მიძღვენ ჯერე
შემდეგ მახმედც დაიჯერე,
უმობაც ჩვენი შეიჯერე“.

უეივლა მეფემ დაშქარსა,
შეაფრინდა ჭუნეს ჩქარსა,
გადაფრინდა მტრისა კარსა
და მიესხა მისს სახელ კარსა.

უეჭვრა თურქმა შამხია:
ერთგერძო სხირტი ახია,
მეორეს თხრილი ჩმახია,
გარნა ჭხვდა ბედი წმხია:

დაუტიეს ქართველებმა,
დაფითის კისვას შვილებმა,

⁴⁹) 1123 წ.

ზანზაკი იწუეს ვუღებმა,
 ჟაღ ჩვენ“! სთქვეს შამახულებმა.

ჩინის ათბაგ აღსუნდულ
 იყო სულტნის წინ მოკუნტულ;
 მას მოუკდეს ოთხ ათას სულ,
 თვით ათბაგსაც სცეს სხარტულ.

თურქსა დღე ჭებდა სამკლავარო:
 სულტანმა გზა სამღტოლვარო
 ძლით-და ჭებოვა გასაზარო
 და სზარსეთსა შესაზარო.

მეის აღიხენეს გულისტანი, ⁵⁰⁾
 ჩვენებრ რამ არს ვარდისტანი;
 მეფემ ქართულისა დასტანი
 აქ დასხნა ბეგრნი, ჰაშტანი;

თვით შინ მოჰკდა, ილოცა მცხეთს,
 შემდეგ კარდავლო იმერეთს,
 სთლობას შეისვენა გეგუთს
 ქუთაისსა და გაენათს.

კა.

უდღგა დავით ბრძენთ უბრძინსი,
 შარტს გამოვლო გზა ღიბისი,
 კარდავლო შთა არჯუგნისი
 და აღიხენა დუმანისი. ⁵¹⁾

კბ.

უქედგან ჩავლო არანი
 და შეიპურა შაბურანი,

⁵⁰⁾ 1123 წელს, ივნისს.

⁵¹⁾ 1124 წ.

მეგზაური

აიხვნა მტრის მთა გოკანნი,
ღარუბანდელთ სხელ-კარანი.

იხუნა მეფემან თერგამდი—
ღასანნი და ხოზაონდი,
უიფხაღთ კარი ღარუბანდი ⁵²⁾
და ქართლს მოწიფინა შარვანდი.

კვ.

ღამშვიდა-რა ყაბაღა,
ვით არწივმან აღისროლა,
ჯარი სომხითს გადასროლა
და ქრისტეს მტერი მოსხალა.

მაისს ⁵³⁾ აღიხვნა ციხენი,
სომხითისა სიმაგრენი,—
ტერონაკალი და გაგნი,
ტაღინჯაქარ, მანასგომნი.

კდ.

ივნისს მეფე აემართა,
ქართლისა ღრმსა აღმართა, ⁵⁴⁾
დიდ ღას-წუობით გაემართა,
ზემოსა სამცხეს მიწმართა.

ჯერეთ უხვი ფანავრეთი,
მერე სრული ჯავახეთი,
არტან, კოლა, კაღმახეთი,—
ჩაეღო დიდის სისწრაფეთი;

ღა აღიღო კარნიფოლი,
შემდეგ მორჭმულ კარახზოლი.

⁵²⁾ 1124 წ., აპრილს

⁵³⁾ 1124 წ.

⁵⁴⁾ 1124 წ.

მუთაკაჲსან-მარტირბოლი,
და თურქმანს აღინა ბოლი.

კმ.

ჩამოვლო ბუიათური, ⁵⁵⁾
დასწვნა აქეთ ცლთის-ყური,
დასწვნა მტერსა ცხვირი, ყური,
დაანაღრა საჭმელ ზური.

ლაშქარს მადლი უთხრა მაშინ
და თვისთვისად ისტუმრა შინ,
უბრძანა: „ძმანო, ნუ გეშინ,
გვაჯადცა ხემთან თურქ მრეშინ“!

კვ

მცს აგვისტოს ⁵⁶⁾ მწიგნობარნი,
ქალაქ ანისის მოძღვარნი,
ეწვივნენ დავითს მძღნობარნი,
მისნი შემსხმელ-შემკობარნი,

და ჭრქვეს: „მო, ძირს დასც თურქმანი,
აიხვენ ქალაქი ანი,
გვათავისუფლენ მონანი,
შენნი სომეხნი, ერმანნი“.

სამოც ათასის კაცითა
წარვიდა მეფე სწრაფითა,
მტერი გააწყო კაფითა,
არა დიდითა ჯაფითა;

ტევე ჭყო ამირი ბუჯასვარ,
ანისსა რამ იყო მთავარ;

⁵⁵⁾ 1124 წ.

⁵⁶⁾ 1124 წ.

მოგზაურა

მეფემან იგი ჭყო მგლავარ,
თავისუფლების მთხვარ

ბამისტუმრა აფხაზეთს,
ბუღასვარ ცოლ-შვილით ცნუმეთს;
ან დაუმკვიდრა აბუჯეთს
და მიაკერძა მესხეთს. ⁵⁷⁾

მკლესია ანისისა
სალოცავ იყო მკლესისა;
მეფემ იწკია სომხისა
ადმსარებელი სჯულისა,

და აკურთხა კვლავ ტაძარი,
არკინა ძელის ზარი,
საქმე ჭქმნა მტრის შესაზარი,
სომეხთ-და მარგი, მწყაზარი.

პატრონიკასა დედუთაღს,
სომხისავე დიდსა უთაღს,
მათს დედასა მხნეს, არ ღათაღს,
ანისს ტაძარსა დანათაღს,

უიგლა მეფემ: „სათლაგო,
გიხაროდენ! დედოთაღო,
აკარეანნი დაგუაღო
და აწ შენ გიძღვენ ტახლაო“!

პატრონიკამან სათლაგოთ
ამოსძახა: „შენ, დავით,
კურთხეულ იყავ მეფობით,
ქრისტე იესოს წყალობით“.

⁵⁷⁾ 1124 წ.

დავით აღმაშენებელი

38.

მეფე უკუნ იქცა ქართლად,
ლაშქარ წარიუვანა კვალად,
ბივრიტი იბირნა მსწრათულად
და წარუღო შარვანსა სთუელად. ⁵⁸⁾

დავითს თან ახლდა მძლეველი
ლაშქარი ბეგრი და ქველი;
ახუნა შარვან ურუელი
და იქ დასვა ჭყონდიდელი. ⁵⁹⁾

დაამშვიდა რა შარვანი,
სრულ ჭეო რა მტრისა მოსრვანი,
ქართლს დაბრუნდა გულოვანი,
მეფე დავით ცისკროვანი.

რა იყო ქართულის დიდობა
ანუ მისი ხელმწიფობა,
დავითს რამე ხვდა მეფობა,
სეულობით შარვანდობა?

სულ მცირე და არ-რა იყო:
არე დაკნინებულყოფი,
ერი მთლად დახარკულყოფი,
ტყე-დრესა მიმალულყოფი;

პრვის ეგონა ქვეყნის ხსნა,
უამრავ სზარს-თურქმნისა დაკსნა,
მონობისა ბოროდით ახსნა
და მტრისავე ფერხთა შესხნა.

⁵⁸⁾ 1124 წ.

⁵⁹⁾ სვიმონ ჭყონდიდელი.

ღავით შეფემ ეს ჭეო ესრეთ:
ქართლსა შერთო კახეთ-ჭერეთ,
შემდეგ განვიდაცა კარეთ,
იზურა დარუბანდი, სზერეთ;

მოსრნა მტერნი ას-ბეგრადმდე ⁶⁰⁾
ანიტგან დარუბანდადმდე,
გურგანიტგან სზერის ზღვადმდე,
აქ თუ იქ, კიდიტ-კიდედმდე.

შინა უმინცა ორგულნი
ადსართანი თუ სონდულნი,
ბადვიაშინცა ავგულნი, —
უკელანი ჭეო დადაგულნი.

ღროშაცა ააფრიალა,
აღამიც შეიფრიალა,
მტერიცა დაიფრიალა
უფსკრულსა ჩაიფრიალა.

მსრე მისცა შვება ქართველს,
შვება-ღხინი ჭირსა თუ რთველს,
თვალ დაუბრმავა უოვლს მკირთველს
უქაროსა ანუ ქართ ველს.

ძართლ, ქართვლისვე სამკვიდრებელ,
ჭეუნა მან დამოუკიდებელ,
მტრის საბელ მოუკიდებელ,
ხარკთა მისთ ზურგთ უკიდებელ.

მ. გ. ლასურაძე.

(დასახრული იქნება)

⁶⁰⁾ ერთი ბევრი არის 10,000.

ი ა ნ ი ჩ ა რ ი *)

მეორე მოქმედება

ს ც ე ნ ა I

ჯამშუკის კარ მიდამო

შემოდის ასლანი

ასლან. ძარგა ხანია, რაც სისხლს ვღვრით უხვად,
 ბევრი ქვეყნები გადავაბრუნეთ,
 ბევრი ლამაზი ქალი მინახავს
 და ბევრსაც მწარე ხვედრი ვარგუნეთ.
 მაგრამ მისთანა, მე რომ აქ ვნახე,
 ჩემს თვალებს არსად არ განუცდია...
 თვალი მომტაცა, გული წაიღო...
 ჩემს გრძნობას თითქოს მისთვის უცდია
 და აქამდისინ არ ვისთვის გული
 ამ გვარ ლაჩრობით არ დაუთმია,
 როგორც ის წინოს დაუმონავა!..
 ყოველი ღონე ჩემთვის უქმია,
 გონებითგანა ის მოვიშორო,
 განვდევნო ჩემგან ტურფა სურათი,
 რომ მისს მიმდევარს ეკლიანს გზაზედ
 არ შემეხეჩოს უღროდ ხიფათი...
 ვგრძნობ, უღონო ვარ ამ გვარ ბრძოლისთვის,
 მას ვერ უარ-ვყოფ, მისთვის მოვკვდები!
 იგია ჩემი დილის ცისკარი,

*) იხ. № 4, გვ. 352

მისის სხივითა მე განვახლები!
 ნეტავ მალირსა, მის გიშრის თკალებს
 მოელამაზოთ ჩემ გულის წამლად!.. (შემოდის ნინო)
 ის მოდის... მაგრამ ენა მეტყვება...
 ლამის დავეცე მზე-ბნელი დამბლად...

(ნინო ასჯანის დანახვაზედ შეკრთება)

ნინო. (ცაღკე) აი ეს არის, ცეცხლს რომ მიკიდებს
 და გონებითგან არა მშორდება!
 ან უჩინარად, ან კიდევ ცხადად,
 საითაც წავალ, ყველგან დამხვდება. (შიდას)

ასჯან. მომზადებული სიტყვა სათქმელად
 ყელში ჩამიწყდა, ვერ ვხმარობ ენას...
 შემთხვევას ვკარგავ, თუ არ გავბედე... (ნინოს)
 მოითმინეთა ცოტა, თქვენს ღზენას!
 მომისმინევით თქვენს ყურ-მოჭრილს ყმას
 საჭირო საქმე — საქმე ცრემლების...

ნინო. (შესდგება) საჭირო საქმე? არაფერია
 ჩემს და შენს შუა — მოსისხლე მტრების.

ასჯან. ღიდი, ცისკარო აღმოსავლეთის,
 იმედო, ბეჩავ-დამწვარ გულისა!
 ვიწვი, ვიდაგვი ძლიერის ცეცხლით,
 მომეც მალამო გრძნობათ წყლოლისა!

ნინო. როგორ, ბედკრულო, ვინა გგონივარ,
 რომ ჩემთან მაგა სიტყვებსა ჰბედავ?!
 ვფიცავ სამშობლოს დაავადებულს...

ასჯან. ნუ მრისხავ, ტურფავ, ვდნები, ხომ ჰხედავ!..
 ძალმიძსა შენი მეც დაფასება,
 არ მოგექცევი, როგორც რომ მტერი;
 შეურაცხყოფა არა მწადიან,
 არც გაძლადებ ძალისა მჭერი.
 ვითხოვ მაოლოდა შებრალებასა...
 შენ დამიკოდე ზვიადი გული...

მეომრის თვალზედ ცრემლს ვინა ჰნახავს —
 კლდე უნდა იყოს გამაგრებული!
 ჩე კი შენ თვალთა ცრემლად დამცალეს,
 არ მასვენებენ შენი წარბები...
 ორჯერ ძლივს გნახე, მაგრამ მაგითაც
 შენის ეშხითა მე ვიბნიდები;
 დღე და ღამ თვალ-წინ შენი სახე მაქვს,
 არა მშორდება... ვერც მოვშორდები!..

ნანო. ძმარა, უგნურო, თავხედო გმირო!
 რას ჰბოდავ, მგონი, შენ არც კი გესმის!..
 ვისთან გაქვს საქმე, იქნებ არ იცი?
 მე ქართველი ვარ... ეს ვალი გესმის?
 შენ ხარ მტარვალი, ჩვენი ამკლები,
 გამწყვეტი ყოველ საცხოვრებლისა,
 შემგინებელი სარწმუნოების,
 წამრყენელი ტურთა დედა-ენისა.
 ერთად კი ჩვენი სამშობლოს მტერი,
 ქართველი კაცის სისხლისა მსმელი...
 ეს არ იკმარე, ეხლა სხვას ითხოვ,
 რომ გავხდე შენი შემებრალეელი!
 მერე ვინა ხარ? სადაური - სად?
 ვის უწვდი ხელსა სამეგობროდა?
 რა ტომისა ხარ, სად დაიბადე?
 შენს მამა-პაპას რა რჯული ჰქონდა?
 მე ჩვენს ამკლებელს არ ვცემ იმ პატივს,
 რისაც ღირსია მამულის მცველი...
 და, ფფიცავ კვალად, ხმა აღარ დასძრა,
 თუ გინდა—გქონდეს ეგ თავი მთელი!

ასლან. თუმც ეგ, რაცა სთქვი, მართალი არის,
 ავიკლეთ მხარე, არ ვიცი ვინ ვარ...
 მაგრამ ეს ჩემი გრძნობა წრფელია,
 შენ ფეხის მტვრადა, მონად შევქმნილვარ!..

- ნანა. ხმას არ გაიკმენდ! იძულებულს გყოფ,
 რომ შენი თათლი შენვე ჩასჩქლამო...
 (გაიძრბს ხანჯალს და შეუმაღლებს)
- ასლან. (მუხლებზე დაეცემა) ოჰ, ნეტარებავ, ჩემთვის სიკვდილი
 შენგნით ტკილია, მკურნალ-მალამო!..
- ნანა. (შესდგება) ვხედავ ჩემს ფეხ-ქვეშე ქვეყნის მზარავ ლომს,
 სულით ხორცამდე დაავადებულს;
 მაგრამ არა აქვს ნება ექიმსა,
 წამალი მისცეს მის გრძობათა წყლულს!
 აღარ გაჰბეღო ჩემთან ეგენი,
 არც ხომ შეგისმენ, არც შეგიბრალებ,
 თავსაც გაგიხეთქ. უცხოს, ურჯულოს —
 სამშობლოს მტერსა არ გავახარებ. (გადის) [ვარო?
- ასლან. (გაშტერებული დაჩქება) რა ვქნა, რა ვუყო რა მოვაგ-
 მახედ ფიქრი მე ჭკუითგან შემშლის! (ადგება)
 გავქრისტიანდე და გავქართველდე,
 დვიძლი ძმა გავხდე ოსმალთა მტრების?...
 ვინ მასწავლის გზას ხსნის კარებისკენ?
 ვინ შემიბრალებს, მასთან რა შემყრის?..
 (შეიშვება ჩაფიქრებული გავა)

შემოდის მსახური და შეხვდება ასკანდეს.

- ასკანდერ. ძმობილო, მითხარ, ამ სახლს ეკუთვნის?
- მსახური. ამ სახლს ვეკუთვნი, მაგრამ შენ სცდები,
 შენი ძმობილი მე რათ ვიქნები?
 შენ ურჯულო ხარ — ჩვენი ამკლები,
 მე-კი ქართველი...
- ასკანდერ. მაგის პასუხსა
 მე მაშინ გეტყვი, როს საქართველო
 ოსმალ-თათრისგან გაიწმინდება
 და გაცოცხლდება ეს ტურფა მდელი.
- მსახური. შენ გულ-კეთილი კაცი მოსჩანხარ,

თუმც კურქი გასხავს უწმინდურისა
 ისკანდერ. მაშ მითხარ, ეხლა სად არის ასლან?

მსახურა. მჯერა — არც მჯერა ჩემი ყურისა!..
 შენი ნათქომი?.

ისკანდერ. მასთან საქმე მაქვს
 მაგის შესახებ. მითხარ, სად არი?

მსახურა. აქეთ წავიდა სასეირნოთა
 დაფიქრებული, გაულიმარი. (გაჯა)

ისკანდერ. მეორედ მოველ, შინ არ დამიხვდა;
 მაშ როდის ვნახავ აქ მე იმასა?..

იქ წავალ, ვეტყვი, მოვგაგონებ მას
 წარსულს ცხოვრებას ბავშვობისას;
 შემდეგ კი საქმეს შევუდგეთ ახალს —
 ჩვენის მამულის გამოხსნისასა.

თუ არ ვეცადეთ, საქმეს წავაგებთ,
 ოსმალოები სხვა რიჯს აწყობენ;
 ვაჰ, თუ გაცრუვდეს გულის წადილი,
 ჩვენები მაშინ რას გააწყობენ! (გაჯა)

ს ც ე ნ ა II

ჯიმშუკის ზეკას ერთი მხარე

შემოდან გოდერძი, რობიტი და ქიტა, მოუძღვით მეზურე,
 უკან მსახური მოსდევთ

გოდერძი. ჩვენს მეტი კიდევ მოვიდა ვინმე?

მეზურე. ღიად, ბატონო, გახლავან სამნი,
 თქვენს მობრძანებას მხოლოდ უცდიან.

გოდერძი. აი ჩვენც მივალთ. შენ, ჩემო რობიტი,
 ნუ დაიწყებ იქ აურ-ზაურებს;
 ეხლა ერთ-ერთში განხეთქილება

საქმეს წაახდენს, არ გამოდგება.

რეზიტი. მე რას დავიწყობ, თუ არ მიმიყვანს
იმ ზომამდისა უქმი ლაყბობა,
თუ გავაკეთებთ საქმეს, ხომ კარგი;
არა და მე რომ არ მოგიწონოთ
უსაქმურობა, ეს საწყენია?

გადეკმა. მხლანდელს ყოფას უსაქმურობა
არ ურჩევნია, არ გამოდგება,
ეს ყველამ ვიცით ძალიან კარგად;
მხოლოდ ჯიმშერს რომ ეკამათები,
ეგ კი არ მომწონს, არც გეკადრება.

ქიტა. ძმაო, რა დროის კამათობაა
სარდლობაზედა, გინდ სხვა რაზედმე!
ჩვენ ეხლა ყველა იმას ვეცადნეთ,
როგორმე ერთად მხარი მხარს მივსცეთ
და შეერთებით რომ გავძლიერდეთ
მტერი შევმუსროთ, ქვეყანა ვიხსნათ.
მე იმედი მაქვს, რობიტი მაგას
სულაც არ იზამს, რა საქნელია!

რეზიტი. არ ვიზამ... მაგრამ კარის დათმობა
როგორ გაჰბედა? მაგით დაგვლუბა.
ამ განსაცდელში ვის წყალობით ვართ?
ამის შემდეგ ის რა საქმეს შესძლებს!
მე ვამბობ მხოლოდ, რომ ვერ შეიძლებს,
სხვა აურ-ზაურს რაღას დავიწყებ.

გადეკმა. ძაცო, რადა ხარ ახირებულნი!
შენ თითონ იცი, რათ დასთმო კარი...
გათენებისას, როს შენც ჰხვრინავდი,
ოსმალთ ციხეს ოთხივ მხრივ ეცა;
დარაჯებმაცა დროით ვერ გვამცნეს,
შემოუტიეს, კარნი დაღეწეს,
მძინარე ჯარმაც ვეღარ გვიშველა
და მით იძლია ჩვენი ქალაქი.

შენც იყავ მცველად ერთის კარისა,
 რად მიეც ნება მტერს შემოსვლისა?
 განა რომ ძილი თვალებზედ გეწვა,
 შენ ამას ბრალად არავინ გადებს!
 მასთან გვიმტყუენა ჯარის სიმცირემ.

რობიტ. ჩემი საქმე სულ სხვა რიგად იყო...

მაგრამ სარდლობა მე რომ მჭეროდა,
 ვგრე ძაბუნად ვერ ჩაგვიგდებდნენ ..

ქატა. მერწმუნე, ვერც რას შენ გაჰხდებოდი,
 ტყუილი არის ეგ დაქადება.

რობიტ. მგრე გგონიათ...

გადღერძ.

ძარკი, წავიდეთ,

იქ საქმეს სრულად გავაჩიხრიხვებთ
 და ჩვენს რობიტსაც დავიყოლიებთ. (მეზვრეს)

შენ აქ იყავი, კარგად სდარაჯე,

აი ეს ბიჭიც შენთან იქნება. (გადიან ერთ გარდა)

მეზვრე. ბიჭო, ხაზუავ, რობიტს რა მოჰდის,
 რაზედ დგას ვგრე ცივს უარზედა?

საზუა. შენი ბატონი ხომ სარდალია,

მაგას-კი უნდა, რომ თითონ იყოს

და იმას, ჰფიქრობს, ხლინკები უგდოს.

მეზვრე. ჩემს ბატონთან ეგ ფეხს ვერ გაიწვდენს,

ჩემი ბატონი გაჯეჭკილია

ომის ქარ-ცეცხლში ვითა ფოლადი,

გაჭირებისა ტალკვესი არი, —

ეგ კი უბრალო ბაქი-ბუქია.

მის ნახევარი გამოცდილება

არც კი აქვს მაგას, რით ეჯიბრება?

ბატონი მოდის...

საზუა.

შენი, თუ ჩემი?

მეზვრე. შენი, აქეთგან.

საზუა.

რათ მობრაცუნობს?..

შემოდის გოდემბი

გოდემბ. ჯიმშერი ნეტავ რათ იგვიანებს...

იქ ხალხი იმის მოსვლას-ლა ელის,
 ცოტა კიდევ ფხუკიანობენ,
 რათ გვაცდევინებს ამდენს ხანსაო...

მაგრამ აგერა ისიც ხომ მოდის. (შემოდის ჯამშეკა)

გოდემბ. ძაცო, სადა ხარ ამდენი ხანი?

შენს მოლოდინში სული ამოგვეძვრა!

ჯამშეკ. საქმეში ვიყავ, ვერ მოვიცალე,
 მაგრამ რას მერჩი, დროზედ მოვედი!
 სწორედ ეხლაა დრო საუზმისა.

გოდემბ. რა საქმე იყო?

ჯამშეკ. აი რა საქმე:

გუშინ წინ კაცი გავგზავნე გაღმა,
 რომ ხალხი აგებ გამოგვეშველოს;
 მეორე კიდევ— მთაში, რომ იქაც
 შეატყობინოს ბარის დაცემა.

დღესა ვცდილობდი, შამეტყო რამე,
 ოსმალოები რას აპირობენ,

მაგრამა მოვცდი, ვერაფერს გავხდი.

სხვა წვრილმანები სად მოგიტვალო,
 ფეხის გადადგმა საქმით სავსეა.

გოდემბ. მზირები კარებს როგორ გავიდნენ?

ჯამშეკ. ოსმალოების ტანისამოსი

ვუშოვნე, იგი ჩავაცვი ბიჭებს

და ისე მშვიდად გავიდნენ კარებს,

არც-კი უკითხავთ, რისთვის მიხვალთო.

გოდემბ. მგ-კი ძალიან კარგი გიქნია,

მაშ უფრო აღრე შეგვეწვეიან?

რობიტი მაგას სად მოახერხებს!

ჯამშეკ. როგორ, ის კიდევ თავისას ამბობს?

გოდემბ. ღიახ, რობიტი ისევ ჯიუტობს,

იმის სარდლობა არ იქნებოა:
 მაზედ ღირსეულ სხვებიცა გყვანან;
 აქ დასწრეთაგან მეტი ნაწილი
 ჩამომავლობით მალლა დგანანო.—
 და მაგალითად ვინ მოიყვანა! —
 თავისი თავი წამოაყენა.

ჯიმშერ. მე იმას არც-კი ვათხოვებ ყურსა...

ამ უბედურს და გაჭირვებულს დროს
 სულ მეტი არის ეგ ლაპარაკი.
 აქ ბევრსა ჰნიშნავს გამოცდილება,
 რაც სხვებს არავის მოეპოვება;
 თორემ სარდლობა, თუ სხვა უფლება
 არავისათვის არ შემშურდება.
 მაგრამ თუ მხოლოდ შთამომავლობას
 მე მიწუნებენ, თამამად ვიტყვი:
 ვერ ვინ უძრახავს ჩემს მამა-პაპას
 ვერც ვაჟკაცობას, ვერც ერთგულებას!
 და ეს იცოდეს კარგად ყველამა:
 წინა-პართ სისხლი მიჩქეფს ამ ჩემსა
 მოხუცსა მკერდში აღქაფებული,
 მათის სახელით დღემდის ვქებულვარ,
 კვლავცა ვიქნები მე დიდებული?
 და ვერც არავინ შემიშლის ხელსა,
 რომ აღვასრულო ვალად დებული!..

გოდერძ. ნუ სცხარობ, ჯიმშერ, სხვები არც ერთი

არ არის მომხრე იმ სულელისა,
 შენ იმოქმედე გაბედულობით,
 ქვეყანა შენგნით შვებას ელისა.

ჯიმშერ. მაშ, ჩემი საქმე პირველ ის არის,

რომ მავნე პირი არ ვიყოლიო
 და ხელი რობიტ მე დავამწყვდიო?
 თუ დღეის შემდეგ თავისუფლადა

ეგ ინაევარდებს აქეთ-იქითა,
ოსმალთა გაგვცემს, ჩვენ გვიღალატებს
ჩემდამო მხოლოდ შურის ძებნითა...

გოდემპ. შენი ნებაა... კარგი, წავიდეთ —
მოთმინებითგან არ გამოვიდეს
იქ მომლოდინე ჩვენი კრებული. (გადიან)

მეზვრე. მჰ, ბიჭო ხაზო, ჩემს ბატონს, ჰხედავ,
ჩამომავლობის წუნსაც-კი სდებენ!

ხაზუა. რა ვუყოთ მერე? ჩვენ ხომ ეს ვიცით.
შენი ბატონი დანარჩენთ ყველას
საქმით თუ სიტყვით ვაცილებით სჯობს:
მაგრამ მე ვიცი ძალიან კარგად,
რომ მარტო რობიტი — ეგ ოჯახქორი,
არ ჰყაბულდება, თორემა სხვები,
დროს რომ ჰხედავენ ესეთს გასაჭირს,
თვის მხსნელად მხოლოდ ეგლა ჰგონიათ.

მეზვრე. მგრეც იქნება... ყველა ჰკვიან კაცს
ესმის, რომ ეხლა შეერთებული
ძალა სჭირია მამულს სახსნელად.

ხაზუა. ღაიცა, ტუხავ, ეს ურჯულთა!
აქ საით მოდის, რა ესაქმება?...

მეზვრე. ღაღონებულს ჰგავს... გაბრუებულა...
თითქოს ვერაფერს ვერა ჰხედავდეს...
ეგ ასლანია... აქეთკენ მოდის
ეგ ოჯახქორი... რა უნდა ვუყოთ?..

ხაზუა. რა უნდა ვუყოთ და გავისტუმროთ
დაურიდებლად, რა გვეფერება;
თუ გაძალადდა, კარგებიც ვაღოთ!..

მეზვრე. იქ ხალხის ყოფნა არ ვაგრძნობინოთ,
ისე მოვიქცეთ...

ხაზუა. შენ მე დამაცა...
(შემოდის ასლან ჩაფიქრებული)

- ზაზუა.** აქ რას დასდიხარ, რას დასანსალებ?
 ეხლავ გაბრუნდი, თორემ ინანებ!.. (ასჯან განკრძობს)
- მეზვერე.** მალლა უთხარი, არ ეყურება.
- ზაზუა.** ჰა, შე ურჯულო, არ გეყურება,
 გაბრუნდი მეთქი!..
- ასჯან.** (გამოეკეკვა) ჰა... რას მეძახდი?..
 რა გინდა ჩემგან?.. ან დაგიშალე?..
- ზაზუა.** დაგვიშალე, მაშ, მუშაობაში!..
- მეზვერე.** (ჩუმათ) ნუ სტყუი მაინც...
ზაზუა. დამაცა, კაცო!..
- ასჯან.** მაშ, კარგი, ძმაო, უკანვე წავალ;
 აქ უცაბედათ თურმე მოესულვარ... (გაბრუნდება)
- ზაზუა.** ბიჭოს, რა მალე შევაშინევეით!
 მე კი მეგონა, ჩხუბს აგვიტეხდა
 და მოვემზადე ჯავრის საყრელად.
- მეზვერე.** ძი არ შეშინდა, ფიქრს არ დაეხსნა,
 იმიტომ ისევ უკან გაბრუნდა!
 თორემ ისეთი მეომარია,
 რომ ჩვენისთანა ცხრა არ ეყოფა.
 ამ ჩვენი ციხის აღების დროსა.
 ისე ბრდღვინავდა, როგორც ძუ ლომი;
 ციხეზედ პირველ ეგ ამოვიდა,
 ვერაფერ წინა ვერ გადაუდგა!
 ეტყობა, ეხლა ფიქრს შევუპყრია,
 თორემ შენს თავხედს შეძახებასა
 შეგანანებდა... ეჰ, ერთს დროშია
 მეც კი შემემძლო სახელით კვეხნა,
 მაგრამ ჭაღარამ დამრია ხელი,
 ძლიერს-ღა ვვარგვივარ მიწის მუშათა!..
 აბა, საქმესაც ნუ დავივიწყებთ.

ს ც ე ნ ა III

ზვრის მეორე მხარე

შემოდის ასლან ჩაფიქრებული, კუნძულ ჩამოჯდება; ცრტა ხნის
სიჩუმის შემდეგ გამოერგევა.

ასლან. ჰო, მართალია... სულ მართალია!..

მიტომაც მოჰხვდა გულს ვით ისარი!

სადაური ხარ, რა ტომის ხარო...

ვინ უთხრა მაგას, ნეტა ვინ არი,

რომ მე უბადრუკს, ქვეყნის მეტს ბარგსა,

არ მამადია იგი არც ერთი,

რაც-კი მან მკითხა, მისაყვედურა

და გამიწყრომა ამითი ღმერთი.

მართლაც, აქამდის საღ მემალვოდა

ამ ტანჯისათვის ეს საკითხავი?

რატომ აქამდის არ მომაგონდა,

რათ დამავიწყდა მე ჩემი თავი?..

ჩემი თავი-თქო, ვამბობ ამაყად,

მაგრამ, საბრალოვ, შენ-კი გეკუთვნის?

დიდი ხანია, ის სხვამ წაგართვა

და ისე ხმარობს, ვით თითონ ჰსურის! (წამოიჭრება ფეხზე)

თუ არ მეკუთვნის, მაშ, მე რაღა ვარ,

რას ვემსგავსები, ქვეყნად რა მქვიან?

მლილი მცოცავი და ჭიალუა

ჩემს ამაყს თავსა რით არ სჯობიან?

თუ კაცსა თავი თვით არ ეკუთვნის,

განა ის კაცად სახსენებია?!

მას ყველა გრძნობა შეხუთული აქვს,

სურვილ-ნება გაჰქარწყლებია!

ნეტავ ვიცოდე ამ ყოფა-ბედში

იანიჩარა

რა შემთხვევისა წყალობითა ვარ,
 ან ვინა მშობა, სად დავიბადე,
 გადმოვარდნილი რომელ მხრითა ვარ?
 ნუ თუ არ მყვანდა მშობელი დედა,
 რომელიც აკვანს ნანით მირწებდა?
 ან მამაჩემი რა კაცი იყო,
 რომ შეიღსა ობლად ასე სტოვებდა?
 ან არა მქონდა ნუ თუ სამშობლო
 თავზედ უნეტეს ტკბილ-საყვარელი?
 რა ვარ ტიალი უდედ-მამოდა,
 ან უმამულოდ ბედის მძებნელი?..
 ცოცხლებშია ვარ გამოკლებული,
 ჩემთვის წარსული დაბნელებულია;
 აწმყო—ეს ყოფა არა რა არის,
 მომავალისა ცა მოღრუბლულია!
 მშობელთ არ ცოდნას კაცი გაუძღვებს,
 თუმც მოსასმენად საზარელია;
 მაგრამ არ ცოდნა სამშობლოსი-კი
 მიწამდის კაცის დამთრგუნველია...
 უმიწა-წყლოთა კაცი რა არის?
 სადაც-კი წახვალ, ყველა მას გკითხავს:
 სადაური ხარ, სად დაიბადე,—
 რომელი მხარე გირწებდა აკვანს?
 მე-კი, ოხერი, მოკლებული ვარ
 ამ გვარს კითხვაზედ პასუხის გებას!
 იანიჩარად გაუფხეკივართ,
 უნდა ვემონო მუდამ სხვის ნებას!..
 იქნებ მეც მქონდა ტურფა სამშობლო,
 სადაც ამ გვარად ჰშვენიოდა მთები,
 და მის კალთებზედ გადმოწოლილი
 თეთრის გვირგვინით შავი ტყეები;
 შიგ რომ გამოსჩქებს ღღრუნტულა წყარო,

ავერ ტყის ბოლოს მიიკლავება...
 საამოდ მფშენსა ყვავილთა გუნდსა
 ჰსურს მთლად დააშროს ის უკვდავება,
 იქნება იქაც ტურფად და ნაზად
 სოფელს გარს ქალა ვაზის მორტყმოდეს,
 და საამურად—შესაშურებლად
 ჭიგოსა ვაზი ჩაჰკონებოდეს!
 იქნება ვარდზედ ეშხით დამთვრალი
 ბუღბული ზილსა აკამკამებდეს,
 და მის მსმენელი ქაბუკის გული
 სატრფოზედ ოხვრას გაახშირებდეს?..
 მაგრამ მე ყველა დაკარგული მაქვს...
 მხსნელად და მიჩნდა მართ სიყვარული;
 ისიც ხომ სატრფომ დაბუგა-დასწვა,
 შევიქენ სრულად დაობლებული.
 ოხ, ღმერთო, ღმერთო, ესრე უბრალოდ
 რად მკარგავ შენი ხელის ქმნილებას?
 რად მომაკელი მშობელს მიწა-წყალს,
 რად დამანატრე მე მისს შვილობას?! (ჩაფიქრდება)
 შემადის ისკანდერა.

ისკანდ. მტყობა, მწარე ფიქრს შეუჰყვრია,
 რომ ვერ გაიგო ჩემი ფეხის ხმა...
 სხვა რა იქნება იმის მეტი, რომ
 ენგიჩარია—დაკარგული ყმა...

(მივა ხელს დაადებს მხარზედ, ასღან შეკრთება)
 რა არის, ასღან, ფიქრს მოუცვიხარ,
 თითქოს მოეცეთ შენთვის მეფობა,
 და არ იცოდე, რა გვარად უნდა
 ოქროს ტახტითგან უზომო ფლობა?

ასღან. ისკანდერ ძმაო, ფიქრმა წამილო
 და გამიტაცა, აღარ მასვენებს;
 სულს ჰხუთავს, ჰბურავს, გულს მუხრუქს უჭერს,

მით გესურს მოვხვეჭოთ გმირთა სახელი.
 სხვის ბრძანებისა ყურ-მოჭრილნი ვართ,
 ჩვენ არ გვეკუთვნის ჩვენივე თავი;
 სითაც ჰსურთ, იქით გაგვირეკავენ...
 ესრე ჰქრება დღე გაუკითხავი!
 ეს არაფერი... ა უფრო მწარე;
 ბევრს ქვეყნებს ვარბევთ, ვიპყრობთ და ვტლექტავთ;
 ხან ვძლევთ აბაშელთ, ვქელოვთ ყანდაარს,
 თეთრსა და შავს ზღვას ხშირ-ხშირად ვხედავთ;
 ბაღდადს არ დარჩა ჩვენგან ქვა-ქვაზედ,
 ასურ-ეგვიპტოს ხარაჯა დავდეთ;
 ევროპას ჩვენგან თავ-ზარი ეცა,
 ავსტრო-უნგრეთში ხიდები გავდეთ...
 ამდენ ქვეყნების მიმომსვლელს ერთხელც
 თავს არ მომსვლია—დავფიქრებოდი
 იმას თუ, რომელს ამ კუთხეთაგანს
 მე ღვიძლ შვილადა ვეკუთვნებოდი!
 ჩემი სამშობლო რა მხარეს არის,
 სად დავიბადე, მამა ვინ მყვანდა?
 ანუ მოყვანნი, ნათესავეები?
 ტკბილ-ლარიბული ქოხი სად მაქვნდა?
 სიჭაბუკისა დილის ცისკარი
 სხვისთვის ვაქციე შავ ბნელ ღამედა...
 ჩემი სამშობლო იქნებ მეტადაც
 ჩემს ვაჟკაცობას დამიფასებდა!
 იქნებ ჩემს მამულს უჭირს მაშველი,
 მტრისგან უზომო ვაებაშია;
 მე კი არ ძალ-მიძს მას მივეშველო,
 დავედო წამლად ჭირ-ვარამშია!..
 აი ეს არის, რაც მე მალონებს,
 რამაც შესცვალა ჩემი გუნება.
 მხოლოთ აქ ერთის შემთხვევის გამო

სხვა გვარ გარდიქმნა ჩემს ბუნება.

სულ სხვა თვალთა შევხედე ხალხსა,

სხვას გრძნობს ეს გული, მით იტანჯება;

მაგრამ კი ნათლად ვერ გავარკვიე,

ვეძებ რა ნამდვილს, კვლავ იხვანჯება...

ისკანდერ. შენდავ შენს ტანჯვას, ძლიერიც არის;

სწორედ მეც მაგას ველოდებოდი...

ასლან. ხომ არ თვალთ-მაქცობ, ისკანდერ ძმაო?

როგორ თუ შენც მას ელოდებოდი?!

ისკანდერ. მეც შენებრ, იცი, ენგიჩარი ვარ,

მეც შენებრ ვიბრძვი სხვისა გულისთვის,

მაშ რაღად გიკვირს, ეგევე დარდი

რომ იყოს მტარვლად ჩემი სულისთვის?..

ერთს ტაფაში ვართ ორნივე ჩაყრილნი,

მიტომ ველოდდი შენგან მაგის თქმას;

და რაკი ვიცი ნამდვილი წყლული,

ჩემის წამლითა მას შეეყრი რისხვას!

ასლან. მას შემდეგ რაც შენ იმ დღესა მნახე,

და გამეფიცე ძმად და მეგობრად,

ისე გენდობი და შემიყვარდი,

რომ შენდა მყევხარ გულის მეზობლად.

ისკანდერ. ბული გულს იცნობს და თვალი იერს,

ეგეც იმისგან გამოწვეულა;

წინანდელს ძმათა მსწრაფლ აკავშირებს

ახალი ნახვა, ვითა ჩვეულა.

ასლან. როგორ წინანდელთ? ერთი ამიხსენ

ეგ გულის ძმოზა საითგან არი?

ისკანდერ. მგეც იქნება. ჯერ რაცა გკითხო,

იმის პასუხი სწორედ მიიხარო.

შენ დაანებე თავი აწმყოსა,

ფიქრით-გონებით წადი შორს-წინა,

როს იქნებოდი სამი-ოთხის წლის

მოგზაურა

და შენს ბიჭობას როცა ეძინა; ჩემთვის როგორც ვინა
 რაც მოგაგონო იმ დროინდელი, უფრო ვემს უფრო
 შენს გულს ჩაუხდის ძლიერ ღრმა კვალში; ან მანამ
 დავიწყებული ფსკერი მოსძებნე თუ არა იმ მარტომ
 და გაუყარე თვალი მას თვალში, როგორც იმ ბუნებ
 კარგად გაქექე: დავიწყებისა და მანამ ვიდრე მანამ
 ფერფლ ქვეშ იქნება ის დამარხული; ეგნ ვინა
 და შეუბერე მესხიერების ოცნებ-ლოცვით რა ნომ მანამ
 ძალ-ნიავქარი გაღვიძებული. მან კვლავ უფრო როგორ
 აბა, დაფიქრდი: შენ გყვანდა ერთი მანამ ვიდრე მანამ
 პაწა გოშია ხელს შეჩვეული; ან მანამ ვიდრე მანამ
 ძლიერ გიყვარდა; მაგრამ რა ერთხელ ვინა მანამ
 შენი წაეღო მას ტკბილეული, უფრო მანამ ვიდრე მანამ
 ძლიერ გეწყინა, სცემე იმდენი, როგორც მანამ
 ხელში შეიკალ გაჯავრებულმა. იმდენი როგორც მანამ
 ასჯან. (ფაქრას შექდეგ) ვერა, ვერ ვპოვე ჩემსა ხსოვნაში
 მაგვარი რამე წყალ-წაღებულმა... მანამ ვიდრე მანამ
 მაგრამ სხვანი-კი ბევრი ავშალოე, იმდენი მანამ
 რა გადავხადე პირბადე წარსულს... მანამ ვიდრე მანამ
 ასჯანდერ. რა მოგაგონდა, აბა, მათხარი, მანამ ვიდრე მანამ
 რა ელფერი აქვს იმ შენგან ნახულს? მანამ ვიდრე მანამ
 ასჯან. მახსოვს, ვიყავით ტალ-ამხანაგნი, იმდენი მანამ
 ბალში ვისხედით და ვთამაშობდით; მანამ ვიდრე მანამ
 ბალთან პირდაპირ დუქინი იყა; მანამ ვიდრე მანამ
 ჩვენ იქით არც-კი ვიყურებოდით... მანამ ვიდრე მანამ
 უცებ მოგვესმა დიდი კიჟინა, მანამ ვიდრე მანამ
 ლანძღვა-გინება დიდის ღრიალით... მანამ ვიდრე მანამ
 მაშინ მივცვივდით ღობეს და ვნახეთ, მანამ ვიდრე მანამ
 ერთს კაცს მკერდში სდის სისხლი თქრიალით. მანამ
 გადაქცეულა, სახე ვერანქვის, მანამ ვიდრე მანამ
 სულს ჰლევეს, კაცისთვის საზარელია... მანამ ვიდრე მანამ
 შეშინებული გავიქე შინა, მანამ ვიდრე მანამ

ფერმკრთალი შემხვდა ჩემი მზრდელია.
 მაშინ ნახვისგან გული გამისქდა,
 ეხლა-კი თვით ვარ რის არ მქნელია!..
 კიდევაც მახსოვს თითო ოროლა,
 კანტიკუნტათა თავს ჩამრჩენია...

ისკანდერ. შენ მართალი ხარ; სწორედ იმ დროსა
 მეც შენთან ვიყავ მოთამაშეთა;
 ეგ ამბავი რომ ნამდვილად იყო,
 თვით ჩემი ხსოვნა მყავს მოწამეთა.
 ერთს კიდევ გკითხავ: გახსოვს, ბიჭები,
 ჩვენი ტოლები, თავლის ბანითგან
 ძირს დაბლა ვბტოდით, ვიჯიბრებოდით,
 არ ვუგდებდით ყურს ლანძღვას სახლითგან.
 ამ დროს-კი ერთი რა გადმოხტა ძირს,
 ეღრძო ფეხი და წაჰსვლოდა გული..

ასლან. მგონია, იმ ბიჭს ჰყვანდა ბებია,
 ერთი აშარი, აქოთებული,
 და რა გაიგო მან ეს ამბავი,
 სულ ყველა სახრით ლანძღვა-გინებით
 კარგათ დაგვეჯობა, ტანი გვისუსხა
 და გაგვაძევა ცრემლთა დინებით.

ისკანდერ. ოჰ, ვენაცვალე, შენს ძმობას, ასლან!
 მე მეტი აღარ მქირდება კვლევას;
 შენ ის ჰყოფილხარ, ვისაც გამგზავსე
 და ეხლა გინდა მხოლოდ მოკვლევას!
 ჩვენ ორნივე, ძმაო, ვართ ქართველები!
 აი სამშობლო, ჩვენი მამული,
 რომლის არ ცოდნას ისე სტიროდი,
 მის პოვნით იყავ შენ მხიარული!
 აი ის მთა-ტყე, მინდორი ფართო,
 კავკასი-ცივით უხვად მორწყული;
 ზამთარ-ზაფხულის იქ მთათ ყინულა,

ვაზით და ყანით ბარი მორთული...

აგერ ვაკეზედ, მწვანით შემკულზედ

პირ-ქალიანი ალაზნის ზოლი,

ობოლ-მუხებით არე მორთული...

იჲ, ამ მშვენებას სადა ჰყავს ტოლი?.

და ეს ხომ შენს თვალს სიყრმით სჩვევია,

გულს ნეტარებით იგი გივსებდა!

ეხლაც, მგონია, მთელს შენს არსებას

უკვდავებასა აგრძნობინებდა!

ასჯან. (განცვიფრებუდი) როგორ?.. საითგან?.. მე ქართველი ვარ?!

შენ საითგან გაქვს გამოკვლეული?

რით დამაჯერებ სიმართლეზედა?

გთხოვ, დამარწმუნო გზა-დაბნეული!

ასკანდერ. ძალიან კარგი! ეგ ადვილია.

კიდევ გიამბობ ერთსა ამბავსა:

ვიდრე ვიყავით ჩვენს დედ-მამასთან,

ბევრჯერ ვხედავდით კარგს სანახავსა...

მაგრამ ოსმალო რომ მოგვესია,

(იქნება ასე თვრამეტი წელი),

სულ მთლად აიკლო ჩვენი კახეთი,

ტყვეთ წაიყვანეს ბევრი ქართველი...

აი მაშინ ვართ მოტაცებულნი,

მაშინ მოვაკლდით ჩვენს მიწა-წყალსა.

ბევრი ეცადნენ ჩვენი მამები,

დიდხანსა სდიეს ოსმალთა კვალსა,

მაგრამ ვერა გზით ველარ გვიშველეს,

და დავრჩით, ჰხედავ, ოსმალთა ხელში.

ერთად ვიყავით ჩვენ შეკრულები,

ორსავე მოგვდეს თოკები წელში...

როცა ცხენს უნდა გადავეკიდნეთ,

შენ გასძალადდი, მორთე ტირილი;

მათ მოგიქნიეს ხანჯალი თავში

და დაგიყუჩეს შიშით ყვირილი.
 დანიშნულს ადგილს თუმც ვერ მოგარტყეს,
 დაგკოდეს ბავშვი უძლურს მკლავშია,
 რაც მე შეგატყე სისხლის დენაზედ,
 როს გამოგვრეკეს ძალით კარშია.

ამის ნიშანი თუ გაქვს მკლავზედა,
 მით დაგაჯერებ შენს ქართველობას,
 და მაშინ, ვიცი, აღარ ახანებ,
 მამულს შესწირავ შენს ვაჟ-კაცობას.

ასლან. (გაკვირვებული) მახსოვს, რომ ხანჯლით ერთხელ შე-
 დაქრა არ მახსოვს, არც გამიგია...

შენ ამბობ მკლავში დაქრილი ხარო,
 თუმც-კი, რაც ვომობ, არ მიმიღია
 მკლავში ქრილობა ერთი ნამცეცი...
 რომელში? მარცხნივ...

ისკანდერ. ვგონებ, იგია!

ასლან. მაშ, აბა ვნახოთ შენი სიმართლე.

(ისხნის მარცხენა მკლავს, ისკანდერ ქშეკდის)

ისკანდერ. ღაიცა, მკლავის ამ თავში არის...

აი! დარწმუნდი, მართალი მითქვამს,
 კარგად გეტყობა კვალი იარის...

ასლან. (გაისინჯავს) მართალი გითქვამს, ძმაო ისკანდერ,
 შენს საბუთებსა ვემორჩილები!..

ჩვენ ვართ ქართველნი, ქართველის ძუძუთი
 გამონაზარდნი, მისი შვილები!..

აღშფოთებული აქამდის გული
 დსცხრა, დაწყნარდა, დაიღო ბინა;
 აღარც გონება მერევა ცუდათ,
 სრული სიმშვიდე სხეულს მომფინა.
 აღარ მსურს შენგან სხვა საბუთები,
 თვით ჩემი გული მას მეუბნება!

ყოველიფერი ამ მხარეშია

სალამს დაკარგულს შვილს ეუბნება.
 სიამოვნებით მევსება გული,
 მეც მივესალმი აღტაცებული;
 და ვთხოვ ყველასა; ისევ მიმიღონ,
 შემრაცხონ შვილად დაბრუნებული!
 თუმცა აქამდის ეს ტურფა მხარე
 თვალში საამოდ მეჩვენებოდა,
 მაგრამ ჯავრისგან მე გონ-არეულს
 მით უფრო ბოღმა მემატებოდა!

ისკანდერ. ხომ გახსოვს რამე.—მცირე მაინცა
 იმ მწარე, შავ და ბნელ წარსულიდან,
 როცა ოსმალურ ზნითა გვმოხსავდნენ,
 ნელ-ნელა გვგლეჯდნენ ქართულს გულიდან?
 ტანჯვით ვცხოვრობდით... ჯერ არ ვიყავით
 სათარეშოთა გაგზავნილები ..
 ჩვენს ქირს-წუხილზედ, დროს თუ ვიგდებდით,
 ვიჩურჩულებდით დაღვრემილები,
 თუმც მკაცრად გვზრდიდნენ, არ გვშორდებოდნენ
 ჩვენდა აღმზრდელად მოჩენილები;
 ბევრჯერ უდროვით გვაწყვეტინებდნენ
 დაწყობილს ბაასს ამრეზილები...
 მაშინ, თუ გახსოვს, გეტყობი ხოლმე,
 რომ შორის ქვეყნის ვართ ჩვენ შვილები.

ასლან. ჰო, მაგონდება ზოგი და მიტომ
 მწველს ფიქრებს ძალა გაჰქარწყლებია,
 თუმცა აქამდის არც ერთი ეგეც
 ჩემს ბნელს ჭკუას არ გაჰხსენებია...
 ბრძოლის სურვილსა და გმირულს თრევას
 ღრმად დაუმარხავს, წაჰფარებია!

ისკანდერ მრთოს კიდევ გეტყვი, მით გავათავებ
 ჩემგან ნაკისრსა ვაჟკაცურს ვალსა;
 იცოდე, რომ ხარ შენ ქრისტიანი

და თაყვანს სცემდე ქრისტე უფალსა,
 აღარ წახვიდე ყორანის ჭკვაზედ,
 გფარვიდეს ჯვარი და სახარება. .
 ვხედავ-რა საქმე კარგათ წავიდა,
 მსურს, გითხრა ცოტა რამ აღსარება:
 შენ ხარ თავადი, მე აზნაური;
 მამაშენს ჩემი ყმად ეკუთვნოდა,
 მაგრამ სცხოვრობდნენ ისე ძმურადა,
 რომ მეტის ნატვრა აღარ უნდოდა.
 ეხლა შენ იცი, გინდ მიმიღე ყმად,
 გსურდეს კიდევ—მიგულგებდე ძმად.

ასლან. ჩვენში დამყარდეს თანასწორობა...

სხვა არა მწამს რა, არც ღირდა ეგ თქმად!

ასკანდერ. ძარგი, მომენდე, გაგიწევ ძმობას!

ეხლა მე მხოლოდ ისღა მაწუხებს,
 რომ ველარ ვიცნო ჩვენი დედმამა...
 ეს მიჭერს გულზედ რკინის მარწუხებს.
 დაიცა, ასლან, ეს ვიღა მოდის?
 აღბაუ მათი რამ ეცოდინება!

ასლან. აქ მივიმალნეთ, იქნებ გავიგოთ,
 აქეთკენ რისთვის მოედინება... (შიიმჯღებიან)
 (შემოდინან **აფხიტი** და **ქიტა**)

ქიტა. სწორედ რომ გითხრა, მტყუანი შენ ხარ,
 ჯიმშერს ტყუილად დავემდურები.
 პირველად შენვე აკადრე სიტყვა,
 რასაც უარ-ჰყოფს კაცის ყურები,—
 და რაღად გიკვირს, რომ გიპასუხოს,
 არც რამ დაგიტმოს საყვედურები;
 შენ მაინც მარად შენსას იძახი,
 არ გსურს გაიგო სხვისა თქმულები...
 მაგრამ რაც იყო, იყო, წავიდა...
 მოდი, შეჭრიგდი პატიოსნურად;

დროს ვერა ჰხედავ? რა მაგის გცხელა!
ყველამ გაეწიოთ უღელი ძმურად.
შინაურს მტრობას, შურსა და ქიშპსა
ამ გვარ საერთო გაქირებაში
არ აქვს ადგილი, უნდა მოისპოს,
ნურც ჩაიბრჯნები ახირებაში!

წაბიტ. მაშ დავთმო ყველა, რაც კი მაკადრა?

ნუ თუ სულ ყველა ასატანია?
არა, ეს გული ვერ დასთმობს იმას,
მას ეგ ლაჩრობა არ ატანია!
თუ არ ვიყარე გულის ბუხარი,
ისე ვერ გასძლებს გული მკენესარი...
ვერა, ვერ ვიზამ მაგ სიმდაბლესა —
ჩემი პასუხი სწორედ ეს არი.

ქიტა ნუ თუ ვერა ჰგრძნობ ამ გაქირებას,
რაც ჩვენს კახეთსა დღეს მოსდგომია!
ხვალ, ან ხვალზევით დავიწყებთ ბრძოლას,
ყველა ერთ ხმადა ამის მდომია...
იმის მაგივრად რომ შევეცადნეთ,
შენა გწადიან შინვე ომია?!
არ გიყვარს ღმერთი და მის ქმნილება...
ეს მარგალიტი — ჩვენი კახეთი?
იქნებ ჩვენ დავვთმო, კიდეც გაგვცვალო
და აირჩიო შენ ოსმალეთი?..
შენ იცი, ძმაო, მაგრამ იცოდე,
ძმათა ღალატი კაცს არ ახარებს...
მე წავალ ისევ ჩემს მოძმეებთან,
ყველას ჯიმშერი თვით მოაგვარებს. (გავა)
(წაბიტი დაჩქება ცეტა ხანს ჩაფიქრებული)

წაბიტ. რა სთქვა ამ კაცმა!.. მაგრამ რა ვიცი?..
კაცის თავზედა რა არ მოხდება!..
ჯერ იქნებ კიდეც რა გადავწყვიტო...
8

შემდეგში ყველა გამოცხადდება... (გავა)
(გამოვლენ ასლან და ისკანდერ)

ასლან. მტრის წინააღმდეგ ალბათ რაღაცა

მათ ყრილობა აქვთ აქ გამართული!

შეხედე, მათშიც ლალატი არის...

ან იქნებ არის ეგ გაბუტული?..

არა, მაგას-კი ვერ დავიჯერებ,

რომ ჰალალატობდეთ მაგისი გული.

მოუფიქრებლად თუ მოუვიდა,

ან ჭკვას არ არის—გადარეული,

როს მოეგება, გამობრუნდება,

კვლავ შეიქნება გულ-მტკივნეული.

ისკანდერ. მე იყო სწორეთ გაჯავრებული,

გულ-ავსებულს კი რაღა დაიჭერს?..

მეც ეგრე ვფიქრობ, როცა დასცხრება,

ისევე ქართულად პირჯვარს დაიწერს.

კიდევ მოდიან

ასლან. მაშ მოვიცადოთ. (მეფიარების)

(შემოდინ ჯიმშედ, გოდერძი და სხვანი)

ჯიმშედ. რა კი არ სჩადის რობიტი იმას,

რომ შეგვიერთდეს, ძმურად ვიომოთ,

მაშ რაც მოუვა, თავს დააბრალოს,

უმაგისოთაც იქნებ ვიშრომით! (გადიან)

(ასლან და ისკანდერ გამოვლენ)

ასლან. რაც ამბავია, ხომ მიჰხვდი ყველას?

ისკანდერ. რაღა თქმა მინდა, ვეშურნეთ შეველას!

ასლან. ისევე ვიქნებით ოსმალთ ბანაკში,

ვითომ მათნი ვართ კვალად ერთგულნი,

ვინამ ქართველნი მოგვცემენ მხარსა —

მტრის წინააღმდეგ შეერთებულნი.

მაშ, აბა, ძმაო, წავიდეთ ჯარში,

ამ საქმეს მალე მივყოთ ჩვენ ხელი,

თორემ გაიგე? ხვალ ან ზეგაო,
 ვეშურნეთ დროსა, არ არის გრძელი.
 ისკანდერ. წავიდეთ გულში სხივ-ჩაშვებულნი,
 ახალ საქმისთვის გადადებულნი!..

ასლან. ეს წამი ჩემთვის ძვირფასი არი,
 ახალ ცხოვრების შეილადა მშობა;
 და ჩემი გულის დამტყვევებელი
 ველარ გაჰბედავს, დამიწყოს გმობა...

ისკანდერ. მე რაღას ჰნიშნავს?

ასლან. ზეტყვი პირობით,

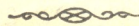
წამო, ბევრი გვაქვს კიდევ სათქმელი.

ისკანდერ. წავიდეთ, ძმაო, ვთქვათ ჯერ უთქმელი. (გაფლავს)

ფარდა

დ. ნახუცრიშვილი-

(შემდეგი იქნება)

საქართველოს ექსარხოზები

(დასასრული *)

თ) მეცხრე ექსარხოზად საქართველოში დანიშნულ იქმნა ძიშინიოვის მთავარ-ეპისკოპოსი ზაფხე (ლებედევი 1882—1887) 16 ივლისს 1882 წ. მან ტფილისის საეპარქიო დედათა სასწავლებლისთვის შეისყიდა საკუთარი სადგომი; მის დროსვე აღშენებულ იქმნა სადგომი ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებლისთვის; შეძენილ იქმნა მიწა და გამოჩახულ იქმნა საშუალება ზორის სასულიერო სასწავლებლის შენობისათვის; ტფილისის სასულიერო სასწავლებლის შენობა შეკეთებულ იქმნა და გადიდებულ ახალის მინაშენებით; არდონში ოსთათვის დაარსებულ იქმნა სასულიერო სასწავლებელი, დაარსებულ იქმნა სასულიერო ქართული გაზეთი „მწყემსი“ დეკანოზ ლამბაშიძის რედაქტორობით; მის დროსვე მოხდა შემდეგი ცვლილება საქართველოს ეკლესიაში: ქავკავის ეპარქიას შეუერთდა თერგის ოლქი; დასავლეთს საქართველოში დაარსდა ორი ახალი ეპარქია: ზურია-სამეგრელოსი და აფხაზეთისა; დაარსდა სიონის საკათედრო ტაძართან წმ. ღვთის-მშობლის ძმობა, რომელიც პირველ ხანად ცოცხლად და სასარგებლოდ მოღვაწეობდა სასულიერო განათლების სარბიელზედ; იმის დროსვე შეცვლილ იქმნა რამდენადმდე ქავკასიაში ქრისტიანობის აღმადგინებელ საზოგადოების წესდება ზე ამ საზოგადოების საბჭოს თავმჯდომარედ დანიშნულ იქმნა საქართველოს ექსარხოზი; მის დროსვე დამტკიცებულ იქმნა უწმ. სინოდის-მიერ „სასწავლო

*) იხ. № 4, გვერდი 363.

გეგმა საქართველოს საქსარხოსოს საეკლესიო სკოლებისათვის“, შედგენილი ტფილისის საეპარქიო სასკოლო საბჭოსაგან; ამ გეგმას საფუძვლად აქვს პედაგოგიკის სალი და უტყუარი შეხედულება იმის შესახებ, რომ ქართველი ბავშვის სულის ძალთა და ნიქთა ჯეროვანი და ბუნების თანახმა განვითარება უპირველეს ყოვლისა მშობლიურ ენის შემწეობით უნდა ხდებოდეს. ამ ენის შემწეობით განვითარებული ქართველი ბავშვი ადვილად სძლევს ყოველს დაბრკოლებას, ხალისით, შეგნებით და საფუძვლიანად შეისწავლის და შეიყვარებს სახელმწიფო რუსულს ენასაც და გახდება შეგნებული ერთგული წევრი რუსეთის სახელმწიფოსი.. მს სალი და უცილობო პედაგოგიური შეხედულება არარუსთა ბავშვების აღზრდის შესახებ მეტად დამყარებულ-დამკვიდრებულია შაზანის მხარეში ნეტარ სახსოვარ, უანგარო პედაგოგის ნ. ვ. ილმინსკის მეოხებით... ამ მხარეში არსებობს არარუსთა სკოლებში სწავლების განსაკუთრებული სისტემა, რომელსაც მითვისებული აქვს სახელი თვისის დამაარსებლისა... ზემოთ ხსენებულს სწავლების გეგმას ქართულ საეკლესიო-სამრევლო სკოლებისას, სხვათა შორის, საფუძვლად აქვს ილმინსკის არარუსთა ბავშვების სწავლა-აღზრდის სისტემის შეხედულებანი. 29 ენკენისთვის, 1887 წელსა, ექსარხოსი პავლე გადაყვანილ იქმნა შაზანის მთავარ-ეპისკოპოსად.

ი) 1887 წელსა 29 ენკენისთვის, საქართველოს ექსარხოსად დანიშნულ იქმნა შაჟღადი (1887—1892), რაევი, შაზანის მთავარ-ეპისკოპოსი, კაცი მშვიდის და ღმობიერის ხასიათისა. მისი მოღვაწეობა საქართველოში ფრიად სასარგებლო და ნაყოფიერი იყო. მისი მშვიდი ხასიათი და ღმობიერი გული დღესაც-კი ახსოვთ ქართველებსა. საქართველოს შესახებ ყოვლად-სამღვდელო პალლადი კარგის აზრისა და შეხედულების იყო... 1888 წ. საქართველოში მობრძანდა თვისის სახლობით აწ უკვე განსვენებული იმპერატორი ალექსანდრე მესამე... შოვლად-სამღვდელო პალლადი მიე-

გება მისს უდიდებულესობას ტფილისის სიონის საკათედრო საკრებულო ტაძარში და შესაფერი სიტყვა მოახსენა... ამ სიტყვაში მათმა მეუფებამ საქართველოს სამართლიანად უწოდა „ძვირფასი მარკაფიტი რუსეთის სამეფო გვირგვინისა“. ხელმწიფე იმფერატორს მეტად სახსოვრად დაარჩა თვისი ერთგულის საქართველოს ნახვა და მისი კეთილ წარმატების ხელშემწყობლად, სხვათა შორის, მათი მეუფებაც დასახა. იმავე წლის დეკემბრის 25 გამოვიდა უმაღლესი წყალობის წერილი ხელმწიფე იმპერატორისა ყოვლად-სამღვდელო პალლადის სახელზედ მათის მეუფებისთვის ბარტყულაზედ სატარებლად ბრილიანტის ჯვრის ბოძების გამო. წერილში სხვათა შორის ხელმწიფე ბრძანებს: „ამ მიმდინარე წელს კავკასიის ნახვამ დამარწმუნა, რამ თქვენმა მწუემს-მთავრულმა მოღვაწეობამ, აღსაყვამ სიუვარულის და სიმშვიდის სულთ, მოგაზრვათ თქვენ ხატვის-ცემა და შვილებრივი სიუვარული მრავალ ტომფანის სამწყსოს მხრით“. ბანსვენებულის მისტორიეს ლ. ბაქრაძის მოხსენების თანახმად, ყოვლად-სამღვდელომ დაარსა ტფილისის საეკლესიო სიძველეთ-საცავი, შესაკრებად და შესანახად საქართველოს საეკლესიო ძვირფას სიძველეთა. სიძველეთ-საცავის დაარსებამ მეტად ხელი შეუწყო საქართველოს ძველის ისტორიულის ცხოვრების შესწავლის საქმეს და საისტორიო კვლევის სარბიელზედ გამოიყვანა რამდენიმე ქართველი განათლებული გვანი, რომელთ შორის საპატიო ადგილი დაიჭირა ბ. თ. შორდანიამ და სხვათა.

ყოვლად სამღვდელო პალლადიმ გააძლიერა სამისიონერო მოღვაწეობა ქავკასიაში ქრისტიანობის აღმადგინებელ საზოგადოებისა რომელიც მისის ექსარხოსობის დროს შევიდა მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობის ხელმწიფის მეუღლის მარიათ შიეოდორეს ასულის უავგუსტოეს მფარველობის ქვეშ... მათის მეუფების დროს თვისი ნაყოფიერი მოღვაწეობა დაიწყო 1888 წელს ძიევის სასულიერო აკადემიაში ახლად კურს-დამთავრებულმა მღვდელ-მონაზონმა

ლეონიდემ (აწ იმერეთის ეპისკოპოსმა), მის-მიერ განწესებულმა ამ საზოგადოების მისიონერად და სკოლათა ინსპექტორად. *) შოვლად სამღვდელო პალლადიმ განაახლა რამდენიმე ძველი ნაშთი ქართულ საეკლესიო ხუროთ-მოძღვრებისა და დაარსა ჟურნალი „საქართველოს საექსარხოსოს სასულიერო მოამბე“, რომლის პროგრამაში საპატიო ადგილი აქვს დათმობილი საქართველოს ისტორიის შესწავლის საქმეს. მისივე უშამდგომლობით, 1890 წელს ტფილისის სასულიერო სემინარიაში პირველად შემოდებულ იქმნა საქართველოს საეკლესიო ისტორიის სწავლება, რომელსაც ამ სემინარიის მოწაფეები, ეროვნების განურჩევლად, სწავლობენ შემოთხე და მეხუთე კლასებში... ზანმარტება აღარაა საჭირო იმისი, თუ რა დიადი მნიშვნელობა აქვს საქართველოს მომავალ მოძღვართა და მასწავლებელთათვის თვისის მშობელის და აღმზრდელის ეკლესიის ისტორიის ცოდნას.

საქართველოს სამწყსომ დააფასა მათის მეუფების სასარგებლო მოღვაწეობა სასულიერო განათლების სარბიელზედ და 1889 წელსა 28 იანვარს ყოვლად-სამღვდელოს მიართვა კვერთხი ამ თვისის მის მიმართ პატივის-ცემის და სიყვარულის წინადად. ამ დღეს მირთმეულს აღრესზედ უწერია ხელი 2000 ქართველსა. აღრესში სხვათა შორის ნათქვამია: „თქვენის მეუფების სახელს არ დაივიწყებს ქართველი ერი, სანამდის ცოცხალი იქნება. თქვენ შეიყვარეთ ერი და მან, თქვენ-მიერ კურთხეულმა, შეგიყვარათ თქვენ. თქვენ ერთ-ნაირად მიიზიდეთ მკვიდრთა ყოველი წოდება დიდდგან დაწეუბუდი მცირემდის“...

შოვლად-სამღვდელო პალლადის უყვარდა ღვთის-მსახურების ღღესასწაულგებრივად შესრულება და განმშვენებული

*) ყოვლად-სამღვდელო ლეონიდის მოღვაწეობას „მეგზაური“-ს შემდეგს ნომერში გავაცნობთ მკითხველებს. ამავე ნომერში მოთავსებული იქმნება მათის მეუფების სურათი. ავტ.

გალობა. 18 ღვინობისთვის 1892 წ. მათი მეუფება გადაყვანილ იქმნა პეტერბურღის მიტროპოლიტად და უწმიდეს სინოდის პირველ წევრის თანამდებობაზედ.

ია) 1892 წ. 18 ღვინობისთვის საქართველოს ექსარხოსად დანიშნულ იქმნა სამარის ეპისკოპოსი, ყოვლად-სამღვდელო ფლადიმერი (1892—1898), ზოგოიავლენსკი. მან ყურადღება მიაქცია საეკლესიო მოძღვრების განვითარების საქმეს რუსულსა და ქართულს ენაზედ. მის დროს დაარსებულ იქმნა მცხეთის საპატრიარქო თორმეტთა მოციქულთა ტაძრის გასახლებლად კომიტეტი, რომლის თავმჯდომარეც თვით ბრძანდებოდა. მანვე დაარსა ტფილისში საეპარქიო სამისიონერო სასულიერო განმანათლებლობითი ძმობა, რომელსაც საკმაო თანხაც შესწირა თვისთა საშუალებითაგან. მათის მეუფების შუამდგომლობით ქავკასიაში ქრისტიანობის აღმადგინებელ საზოგადოების სკოლათა მასწავლებლებს დაენიშნათ პენსია და ებოძათ სახელმწიფო სამსახურის უფლებანი. მათ დროსვე დაარსებულ იქმნა ქ. შუთაისში სასულიერო სემინარია, რომლის გახსნას რამდენიმე წლის განმავლობაში დიახ გულ-მხურვალედ სცდილობდა იმერეთის ეპისკოპოსი ნეტარ-ხსენებული ყოვლად-სამღვდელო ზაბრიელი. მათის მეუფების დროსვე გახსნილ იქმნა 300-ღის საეკლესიო სკოლა საექსარხოსოში, რომელთაც, მისის შუამდგომლობით, დაენიშნა სახელმწიფო ხაზინიდგან შესანახი თანხა. საეკლესიო სკოლათა გამრავლებას ხელი შეუწყუნ იმ გარემოებამაც, რომ მათთვის მათის მეუფების მიერ დანიშნულ იქმნენ საკუთარი მეთვალყურეები, მცოდნენი ადგილობრივის ენისა...

21 თებერვალს 1898 წ. ყოვლად-სამღვდელო ზღადიმერი გადაყვანილ იქმნა მოსკოვის სამიტროპოლიტო კათედრაზედ...

იბ) აწინდელი ექსარხოსი საქართველოსი მაღალ-ყოვლად სამღვდელო ფლადიმერი დანიშნულ იქმნა ექსარხოსად 21

თებერვალს 1898 წ. მათი მეუფება, ერის კაცობაში ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე ზოროდეცკი, სიმბირსკის გუბერნიის აზნაუთაგანია. მას მალე დაეხოცნენ მშობლები. იგი 1853 წელს შევიდა ორლოვის გიმნაზიის მეოთხე კლასში და 1857 წ. კი— მოსკოვის უნივერსიტეტში, რომლის მეოთხე კურსიდან 1861 წ. გამოვიდა. გიმნაზიაშივე ეტყობოდა მომავალს მწყემს-მთავარს გულ-მხურვალე სიყვარული სარწმუნოებისა და ეკლესიის სამსახურის მიმართ. ამისთვის იგი უნივერსიტეტიდან გამოსვლის შემდეგ დაადგა იმ გზას, რომელიც შეეფერებოდა მისს თან-დაყოლილს მიდრეკილებას,— ეს გზა იყო გზა სასულიერო მოღვაწეობისა. 1861 წლიდან 1873 წლამდის ნიკოლოზ ზოროდეცკი იმყოფებოდა სხვა-და-სხვა მონასტერში, სადაც დროს ატარებდა მარხვასა, ლოცვასა, მორჩილებასა და სასულიერო წიგნთა კითხვაში... მან ამის მეოხებით სასულიერო სიბრძნე შეიძინა და განიმტკიცა თვისნი ფეხნი სვლად გზასა ქრისტიანობრივის კეთილი სათნოებისასა. 1873 წელსა 6 თბათვეს ნიკოლოზ ზოროდეცკი, როგორც საფუძვლიანად მკოდნე ძველ და ახალ ენებისა, დანიშნულ იქმნა პეკინის სასულიერო მისიის წევრად ჩინეთში. აქ მაშინ მღვდელ-მონაზონმა შლაბიანემ მშვენიერად შეისწავლა ჩინური ენა და ხელი მიჰყო ამ ენაზედ სასულიერო შინაარსის წიგნების თარგმნას რუსული ენიდან. ამავე დროს იგი მღვდელ-მოქმედებდა, ასწავლიდა ჩინელ ქრისტიანებს რუსულს ენას და სასულიერო მისიის შენობის გადაკეთების გამგედ იყო. 2 იანვარს 1879 წ. მღვდელ-მონაზონი შლაბიანე დანიშნულ იქმნა პეკინის მისიის უფროსად და ებოძა არქიმანდრიტის ხარისხი. 2 თებერვალს 1885 წ. არქიმანდრიტი შლაბიანე ხელ-და-სხმულ იქმნა აქსაიის მღვდელ მთავრად, ღონის ეპარქიის ქორ-ეპისკოპოსად, ხოლო 1898 წ. 21 თებერვალს ხოლმის და შარშავის მთავარ-ეპისკოპოსის კათედრიდან გადმოყვანილ იქმნა საქართველოში ექსარხოსის თანამდებობაზედ. ღი-

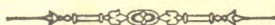
დის ალტაცებით და იმედებით შეეგება მას თავისი ახალი მართლ-მადიდებელი ქართველი სამწყსო მცხეთაში, ამ ქართველთა იერუსალიმში. აქვე მათმა მეუფებამ მცხეთის საკრებულო ტაძრის გასაახლებლად შესწირა 1000 მან. ქ. ტფილისში მათს მეუფებას მიმართეს შესაფერის სიტყვით ყოვლად-სამღვდელო აღექსანდრემ, მაშინ ბორის ეპისკოპოსმა და ძვაშვეთის წმ. ბიორგის ეკკლესიის წინამძღვარმა, მღვდ. მარკოს ტყემალაძემ. შოვლად-სამღვდელო აღექსანდრემ სხვათა შორის, ისურვა, რომ ახლად მობრძანებულმა ექსარხოსმა დაამყაროს თვისს სამწყსოში მშვიდობა და სიყვარული, ყურადღება მიაქციოს საქართველოს საეკკლესიო ძველს ნაშთებს და, მათ შორის, დიდებულს მცხეთის ტაძარს, დედას ქართველთა ეკკლესიებისას და ქართველის ერის ემბაზსა. „მშვიდობა თქვენდა“, — ასე დაიწყო თვისი პირველი, მოკლე, მაგრამ ღრმა პაზროვანი სიტყვა მაღალ-ყოვლად-სამღვდელო ფლაბიანემ, — „მშვიდობა თქვენდა, მშვიდობა ქალაქსა ამას, მშვიდობა ამ მხარეს, მშვიდობა სსხლთა თქვენთა“... მათის მეუფების მაცადინეობით გაძლიერდა მცხეთის ტაძრის გასაახლებლად დაარსებული კომიტეტის მოღვაწეობა. მათმა მეუფებამ 1898 წელს მღვდელ-მთავრად ხელ-დასხმული ყოვლად-სამღვდელო ლეონიდე, ბორის ეპისკოპოსად დანიშნული, დანიშნა ამ კომიტეტის თავმჯდომარის ამხანაგად. ამ წლიდგან უხვად მოვიდა შეწირულებანი საქართველოს დარუსეთის ყველა კუთხიდან ხსენებულ ტაძრის განსაახლებლად. მაღალ-ყოვლად-სამღვდელო ფლაბიანეს სურვილის თანახმად, ტფილისის საეპარქიო დედათა სასწავლებელი სამკლასიანიდან (ორი კურსით თითო კლასი) გადაკეთდა ექვს კლასიანად და ეწოდა მას სახელად: „იოანნიკეს სასწავლებელი“; ამავე სასწავლებელს მათის მეუფების შუამდგომლობით, დაენიშნა უწმიდეს სინოდიდგან ყოველ-წლიური შემწეობა. ეს სასწავლებელი ინახება ტფილისის საეპარქიო სანთლის ქარხნის ხარჯზედ. ქართულის ენის და გალობის სწა-

ვლებისათვის ამ სასწავლებელში ჭართლ-ძახეთის ეპარქიის თითოეული შტატის ეკკლესია იხდის ათ-ათს შაურს წელიწადში. მათის მეუფების დროს შესყიდულ იქმნა ტფილისის საეპარქიო ქირხნისთვის საკუთარი შენობა ქარხნის საშუალებით (45,000 მან.); მრავალი საეკკლესიო სკოლა გახსნილი და უზრუნველ-ყოფილ იქმნა; გადაწყვეტილ იქმნა ქ. ტფილისში საეკკლესიო საოსტატო სემინარიის დაარსება, რომლის მოსათავსებლად შესყიდულ იქმნა ხარფუხში არსებული საექსარხოსო კარის სახლი ბალითურთ; ყურადღება მიექცა საეკკლესიო მოძღვრებას რუსულს და ქართულს ენაზედ; გამდიდრდა ხელ-ნაწერებით და საარქეოლოგიო საგნებით ტფილისის საეკკლესიო სიძველეთ-საცავი, რომელიც შეიძინა თავის საკუთრებად ჭართლ-ძახეთის სასულიერო წოდებამ; სასულიერო წოდების რწმუნებულთა კრების დადგენილებით, სიძველეთ-საცავს ყოველ წლიური შემწეობა დაენიშნა სანთლის ქარხნის შემოსავლიდგან; გაძლიერდა „ძავკასიაში ქრისტიანობის აღმადგინებელ საზოგადოების“ მოღვაწეობა; ამ საზოგადოებამ გახსნა რამდენიმე ახალი სკოლა და სამრევლო ძავკასიის მიურუბულს ადგილებში; დამთავრდა კრებულთა სახლებისა და სასკოლო სადგომების აღშენება ამ საზოგადოების უწყებაში. მათი მეუფება დიდის ყურადღებით ეპყრობა ძავკასიის მთიულთა შორის ქრისტიანობის აღდგენის საქმეს, როგორც გამოცდილი და გამობრძმედებული შორეულს აღმოსავლეთში მისსიონერი; ქართულს ენაზედ მოძღვრებათა წარმოთქმის, შეკრების და გამოცემის საქმეს გზა გაეხსნა; გავრცელდა ჭართლ-ძახეთის ეკკლესიებსა და სასწავლებლებში ქართული საეკკლესიო საგალობლები, ნოტებზედ გადაღებული; შემოდებულ იქმნა სწავლების ახალი პროგრამა საექსარხოსოს სასულიერო სასწავლებელთა მოსამზადებელს კლასებში; შედგენილ იქმნა „სწავლების ახალი გეგმა“ საეკკლესიო სკოლათათვის სასწავლო მასალის ოთხს წელზედ განაწილებით; ჭუთაისის საეპარქიო დედათა ბაბრიე-

ლის სასწავლებელი ექვს კლასიანად გადაკეთდა და მას დაენიშნა უწმიდესის სინოდიდგან ყოველ წლიური შემწეობა ფულით; დაიბეჭდა ქართულს ენაზედ რამდენიმე საეკლესიო და საღმრთო წიგნი (სახარება, სამოციქულო, ჰამნი და სხვა...) მაღალ-ყოვლად-სამღვდლო შლაბიანე, ეს მეოთხე წელიწადია, იღვწის დაუღალავად და მხურვალედ საქართველოს ეკლესიის კეთილ-წარმატების სასარგებლოდ. როცა მათის მეუფების საქართველოში სასარგებლო სასულიერო მოღვაწეობას გაითვალისწინებს შეგნებული ქართველი, მას უნებლიეთ გაახსენდება ის სიტყვები, რომელიც მათმა მეუფებამ ბრძანა ტფილისის სიონის ტაძარში პირველად ფეხის შედგმის დღეს: „მოვდივარ თქვენთან გატაცებული მხურვალე სურვილით ვიმსახურე თქვენის წმიდა ეკლესიის სასარგებლოდ, თქვენთა სულთა საცხოვნებლად, მოვდივარ, აღსავსე სიუვარულითა და მშვიდობითა, გთხოვთ სიუვარულით და მშვიდობით მიმიღეთ!“

ვისურვოთ მათის მეუფებისთვის დღეგრძელობა მართლმადიდებელ ეკლესიის სასარგებლოდ ნაყოფიერის მოღვაწეობისათვის. *)

ილ. შერაძე.

*) წყაროები: ა) Кратк. ист. груз. ц. П. Иоселіани; б) იბი-სივე: „Описание древностей“ г. Тифлиса; გ) „Дух. Вѣст. груз. экзархата“ 1892, 1894, 1896 და 1898 წწ. დ) „Хомлскій народ. календарь 1893 г.; ე) „Исторія груз. іерархіи“ изд. 1826 г.; ვ) „Церковныя Вѣдомости“ 1901 г. № 2; ზ) „Пятидесятніе митр. Іоаннікія, Кіевъ 1900 г. და სხვ...

სოლომონ ლეონიძე

(შემდეგ *)

1780 წლამდის ორივე მთავრობის ბრძანებით და თანხმობით გათავდა აღწერა ქართველთა თავად-აზნაურებისა, აღწერეს ლავით რექტორმა და სოლომონ ლეონიძემ. ამას გარდა მომზადდა შეერთების პირობებიც; ამ შეერთების პირობებზე ორმა წრემ იმუშავა: ობილისში მყოფთ—სოლომონ ლეონიძის თავმჯდომარეობით, ხოლო პეტერბურგში—ზარსევან ჭავჭავაძისა. 1781 წ. დასრულდა ყოველისფერი. ქართველთა და რუსთა დასწერეს პირობის წერილები.

შეერთების საქმე ისე მოეწყო და მის პირობები ისე შეამუშავეს, რომ მალე თვით მეფემაც კი განიზრახა რუსეთში წასვლა და საქმის დაბოლოება. ირაკლი მართლაც, მალე რუსეთში წავიდა და თან წაიღო ყველა საჭირო მასალები, მაგრამ მინამდის ის საქართველოს საზღვარს გასცდებოდა, სპარსეთში უკვე კაცები მივიდნენ და ყვინს ამბავი მოიტანეს, რომ მრეკლე მეფე რუსეთში წავიდა, რუსეთს ეკედლებოა. შეინისაგან კაცებმა ამბავი მოიტანეს, რომ მეფეს კაცები გამოუყენეთ და უკან დააბრუნეთ, თორემ ყვინი მოვა და მეფის ჯავრს ხალხზე ამოიყრისო, ერთის სიტყვით, საქართველოს ფერფლიც აღარ დარჩებოა. მეფე მოზდოკის და შიზლარის გენერალ-გუბერნატორამდის მივიდა, აქ კაცები დაეწივნენ საქართველოდგან და შაჰის დანაბარები მოახსენეს. მეფე ძლიერ შესწუხდა, მაგრამ რას იზამ-

*) იხ. № 3, გვ. 264.

და, უკან დაბრუნდა, თავისი ცნობები გენერალ-გუბერნატორს გარდასცა, გარდასცა აგრეთვე წერილი იმპერატორისთან გასაგზავნი, სადაც ეწერა თანხმობა, გადასცა აგრეთვე სხვაც ბევრი რამ ამბებიც. მართის სიტყვით, შეერთების შესახებ საქმე ერთობ ცხარედ წავიდა, საქმე შესამჩნევად გაღვივდა.

მეფემ სამჯობინრად დაინახა, რომ საქმის მოსაწყობად რუსეთში სოლომონ ლეონიძე გაეგზავნა. მეფემ უთხრა:

„ჩემო სოლომონ! შენი ანაფრის შაში ანა მაქვს, შენ ხომ მე არ მამატუეუილებ, ჩემი მატუეუება ქვეყნის მატუეუება ანის და შენც ხომ ქვეყნის შვილი ხარ“.

სოლომონ ლეონიძეს არ უნდოდა რუსეთში წასვლა, იქაურ ქართველ დესპანებს ვერ შევეწყობიო, მაგრამ საქმის სიყვარულის გამო მაინც წავიდა. ს. ლეონიძე რუსეთში მივიდა, დაიწყო საქმეზედ დიდის სიფრთხილით თათბირი და საქმე შეერთების სასარგებლოდ გაათავა, ელჩები დაბრუნდნენ საქართველოში, ჩამოვიდა ლეონიძეც.

საქართველოს შეერთებას ითხოვდნენ ოსმალნიც იმ პირობით, რომ საქართველოს წართმეულ ადგილებს სულ უკანვე დაგიბრუნებთ, მეფეთაც ერთს კაცს გიყალიბებთ თქვენის გვარისასაო, ოღონდ ჩვენი ქვეშევრდომობა მიიღეთო. ამისთვის მეცადინეობდნენ ახალციხის ფაშები, ოსმალეთიდან დეპუტაციაც მოვიდა ამისთვის, მაგრამ ქართველნი არ შერებოდნენ, გათათრების ეშინოდათ, მერე სულ მოკვშიანო. მოფ-ზარბაზანსაც მოგცემთ, ფულსა და ყველა საქირო ნივთებსაც გადმოგცემთო, ოღონდ ჩვენ შეგვიერთდითო.

სოლომონ ლეონიძემ, როგორც სახელმწიფო ჰკვიანმა პირმა, რუსეთში ყოფნა და მოგზაურობა კარგად გამოიყენა, ნახა ყველა ის ძალოვნებითი სახსრები, თუ რით შეიძლება, რომლისამე ერის და სამეფოსი ამაღლება, დაწინაურება, სიკოცხლე და მანაც სწორეთ ასეთი საქიროების მხარეების აღორძინებით დაიწყო მოქმედება. ამის შესახებ მან მეფეს

ბევრი რამ აუწყა სახელმძღვანელოდ. სხვათა შორის უთხრა:

„შეუფო, სამეფოს სასარგებლოდ და გასაძლიერებლად მე ბევრი რამ შევისწავლე უცხოებაში უაფინის მეფეობით, ბევრი რამ აწესებე მათი სამეფოს წეს-რიგის, მართვის და ხალხის წესების; მე ვუფიქრობ, ჩვენც რომ ჩვენ ტბილ სამეფოს ისეთი წესები მივსცეთ, აქაც ისე მოვახერხებთ სამეფოს მართვის საქმე, მაშინ შესაძლებელი იქნება, რომ ჩვენი მეფობაც დაჩვენთ თავის მართვით, გამკობით და სხვანი. ჩვენ ვნახეთ ჩვენის თვალით ის, თუ უცხოები რა წესების მეფეობით დაწინაურდნენ, რაკვარ წავიდნენ წინ. შევკრიბეთ სამეფო ზინი, ვქმნათ ბრძენ კაცთა და ზატრებთა კრება, გამოვკითხოთ მათ საქმენი და ნუ მოვშლით მას, რაც მოშლილი დღეს უნდა აღშენდეს“.

მეფე მრეკლემ ამ აზრით განამტკიცა და განაძლიერა საქართველოს მსაჯულის თანამდებობა, მას მიანიჭა ევროპიული კანცლერებრივი ღირსება.

სოლომონ ლეონიძის ასეთის უფლებით აღჭურვამ ფრთები შეასხა სამეფოს, თვით მეფეს და დააღონა ის პირნი, ვისიც გული შურის ბოროტებით იყო სავსე და ქვეყნის დაღუპვა აღდგომად მიაჩნდათ. ასეთი პირებით მაშინ სავსე იყო საქართველო. მეფე მრეკლე გარეშე მტრებს აქცევდა ყურადღებას, მარტო მათ მუსრადა, მათი დამორჩილება ჰსურდა, შინაურს მტრებს კი, რომელნიც მისს სამეფო სხეულში ჭიებივით იყვნენ და ღრღნიდნენ, მათზე კი ხმას არ იღებდა, რადგანაც—ზოგი მისი ნათესავი იყო და ზოგიც კარგი მეგობარი. მს მედიდური მტრები იმან უფრო აღბორგა, რომ მსაჯულმა თავისს სამსაჯულოში ობილისის ქართველთ მოქალაქეებსაც მისცა ხმა და ხშირად საქვეყნო საქმენი ხსენებულ პირთ თანადასწრებით განიბჭობოდა; დიდთა თავადისშვილთათვის საწყენი იყო კიდევ ის, რომ სამეფოს სამსაჯულოში გაირჩა თექვსმეტი სოფლის გლეხთა სა-

ქმე, რომელნიც ბორჩალოს მაზრაში სცხოვრობდნენ, სადაც ამით თვისს მებატონეებთან უსიამოვნება და მტრობა ჰქონდათ ატეხილი. ზღუენი ჩიოდნენ, რომ სპარსნი და სხვა-და-სხვა თათრები ჩვენ ხშირად გვეცემიან და გვარბევნო, ჩვენ დიდ გაჭირებაში ვართ მოთავსებული, და ამავე დროს ჩვენი მებატონენიც სასტიკად გვაწუხებენ, შვილებსაც კი გვტაცებენ და არ გვიბრალებენო, ლამის მოვისპოთ და გავსწყდეთ მტერთაგან თავ-დასხმის და მებატონეთა დევნისაგანო. სოლომონ ლეონიძემ გლეხების მხარე დაიჭირა, ეს მომხრე გახდა სიმართლის, მართლ-მსაჯულების და არა მებატონეების. მსეწყინათ მრავალთ, გაიმართა ჭორები, მუქარა, სევდა და ვინ იცის რა, ამიტომ, მსაჯულმა მეფეს მოახსენა შემდეგი:

„ბატონო მეფეო! საქართველოს სოფლები ახრდა, ვერანად იქცა, მრავალ ომებში უოფილნი გლეხნი უძღურ არიან და ამით უფრო აუძღურებენ მებატონენი, იგინი ბევრ მტრობას და რკუღლობას სთესენ თქვენს ტკბილს სამეფოზე. ჩვენთ მებატონეთ ხელში უკავიათ ისეთი ძალა და კანონი, რომელიც ჩვენი გლეხ-კაცობის რჯანს სასტიკად, ცხარეთ სხობს, მას შლის სამუდამთ და ხელიდგან აცლის ჩვენს ტომს.

მებატონენი არბევენ გლეხთა, სტაცებენ ვეკლათერს, თვით შვილებსაც და ჭყიდიან სხვებზე. ამიტომ ალაგმეთ უმართებულ მებატონენი, რისხვა დაეციეთ მათ და ერთ-ერთ გლეხებს დაუმკვიდრეთ მშვიდობიანი წესები. და-მშვიდებულნი გლეხნი უფრო კარგად ემსახურებიან ქვეყანას, უფრო მხნედ გამოვლენ საღაშქროდ და უფრო გშირულად დაიწეებენ ბრძოლასო“. როგორც ვიცით მეფემ ყურადღება მიაქცია ამას.

სოლომონ ლეონიძე სასტიკი მძრახველი და მგმობელი იყო მუხანათის ქართველების, იგი ყველას მოუბრუნებლივ ეკამათებოდა, ეს მეფემაც კარგად იცოდა, იგი ამ კიცხვა-

გმობისას, თითქმის, ნებას აძლევდა, რადგანაც კარგად იცოდა, რომ მსაჯული უბრალოდ არავის გაჰკიცხავდა, მათში დიდი კავშირი, დიდი მეგობრობა არსებობდა. არა მგონია, რომ მეფე მრეკლეს თვისს სამეფოში ისე ვინმე ჰყვარებოდა, როგორც სოლომონ ლეონიძე უყვარდა. ამ სიყვარულის საფუძვლები მან არა ერთხელ აჩვენა მეფეს, ბევრ გზით დაუმტკიცა ქვეყნის გამო სიყვარული, ჭეშმარიტება და პატივისცემა. სოლომონ ლეონიძე ისეთ გულ-შემატკივარ პირად აღმოჩნდა, ისეთ შინაურ თავ-დადებულ ქართველად, რომ მან თავისუფლად დაიწყო ხმის ამალღება თვით ბატონის შვილებზედაც. ჩვენ ვიცით შემდეგი ამბავი გარდმოცემით:

სოლომონ ლეონიძე ვერ უმზერდა კარგის თვალთ ღარეჯან დედოფალს. სძულდა და ეთაკილებოდა, რომ დედოფალს დაახლოვებული ჰყვანდა ვიღაც ტლანქი მსეფა შორღანაშვილი; ამ პირს ისეთი გავლენა ჰქონდა დედოფალზე და ისეთ მეძავურ გზას ადგა, რომ მის მეოხებით საქართველოს მოეწვინა თავისს დასანთქმელი ნიადაგი. ამბობდნენ, რომ სოლომონ ლეონიძემ ბევრ გზის ამხილა დედოფალი, აუწყა, რომ მსეფას თავი დაანებეო, არ გეკადრებათ, მაგის მეგობრობა თქვენს საქმეს არევესო. დედოფალი არ ისმენდა და მსეფას სიტყვით მოქმედებდა. მეფე მრეკლე მოხუცდა, მას ცოლის დამორჩილების ძალა იღარ ჰქონდა, მსეფას კი ისეთი გავლენა ჰქონდა დედოფალზე, რომ დედოფალი ამის სიტყვით მოქმედებდა, რაც მსეფას უნდოდა, დედოფალი მეფეს იმას აკეთებინებდა. ამბობენ, რომ თვით იმერთა შეერთების წინააღმდეგი ჰაზრები ღარეჯან დედოფალმა მეფეს მსეფას ჩაგონებით გარდასცაო. ამასვე მსეფას სოლომონ ლეონიძესთან კამათიც მოუხდა, კამათმა ჩხუბი გამოიწვია, დიდი შიშულვარება ჩამოვარდა, მაგრამ სოლომონ ლეონიძე ვერას აწყობდა, რადგანაც ღარეჯან დედოფალს დიდი სიყვარული ჰქონდა მსეფასი. ეს ამბავი მეფემაც კარგად იცოდა, მაგრამ ჰფარავდა და სოლომონ ლეონიძეს ავალებდა დედო-

ფლის დარიგებას და ოსეთას მოცილებას. ოსეთამ აუწყა დედოფალს, რომ შენ უნდა იმეცადინო და შენი ქმრის სიკვდილის შემდეგ შენ უნდა გამეფდეო. მაშინ ჩვენ ჩვენი ნატვრაც შეგვისრულდება, მაშინ ვერც მსაჯული გვიზამს რამეს და ვერც შენი გერებია. ოსეთამ დედოფლისაგან დიდი შეძლება შეიძინა, ამბობდნენ ადრე მოხუცნი, რომ სოლომონ ლეონიძე ისე აღელდა ოსეთასაგან, რომ ერთს დღეს ერთმანეთს სცემეს და ხმალში გასვლასაც აპირებდნენო, მაგრამ მეფემ დააშოშმინა და საქმე დაჰფარესო.

ამ დღიდან ოსეთამ მხოლოდ საიდუმლოდ დაიწყო სიარულიო. მეფის ოჯახი ამან არცა უფრო; ზიორგი მეფე თავისს მამას უფრო დედინაცვლის გამო ემდურებოდა, თუმცა პირში ვერ უბედავდა, თორემ ამბობდა, რომ მამაჩემს მეორე ცოლი მოხუცებულობის გამო მაინც არ უნდა შეერთოო. ამავე გარემოებამ დაბადა ძმებში და ძმისწულებში შფოთი, განხეთქილება და აყალ-მაყალი, რასაც მოჰყვა ისეთი ცვლილება, რომლის აღნუსხვას კარგი მხატვარი და საქმის ღრმად დამკვირვებელი სჭირია. სოლომონ ლეონიძე ზიორგი მეფეში ვერ ხედავდა საიმედო კაცს, მაგრამ პატივს სცემდა, რადგანაც იმას სურდა, რომ მეფე მრეკლეს სიკვდილის შემდეგ ზიორგის შვილი ღავითი გამეფებულიყო, გენერალ-ლეიტენანტი რუსეთისა. ღარეჯან დედოფალმა რა-კი სოლომონ ლეონიძისაგან თავისს ქმარი ვერ მოსდრიკა, რა-კი იმათში განშორება ვერ ჩამოაგდო, მერე სოლომონ ლეონიძეს პატივის-ცემა და თავაზი დაუწყო, მას მეტად ოსტატურად დაუახლოვდა. ამ დაახლოვების მეოხებით მსაჯულმა ისარგებლა და დედოფლისაგან ბევრი რამ ამბები შეიტყო დედოფლის საიდუმლოების, დედოფალმა ბევრი რამ გაანდო მას.

დედოფალი ამუდარებდა, რომ ჩემი ქმრის სიკვდილის შემდეგ დახმარება მომეცი, რომ ტახტზედ ჩემი შვილი დაჯდეს მეფედ და არა ჩემი გერიო. ეს მოხერხდება შენის

ჰკუთ, თუ შენ მოინდომებ, ჯერ მე გამაძევე და მერე მე ჩემს შვილს მივკერძამო. სოლომონ ლეონიძე, რასაკვირველია, იმედებს აძლევდა მოტყუილებით. მსაჯული არწმუნებდა, თქვენ კარგად იყავით, ტახტი თქვენ არ მოგეშლებათ, შემდეგ თქვენი ნაშობი გამეფდება, მომავალი თქვენიაო. მსეფა კი აუწყებდა დედოფალს, რომ მსაჯული გატყუილებთ, არ ერწმუნოთ მას, იგი სხვას ამზადებს მეფეთაო. თუ ეგ არა სტყუის და ეს სწადიანო; ეწლავე დაიწეროს სამეფო წესი და თვით მეფისაგან დამტკიცდესო. ღარეჯან დედოფალი შეეუჯდა მეფე მარეკლეს, იგი ისე მიიბირათავისკენ და ისე აცდუნა, რომ თავისს გულის წადილი აისრულა, მსეფას დააწერინა ერთი რაღაც ბრიყვული წესრიგის წერილი—თუ მარეკლეს შემდეგ ქართველთ მეფეთ ძენი რა წეს-რიგით უნდა გამეფებულ იყვნენ და ეს წერილი მეფეს ხელ-მოწერით დაამტკიცებინა კიდევ. ეს ამბავი დიდად ეწყინათ მრავალთ, ბევრნი აღელდნენ, მომართეს ბასრი ენა და, ვინ იცის, რაები არ ჰქმნეს. სოლომონ ლეონიძეც ძლიერ აღელდა, ძლიერ ეთაკილებოდა, მაგრამ დამტკიცებული ქალაქის კვალს ვეღარ მიაგნეს. ამ გარემოებაში სასტიკად გადაჰკიდა მეფე ბიორჯი ღარეჯან დედოფალს.

სოლომონ ლეონიძე ბატონიშვილებში ერთობ ოსტატურად ტრიალებდა, ერთთავად საუბარი ჰქონდა მათ ერთობასა და სიყვარულზე, მტკიცე კავშირზე, აუწყებდა მორჩილების მნიშვნელობას, სიმტკიცის საჭიროებას და ბევრს სხვებს, მოუთხრობდა უცხო ხელმწიფეთ შვილების ვითარებას, ურთიერთის დამოკიდებულებას და წარმატებას; თქვენც ისევე მოიქეცითო, თქვენც იზრუნეთ ქვეყნის სასარგებლოდ და მეფობის დასაფარავადო და ბატონიშვილებსაც სოლომონ ლეონიძის საკმარისი მორიდება ჰქონდათ და ხათრი.

სოლომონ ლეონიძის გავლენა ბატონიშვილებზე და ეგეობრობა, მრავალთ შურიან პირებს შეშურდათ, მათ იწყინეს, რად ხდება ეს ასე, რომ სოლომონ ლეონიძეს ასეთ

უპირატესობას აძლევენო. ამიტომ მას „მელაძუა“ უწოდეს, ბატონიშვილების, მეფის და დედოფლის მომჯადოებელ-მომტყუებელად. იგი ყველას მეგობარია, ყველას ეკედლება, ეთვისება და ყველა ამებიდგან რაღაცაებს გამოელისო, იცის სად როგორ მოიქცეს, ვისგან როგორ და რით ისარგებლოსო; მაგრამ ეს არ იყო სწორე, ამას დაახლოვებული კავშირი მხოლოდ ზოგ ბატონიშვილებთან ჰქონდა და ზოგთან არა, თუმცა საუბარი და რჩევა მათში არა დროს არ მოსპობილა. რა კი ქართველთა შორის ზოგიერთა დიდებულის გვარისანი ამხედრდნენ და აღარ იცოდნენ, რა ექმნათ სოლომონ ლეონიძის მტრობით, მის შემდეგ სამტრო დასმა გაძლიერება იწყო, იგინი ისე გაასპიტდნენ, რომ სოლომონ ლეონიძის საწინააღმდეგოდ ყველაფერს იკადრებდნენ, ოღონდ კი მოწინააღმდეგე დაეღუპათ. ამიტომ ამ დიდებულთ შორის გაჩნდნენ ისეთი პირნიც, რომელთაც მეფესთან მიკედლება მოახერხეს და მასთანვე ცილის-წამება, სიტყვების რევა და ათასი სხვა ამისთანები, რითაც კი შესაძლებელი იქმნებოდა მეფის და მსაჯულის შორის მტრობა და შური ჩამოვარდნილიყო. პირველ ხანებში ესენი ვერას აწყობდნენ, მაგრამ მალე მიადწიეს საწადელს. აუსრულდათ ნატვრა, გაუთენდათ კარგი დილა, მოესწრნენ იმას, რომ მეფეს და მსაჯულს შუა ზერა-ქვერათ ერთმანეთის მზერა ჩამოვარდა. მეფე ქორებით გაავსეს, მაგრამ სოლომონ ლეონიძეს ჰქონდა ისეთი მოხერხება და ოსტატობა, რომ მეფეში ყველა ექვებს და ბრალმდებლობას აქარწყლებდა, რაც მრავალთათვის ხშირად დიდად საშურველათაც ხდებოდა.

მცირედ განხეთქილების ჩამოგდების დროსაც კი, სოლომონ ლეონიძემ იმეცადინა და მეფის თანხმობით ოსმალეთის მთავრობასთან ახალ-ციხის ფაშის დაწყობილ შუამავლობით იქმნა მიწერ-მოწერა მასზე, რომ საქართველოს და ოსმალეთის საზღვრები დაინიშნოსო, გარდა ამისა, დღეის შემდეგ დაღისტნელ ლეკთა გავლა-გამოვლაც მოისპოს ქართლზედაო,

რადგანაც ესენი ხშირად ქურდულად მიიპარებოდნენ ლაღის-
 ტნიდგან ახალ-ციხისკენ და ამ დროს გზაში ქართველთ
 სოფლებსაც სცარცვამდნენ. ბარდა ამისა ჩვენ ნება დაურ-
 თველად ოსმალთ არც თავიანთ ნებით შეეძლოთ ხალხის
 ტაცობა და ნურც მებატონეთაგან იყიდიან მათ მოყმეთა
 შვილებს, ვიდრე გამყიდავს ჩვენგნით ნება არ ექმნეს მიცე-
 მულიო. ამავე დროს რუსეთთანაც იქმნა თხოვნებით უწყე-
 ბული, რომ კარგი იქმნება რუსეთმა ახალ-ციხეში ელჩები
 იყოლიოსო. რადგანაც რუსის კონსულს შეუძლიან დიდი
 დახმარება აღმოუჩინოს ქრისტიანებსაო. აქ ქრისტიანე-
 ბი სასტიკად იღვევებიანო. ახალ-ციხეში ბაზარიც კი იყო,
 სადაც ქართველთ შვილებს ცხვრებივით ჰყიდდნენ. ეს მრ-
 ვალთათვის არის ცნობილი. ზოგი-ერთი კაცის თვისება ისე-
 თია, რომ თუ ის კარგ საქმეს დაადგა, მერე იგი სულ კარგს
 გზასა და კვალს გაჰყვება; კარგი თვისების მექონი, ხშირად
 თავისს უნებლივად ცუდს საქმეებს ჩადის, მაგრამ არა თავისს
 ნებით, არამედ მის გარშემო მოწოლილის მიზეზების წყა-
 ლობით, ასე რომ ყოველი ასეთი საქმის ჩადენის მიზეზები
 სათავიდგან უნდა გაიშინჯოს. ამიტომ ხშირად ასეთი პირე-
 ბი არ უნდა იქმნენ გაკიცხული, არამედ ის მიზეზები უნდა
 იქმნეს განხილული და გაკიცხული, რამაც ჩაადენინა პატიო-
 სან პირს ცუდი საქმე. სწორედ ასეთ მდგომარეობაში მო-
 თავსდა სოლომონ ლეონიძე ერთს დროს ღმრთისავე პირობების
 მორევში სტურავდნენ თვით ბატონიშვილები, რომელთა გა-
 მტყუნება ჩვენ არას დროს არ შეგვიძლიან, რადგანაც მათი
 ყოველ ნაირი გახრწნილების მიზეზები თვით მათ უზომო გა-
 ლაღებასა და მედიდურობაში სწარმოებდა, მათ რომ მცირე
 დაკვირვება მიეღოთ, მაშინ ისე აღარ დაბრმავდებოდნენ, მა-
 გრამ მათ ამის დაფიქრება აღარ სჭიროდათ, რადგანაც იგი-
 ნი შორს მხედველნი არ იყვნენ. ამათვე ჩაითრიეს სოლო-
 მონ ლეონიძე, მაგრამ ეს პირი თავისს არეგ-დარევის და
 შეცდომის დროსაც კი მტკიცედ იდგა ქართველთ წინაშე.

ამ დროს, 1786 წლებში, თუმ-ფშავ-ხევსურეთ-მთიულეთში მოხდა საკმარისი აჯანყება ოსაქმემ საშიში სახე მიიღო. მათი აჯანყება გამოიწვია ბოროტ მოურავის მოქმედებამ, მოურავს დაერბია, ეწვალვებინა მრავალნი ხარკის გამო და მასთანავე მოენდომა ზოგიერთ ხეობათა დამორჩილება და ყმობა, მათი საკუთარი ადგილების წართმევა. მს არ ეკმარა ხსენებულ პირს, მას მიემხრო თვისკენ ზოგიერთი თავად-აზნაურნი და მათ გადაეწყვიტათ მთიელთა დამორჩილება, ყმობა და მასთანვე მთელი მათი ადგილების დასაკუთრება. ამაზე დიდი აყალ-მაყალი და ჩხუბები მოსდიოდათ, მთიულნი არ ემორჩილებოდნენ, ამათ სურდათ, რომ მათგან ყველი, ერბო და საქონელი უფულოდ ეზიდნათ, მაგრამ ვერ იქმნა, ვერ მიაღწიეს საწადელს, რადგანაც მთიულნი მაგრად და ყოჩაღად ებრძოდნენ, თან ეტყოდნენ:

„ჩვენ ყმობას ჩვეულები არ ვართ, ჩვენი მთა-ბარი თქვენ არ გავიჩენიესთ, მა რაზე გინდის ჩვენი დატყუება, ჩვენ ვერ ვიზამთ თქვენს საწადელს“ და სხვანი.

საქმე ისე მოეწყო, მთიულნი ისთე ვაგულისდნენ, რომ 1786 წელს ამათ დაღისტნელებს პირობა მისცეს დაკავშირების, მათთან შეერთების და თვით სარწმუნოების მიღებისა ცი, ე. ი. გათათრების. მთიულთ მეფე მრეკლეზედ ჯავრი მოსდიოდათ, იგი ჩვენ მტრებს ნებას აძლევს ნავარდობისას და იქნება სურვილიც აქვს, რომ ჯერ თავად-აზნაურებმა წავგართვან და მერე იგი მათ წაართმევს თავისს შვილის იულიონისთვისო, როგორც ეს მან უყო ძინის ერისთავებსაო.

იხ. მარუშიძე.

(შემდეგი იქნება)

გეოგრაფიული და ისტორიული აღწერა

ჰერეთისა.

(შემდეგი *)

ნუხის მაზრის ერთს საბოქაულოს, რომელიც მდებარეობს შართაშნიდამ აღმოსავლეთ-სამხრეთისაკენ, ჰქვიან უურთ-ხაშენი. აი ამ საბოქაულოში მდებარეობს ძველს დროს სავაჭრო ქალაქად ცნობილი ისტორიული უახაჯა. იგი აშენებული ყოფილა სოფელ ნიჯის სამხრეთ მხარეს, ცივ-გომბორის მთის ძირის იმ ალაგას, საცა მდ. ტურიან-ჩაჲ არღვევს ცივ-გომბორის მთას და გადის ალტაშ-არეშის მაზრაში.

ჟურთ-ხაშენის საბოქაულოს ხალხის ენაზე ეწოდება უახაჯა-მაჯა (раионъ); ეს გვაგულისხმებს, რომ ქ. შაბალა ძველს დროში ყოფილა რეზიდენცია ეხლანდელი უურთ-ხაშენის საბოქაულოს ერისთავებისა. როგორც ერისთავნი, აგრეთვე მისნი მცხოვრებნი ქართველნი ყოფილან. ასრე მოგვითხრობენ არაბთა მწერალნი. ისინი სწერენ, რომ იმ დროს, როცა მონგოლნი შემოესივნენ საქართველოს, შაბალაში ერისთავად იყო ქართველთა თავადიშვილი. იმან შეუთვალა თურმე მე-XIII საუკუნეში მონგოლებისაგან გამოქცეულ ყიფჩაყელებს, რომელნიც მოადგნენ შაბალას ასაკლებად: შევერთდეთ და ერთად ვეომოთ საერთო მტერს—მონგოლებსაო. მართველ მეფეს მე კაცს გავუგზავნი,—ეუბნება ის ყიფჩაყელებს,—რომ იმან ხალათი და ფული გამოგიგზავნოთო. შევერთდეთ თქვენ და მე და დავიმორჩილოთ ახლო-მახლო ქვეყნებო,

*) იხილეთ № 4, გვ. 376.

ერთად ვეომოთ საზოგადო მტერს—მონგოლებსაო (იხ. ჟურ. „მოამბე“ № 1, 1896, გვ. 35 და 36).

გეოგრაფი სტრაბონი სწერს, რომ შაბალა ალბანიის-დედა-ქალაქი იყო. ის მას ეძახის ყაბლაკა-ს (იხ. Ган გვ. 107). აქედგან სჩანს, რომ სტრაბონის დროს, ჰერეთი ქართველების ალბანიის სამეფოს შეადგენდა.

ქალაქი შაბალა ყოფილა შემოზღუდული მალაღის ქვიტკირის კედლით. არხებისა და ქალაქის ალაყაფის კარების ნაშთები მოწმობენ, რომ ოდესმე აქ უცხოვრია განათლებულ ხალხს. ამას ამტკიცებს მისი ისტორია და ხაფანგნი არხებისა (ШЛЮЗЫ). ისინი ქალაქს გარშემო ჰქონია გაკეთებული. თუმცა მდ. ტურიან-ჩაი ანგრევს და ანადგურებს ძველთა შენობათა ნაშთებს და მეზობლად მცხოვრებნი თათარნიც ერთგულად მიეზიდებიან იქიდან ქვევს, მაინც კიდევ ეტყობა ნაშთები წყალ-საფუბრებისა. როდის და ვისგან აშენდა შაბალა არავინ იცის; უეჭველი კია, რომ ის ყოფილა ქრ. დაბ. უწინაც. მის განადგურებასა და დანგრევას კი მიაწერენ ომებურ-ლენგს, რომელიც შემოესია საქართველოს 1380—1395 წლებს შუა.

ღარჩენილა ხალხში თქმულება, რომ უწინდელ დროს ქ. შაბალაში წელიწადში ერთხელ დიდი ბაზრობა იმართებოდაო. ამ ბაზრობაზე ვაჭრები მოდიოდნენ თურმე შორეულს ქვეყნებიდანაც. ბაზრობა ეხლაც იციან ჩუღურ-შაბალაში, რომელიც შობილია პირველისაგან, მაგრამ არა ისეთი შესანიშნავი, როგორიც ყოფილა უწინდელ დროს. ძველად აქაურ ბაზრობას დიდი მნიშვნელობა ჰქონია რუსებისათვისაც. პროფესორი შორომკინი სწერს, რომ რუსული სიტყვა „кабала“ ამ ქალაქის სახელიდგან წარმოსდგებაო. რუსულს ძველს კანონებში თურმე სწერია „О кабальныхъ и безъ кабальныхъ искахъ“, ხოლო ხალხის ენაში დარჩენილა სიტყვა „закабалить“, და ფრაზა: „далъ на себя кабалу“. იგივე სიტყვა იხსენიება 1364 წელს ღიმიტრი ღონელის და მისის

ძმის ვლადიმირ ანდრიას ძის პირობის ქალაქში, საცა ასრეა თურმე ნათქვამი: „не брать людей въ раблѣ“. ასრე ამ სახით, სიტყვა შაბალა რუსებს ხმარებაში ჰქონიათ. ის ნიშნავს იმათ ენაზე: მოსამსახურეს, მოვალეს, ვექსილით და პირობის ქალაქით შეკრულს (იხ. словарь церк.—слов. языка, გამოც. 1867 წლისა). ეს სიტყვა იმათ მიუღიათ ქ. შაბალასაგან, საცა ვაჭრობის დროს მათ (რუსებს) უწერიათ თამასუქებია, სწერს ა. იანოვსკი (იხ. Ж. М. Н. пр. 1846). სიტყვას უბაჟას იგივე მნიშვნელობა აქვს ქართულს და თათრულს ენაზედაც, რაც რუსულში. შაბალა—თამასუქი, პირობის ქალაქი, ხელ-შეკრულობააო, სწერს საბა-სულხან ორბელიანი თავისს ლექსიკონში.

ამ ჟამად გამაგრებულ და ბრწყინვალე ძველებურ ქალაქის შაბალა-ს ნაცვლად არსებობს მხოლოდ პატარა სოფელი ჩუღურ-უბაჟა (ესე იგი ყაბალა ჩავარდნილ ადგილას), რომელიც პირის-პირ ძველის შაბალასი არის აშენებული და მალა შეჰყურებს ძველ შაბალას ნანგრევებს.

შესანიშნავია, რომ ნუხის მაზრის უბაჟას ჰყოლია მოსახლე ქალაქი სიღნაღის მაზრაშიაც. მაგრამ იმისი სახელი უბაჟა-ა, ხოლო პირველისა უბაჟა.

ძიზიყელების უბაჟა არის ლაგოდახის მახლობლად, ჭიურის ტყის თავში და ძავეკასიის მთების ძირში. აქ იპოვებიან დიდ-დიდ შენობათა ნანგრევები და მრავალი ეკლესია. ამ შაბალაზე გადის გზა ლაგოდეხიდან შილდა-ყვარელისაკენ. ეს უბაჟა ელის გამოკვლევას და აღწერას და ამის მოვალენი არიან უფრო ძიზიყისა და ძახეთის ნასწავლნი კაცნი. მე მხოლოდ იმას ვიტყვი, რომ ძახეთის უბაჟა-ს და ნუხის მაზრის უბაჟა-ს რაღაცა ნათესაობა აქვთ, როგორც ადვანს—ადბანასთან. *)

*) ჩუგენის აზრით კახეთის უბაჟა დაფუძნებული და ასე წოდებულია ნუხის უბაჟადან გამოსასდებულებიდან მტრის გრ-

დიდად საყურადღებონი არიან აგრეთვე ფუნდრუკები (სადგურები—სტანციები, ინგილოურად ბუდრუკი), რომელნიც დაკეთებულნი ყოფილან ნუხის მაზრის შაბალადგან დაწყებული, ვიდრე ძახეთის შაბალამდე. მრთი მათგანი უნახავს 1846 წელს ა. იანოვსკის, ნუხის მაზრის შაბალას მახლობლად; დანარჩენები ვნახე მე 1897 წელს. რისთვის და რა მიზეზით ყოფილან ისინი დაკეთებულნი? ხალხი ნუხის მაზრისა მოგვითხრობს, რომ ცივ-გომბორის მთის აღმოსავლეთი მხარე უწინ შემოსილი და დაბურული ყოფილა ტყითა და, შაბალადგან შიგნით ძახეთისაკენ მომავალი გზაც, შიგ ამ ტყეში ყოფილა გაყვანილი. თურმე დიდი შიში იყო: ამ გზაზე მიმავალთ ჰხოცდნენ და სცარცვავდნენ ავაზაკნი. ღამე არავის შეეძლო გავლა. შუშიშრობისათვის და ღამის გასათევად ჰერეთელებს ფუნდრუკები ჰქონიათ დაკეთებული. ფუნდრუკები ბევრი ყოფილა. ჩვენ ვიციით ექვსი. მრთი იყო შაბალას მახლობლად, მეორე სოფ. ქუნგუთის პირის-პირ, რომელსაც ახლა ჰქვიან ყიზ-ყაჯა, მესამე არის სოფ. შარაბულათთან, მეოთხე ალყაბურზე, მეხუთე— ალაზნის მარჯვენე მხარეს, მულალოს ხიდთან და მეექვსე მილლარის მინდორზე ალაზნის მარჯვენე, სიღნაღის მაზრაში, შარალაჯის მახლობლად. იმას ხალხი ეძახის აუუდებუჯ-ქვას. ამ მახლობელს დრომდე ის კიდევ კარგად იყო შენახული, მაგრამ ახლა ისე დარღვეულა, რომ საფუძველი-და ეტყობა.

ეს გადმოცემა ხალხისა ჩვენ უეჭველად მიგვაჩნია, ამისათვის რომ ასეთი ფუნდრუკები დაკეთებული ყოფილა საქართველოს სხვა ნაწილებშიაცა. აი რასა სწერს გამოჩენილი და სახელოვანი მკვლევარი ძავკასიისა უსლარი: „ძოლხიდის გზებზე აშენებული იყო ქვის ფირფიტები, რომელნიც მოგზაურებს თურმე უჩვენებდნენ გზის მიმართულებას და სა-

თის რამეღიმე შემოსევისა და აფორიაქების შემდეგ, ანუ უკუ (обратно).

დღურების ადგილ-მდებარეობას (იხ. Древнѣйшія сказанія о Кавк. II Услара, გვ. 421—427). ეს ფირფიტები ჯერ ქვისა უკეთებიათ და შემდეგ ხისა. მათ ეწოდებოდა კურბებისა — იგივე სახელი, რომელიც მრათოსთენმა უწოლა ათონელთა ძველ ფიცრებს. შექველია, რომ ეს ფირფიტები ნასახილა ლანდ-ქარტებისა და ადვილად საფიქრებელია, რომ ჰეროდოტეს თვალწინ ჰქონდა ამისთანა ფირფიტები, როცა ჩამოსთვალა (IV, 21—25) ჩრდილოეთის ერთა სავაქრო გზები ბორისთენისა და პონტოს მიდამოებში* (იხ. Карль Риттеръ. Ист. Землевѣдѣнія).

ძაგკასიაში მოგზაურობის დროს იენის პროფესორს ძოხს გაუგონია კახელებისაგან მამა-პაპათა გადმონაცემი, რომ შარალაჯში დიდი ქალაქი იყო უწინაო. ისუ ეს გადმონაცემი სიტყვა მართალია, მაშ, სჩანს, ფუნდრუკიანი გზაც ამ ქალაქში შემოდიოდაო, დაასკვნის ის (იხ. Жур. М. Н. просв. Ноябрь 1846 წ.), მაგრამ ძოხი შემცდარია: შარალაჯის ნანგრევები — არის ნაშთი ოსმალეთის მხედართ-მთავრის საფარფაშისაგან აშენებული ციხისა და სასახლეებისა, რომელნიც სპარსეთის ხანებს აუშენებიათ ოსმალთ შემდეგ და აქა მსხლარან, როგორც ძახეთის მთავარ-მართველნი (იხ. II ნ. ქ.-ც. გვ. 118—129). ბარდა ამისა, აქვე, ფრიალო კლდის წვერზე ყოფილა აშენებული ძველს დროში სასახლე, რომლის ოთახების კედლები ჯერეც არ დანგრეულა სრულად. აწ ეს სასახლე მიუვალია, რადგან გზა გაფუჭებული აქვს. ბლევები ამბობენ, რომ ამ კლდის, სასახლის ან კოშკის ძირს, ვაკეზე, ჩრდილოეთ მხარეს, ერთს დიდს კედელზე, ქართული ხუცური წარწერა არისო. შინაარსი არ იციან. *)

შარალაჯის მახლობლად, ალაზნის მარჯვენა მხარეს, ყოფილა დიდი ქალაქი. მას ჰრქმევია „მოსაბრუნი“. მას იხსე-

*) აქ მოხსენებული ციხე-კოშკი და დარბაზნი ფრიალო კედელზე, უარდაჯის მახლობლად, არის ნაშთი ძველის ქალაქისა ხორნა-

ნიებს „ქ.-ცხოვრებაც“ (იხ. ნაწ. II, გვ. 119). ასეთი სახელი დაპრქმევია მას იმის გამო, რომ ლარივით სწორედ მიმდინარე ალაზანი ამ ადგილას მარცხნივ შეუბრუნდება, ორ-სამ ვერსის მანძილს რომ გაივლის, შემოუხვევს მინდორს, შემობრუნდება სამხრეთისაკენ, მოიქცევეს დიდს მეიდანს მარჯვნივ და მერე ისევ გასწორდება და მიმდინარებს შილლარის ველზე. ასე სწერს შახუშტი თავისს გეოგრაფიაში. ამისსავე სიტყვით ეს ქალაქი აუოხრებია უღმერთო შაჰ-აბაზს მე-XVII საუკუნეში. აქედან მას გაღუსახლებია სპარსეთს 100,000 ქართველი. იმას ისეთი მდებარება ჰქონია, რომ იქიდგან კარგად იხილვება ძახეთის შაბალი ჭიაურის თავში.

ჩემის აზრით შაბალადგან დაწყობილი ფუნდრუკებს მოგზაურები ნუხის მაზრიდგან მოჰყავდათ ჯერ „მოსაბრუნ“ ქალაქში და მერე აქედგან მიამგზავრებოდნენ ძახეთის შაბალისაკენ, რომელიც აგრეთვე სავაჭრო ქალაქი უნდა ყოფილიყოს.

იქნება ვინმემ იფიქროს, რომ ნუხის მაზრაში მყოფი შაბალა ალბანიის სატახტო ქალაქი იყო, და ძიზიყის შაბალი ჭერეთის სატახტო ქალაქი ყოფილაო; მაგრამ ასეთი აზრი ეწინააღმდეგება ისტორიის თქმულებას. ჩვენის აზრით სტრაბონიც შემცდარია. შაბალა იყო ქართველთა ჭერეთის სატახტო ქალაქი, ხოლო შაბალი მისი განაყოფი. პირველი საზამთრო რეზიდენცია იყო, ხოლო მეორე—საზაფხულო. ალბანიის სატახტო რეზიდენცია კი იყო ქალაქი „ბერდა“ ანუ „ბარდა“, ზანჯის მახლობლად. იმას იხსენიებს „ქ.-ცხო-

ბუჯისა (იგივე ჭეთი და კამბეჩოვანი), საიდამაც კახეთის მეფე დავითმა 1603 წელს გადმოყარა 12 მამსრე თვისის ძმის გიორგისა, რომეფთაც გაუფიციხათ გიორგის წინაშე, რომ უენს ძმას დავითს მოჰქვდავთო. ხორნაბუჯის სურათს და მის დაწვრილებითს აღწერას „მოგზაურში“ შემდეგში დაგებქვდავთ.

რედ.

ვრება“ უძველეს დროიდან. მას იხსენებენ სომეხთა მწერალ-
 ნიც და თავიანთებურად უწოდებენ „პარტავ“.

საქართველოსა და სომხეთის ეკლესიების გაყრის შემ-
 დგ, ალბანიის ეკლესიის კათალიკოსები გადმოჰყავთ სომ-
 ხებს ღერბენდიდგან (ჩოგა) პარტავში (წურტავ?). აქვე სცხო-
 ვრებდნენ ალბანიის მეფეებიც. ხოლო ჰერეთის მეფენი სად
 იდგნენ, ისტორიამ არ იცის. ამ გარემოებას უჩივის მახუ-
 შტიცა.

ინგილო ჯანაშვილი.

(შემდეგი იქნება)

გ უ რ ი ა

(შემდეგი *).

ახლა მოვიდეთ გურული დედა-კაცის საქმიანობაზედ, რომელიც უფრო უკეთ დაახასიათებს მოხსენებულ საგნების მიზეზებს.

ბურული მანდილოსანი რა აღგება დილით ქათმებს აპურებს, ძროხას წველს და მათ ღორებთან ერთად საბალახოზე უშვებს; შემდეგ ამისა სამზარეულოში ხვეტს, სწმენდს და ცეცხლს ანთებს, კვერს ზელს და აცხობს; მის გამოცხობაში სახლ-კარს მიაღაგებს და შემდეგ კვერსაც იღებს ცეცხლიდგან, გარეცხს მას და წვრილ შვილთან ერთად მითი თავს იხებსებს (ისაუზმებს), შემდეგ ამისა კი ყანის მუშის სადილის მზადებას შეუდგება.

აიღებს კოთხოს ანუ კალათას და გარბის წისქვილში ფქვილისათვის, ახვეტს და სასადილოს წამოიღებს; გაცრამდინ და მოზელამდის კეცს დაადგამს კარგს გაჩაღებულ ცეცხლზე, წყალს საჩქაროდ გაათბობს ფქვილის გაცრაში და შემდეგ კიდევაც მოზელს ცომს. (მჭადს ოც-და-ოთხი ტელევერი (ძარღვი) აქვსო, იტყვიან ხოლმე, და ამიტომაც მუშისთვის რომ მაგნებელი არ დარჩეს, დიდ-ხანსა ზელენ ცომს).

მჭადის მოზელაში კეციც გახურდება; — „არიქა! — იძახის სახლის დედა-კაცი; — „გადმომიდგით კეცი!“ გადმოუდგამენ... „არიქა, ფურცელი, მომეხმარეთ!“ შმაწილები გარბიან გარეთ და იქავე ახლოს თხემლასი ან წაბლის და მუხის ხეებს

*) იხილეთ „მოგზაურა“ № 3, გვ. 282.

შეართმევენ ფოთლებსა და მიუბრუნებენ; სანამდინ ცეცხლისგან გაწითლებული, გახურებული კეცი შენელდებოდეს, ფურცელს რა მიაწვდიან, უფროსი მანდილოსანი გადაფერთხავს კეცს, სულსაც შეუბერავს, მოაგორებს გობზე ცომს და დააკრავს ცხელს კეცზე. — „პრიქა, ჟესტიო“ — იძახის და თავს ულამაზებს ცომსა და თან ფურცლავს (ფოთლებს ადებს ზემოდგან), ჟესტს მოათბობს ცეცხლზე, რომ ბორბალას (ობობას) ქსელი, ან სხვა სიბინძურე არ მოჰკიდებოდეს ჟესტსაო და დაფურცლოუს კეცს დაადებს. — „ბარი, ნიჩაბი, ან ყავარი, ან რაცხა მომეხმარეთო“, — იძახის ოფელში შეპკურებული მანდილოსანი. ამასაც მალე მოუტანენ. იღებს მითი საუკეთესო მღვიერს (ნაღვერდალს), დააყრის ჟესტზე კეცს. მუცელი შესაფერი არ დაურჩა, მაშინ ბავშვს უშვებს „პიწკა-პუწკას“ მოსატანად და სანამ ბიჭი მოვიდოდეს, თითონ სიმინდის ნაგულებს ეძებს სამზარეულოში და აყრის კეცზე, რომელიც ერთობ ადრე აცხობს მქადს. ამის შემდეგ გარბის კალათით ბაღში სასადილო მისაქმელისათვის და თან უმოწმებს ყმაწვილს. რომ „სამისაქმლო წყალი მომირბენიე და შემიკიდე ჩაღხანითო“.

რავდენიმე წამში მხალს ან ლობიოს შეჰკრევს, გადაარჩევს სუფთად სათითაოდ და სწრაფადვე გადმორბის ბაღიდან და რამდენიმე-ჯერ გადარეცხის შემდეგ შეკიდულს ჩაღხანაში ჩაჰყრის; სანამდის ის აღუდღებოდეს და მოიხარშებოდეს, ის ხელ-მეორეთ ბაღში გარბის და სუნნელებს: მაკიდოს, პრასას, ნიახურს, შაშტრამს, ნიორის ფურცელს, პილპილს და მისთანობას ჰკრევს, გადმოარბენინებს, ჰყრის მარილთან ერთად სუნნელსა და ფილში ნაყავს, ნიგოზსაც ცალკე... მხალის მოხარშვამდის ამასაც მოამზადებს; რა მოიხარშება, გადმოდგამს, ცივს წყალს დაასხამს, გაანელებს და ხელ-გობაზე გადმოუშვებს. — „არიქა“, — იძახის მზარეული ქალი: — „მომეხმარეთ, ძმარი, ყარავო და საინებიცაო (თეფში)“... რა შეანელებს — გასწურავს მაგრათ ხელში და კურკუშ-კურ-

კუმს მხალ-ლობიოს გაშლის, ძმარში გახსნის სუნნელს, ნიგოზს და დაასხამს მშრალს გაშლილს მხალ-ლობიოსა, შეუსვრის და შემდეგ გასანახავს (გემოს) ნახავს და სხვასაც კი მიაწვდის: „გაინახულე, რავარია, მარილი, ან „ძმარი“, „ყარავო“ არ აკლდესო“...

ამასობაში კურკელსაც დარეცხს, მჭადსაც არეკს და ღინწკათი გაფხეკს—ტალაქეებიდგან; გასუფთავებულს მჭადს საინზე დასდებს და აგზანის ოდაზე, თვითონ კი მოსაქმელს არიგებს საინებზე და თან იძახის: „მიშველეთ, ღვინო და სასადილო წყალიო, თვარა აგერ მოსულია სასადილოთ მეყანულიო“. *)

მს ამოდენა სასაქმო (სადილი) საათ-ნახევარში მოამზადა. იჩქარა რაც შეეძლებოდა; ისაქმა ხელით და ფეხით, და თან ენით ლაპარაკიც მოახმარა, რაც თითონ ვერ მოასწრო, იქ სვვისი შემწეობით საქმე სისრულეში მოიყვანა. ბავშვებიც დიდათ ჩქარობდნენ საქმეში, რომ სასადილო საქმეები არ დარჩენოდათ თავის დროზე გაუკეთებელი და თავისს გაკვეთილებსაც კი, თუ სწავლიდგან თავისუფალია, ყურადღებით ათვალიერებდნენ, რომ გაკვეთილები მოუმზადებელი არ დარჩენოდათ. ამათი შემხედვარნი ბავშვები ჩქარნი როგორ არ იქნებიან და მხნე-ცოცხალნი ყოველისფერში!..

მისუ ნადი ბევრი ჰყავთ ყანაში, მაშინ მჭადის შაგიერ ღომს ამზადებენ, რადგანაც ღომი უფრო პატივდებაშია მიღებული გურიაში.

ბი ღომის დამზადებაც: ჩაჰყრიან საწყაოთი ღომს კარდალში (ქვაბში) და გარეცხენ, შემდეგ დაასხამენ წყალს სამწილს ღომისას, შეჰკიდებენ ცეცხლზე და ურევენ ლაფერათი (ხის პატარა ნიჩაბით). როდესაც აღუდდება, ამოურევენ

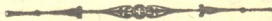
*) თუ შორსსა ყანა, გააგზავნიან ვისმეს ხელით, ხელდაკამგზავნელს აჭმევენ და ისე გაისტუმრებენ, „ცოდვას“ თუ არ ჭამად, ამბობენ.

ლაფერათი, რა დაიშრობს წყალს, შემდეგ მოუწებაეს თავსა,
დაჰხურავს თავს ბაბილოს და ნელ ცეცხლზე აშუშებენ. და-
შუშებისას ჩამოდგმენ, დაზელენ ჩოგანით (გათლილი ხის
მოკლე ჯოხით), დაარიგებენ საინებზე და მიაწვდიან საქმე-
ლად (რომელიც მეტად გემრიელია).

სივ ლომს გააფიცებენ და ისე მიირთმევენ. გემრიელია
ლომის ქერქიც (ნაფხეკი).

ბ. ზვარამაძე.

(შემდეგი იქნება)

კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი და მისი გვარის ისტორია. *)

მარად მოსაგონარის კონსტანტინე იაკობის ძის ზუბალაშვილის გარდაცვალება ნებას ვვაძლევს ჩვენ, რომ მცირედ აქ ჩვენს წერილს ისტორიული ხასიათი მივჰსცეთ, მოკლედ მოვიხსენოთ განსვენებულის გვარის ისტორია. მს ჩვენთვის საჭიროებას შეადგენს, რადგანაც ამათ გვარის ისტორიამ საკამათო მიმართვა მიიღო. სომხურ გაზეთებში ბევრჯერ სწერეს, რომ ზუბალოვები სომხები არიან, ანუ სომეხკათოლიკენი და არა ქართველიო. ასეთ საუბარს თვით განსვენებულის დასაფლავების დღესაც კი შევესწარიოთ, ბევრს ალაგას ლაპარაკობდნენ ამათ გვარის შესახებ, რომ ისინი სომხები არიან და არა ქართველიო. ამბობდნენ:

„ქართველი კათოლიკე არც უფიქსა და არც იქმნება, ეს არც ეკლესიას უცვნიას და არც მთავრობასა“.

ასეთ კამათობის შესახებ, როდესაც ადრე სომხურ გა-

*) მდგომარე წლის 26 მარტს გარდაცვალებული კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი ჩვენ მიგვაჩნია ერთ უბრწყინვალეს კვამად ჩვენს ხავს-მოკიდებულს ცხოვრებაში. ხე ნაყოფით იცნობათ, ნათქვამია, და აი განსვენებულმაც სწორედ ამ ნაყოფით გვამცნო თავისი უდგა გული, თავისი ვინაობა, კაცობა, ადამიანობა, უნცრობა ძმის—ხალხის—სიუფარული და მისდაში უფიქსს მდგომარეობაში ჰატივისა და ვაღდებულების ხსოვნა! დიან! სამასია-ათასი ძანეთის შეწირვა სახალხო საქმისათვის ისეთი დიდი და იშვიათი საქმეა ჩვენში, რომ უფიქსს ჩვენგანმა და, კერძოდ ხალხმა, მარად კეთილ-სახსენებელი უნდა გახადოს ასეთის გვამთა სახელი.

ზეთებში წერილები დაისტამბა, მის შესახებ განსვენებულ
 კონსტანტინესთან გვექონდა საუბარი.

ზუბალაშვილების გვარი ეკუთვნის ქართველთა მოდგმას,
 ძველად იგინი მოსახლეობდნენ ბორის მაზრის ცხინვალის
 ხეობის ჯავისაკენ. მაშინ ამათი წინაპარნი სოფლის მეურ-
 ნეობას მისდევდნენ, ამიტომ ისინი ხშირად ცხინვალშიაც
 ცხოვრობდნენ და იქილამ ბორშიაც მოგზაურობდნენ. ძვე-
 ლად, მე-XVII საუკუნის გასვლამდე ესენი იწოდებოდნენ —
 ზუბაშვილებად. ზუბაშვილები დღესაც მრავლად სცხოვრებენ
 ცხინვალის ხეობისაკენ, ზოგნი ჯავის ხეობის ქართველ ოსე-
 ბშიაც არიან. ზუბალაშვილი ზუბაშვილიდგან არის გადაკე-
 თებული. ამ გვარის გარდაკეთების ხანად XVII საუკუნის წლე-
 ბი უნდა აღვნიშნოთ, რადგანაც 1720 წელს, მსმალეთი-
 დამ საქართველოში დაბრუნებული ზუბაშვილები უკვე
 ზუბალაშვილებათ არიან მოხსენებულნი.

მაგალითებრ: 1730 წელს, ქ. ბორში სცხოვრებდა ორი
 ოჯახი ზუბაშვილებისა, რომელნიც ქართველ კათოლიკებათ
 ირიცხებოდნენ და რომელთა გვარს ბორის კათოლიკეთ ლა-
 თინის წეს-რიგის პატრი ზუბალოვად მოიხსენებს და შთა-
 მომავლობით ქართველად. მს ზუბალოვები არიან ბიორგი
 და შამარი და ამათი შვილი, რომელიც ბორის კათოლიკეთ
 ეკლესიაში 1733 წელს მოუნათლავთ და სახელად პეტრე
 უწოდებიათ. ამ დროს, ბორის ეკლესიის კათოლიკე მღვ-
 დლად ყოფილა შელიქს ანტონიუსი, რომელიც იმ დროის
 ზუბალაშვილებს ასე მოიხსენებს თავის წერილში:

ეს არის მიზეზი, რომ ჩვენ დიდის სიამოვნებით ადგილს ვუთმობთ
 მათივე მხარეს. ზ. კ — ის წერილს განსვენებულის და მასის გვარის
 შესახებ. რედ.

„ფელიქს ანტონიუმ, გორის კათოლიკეთ მოძღვარმა, ამ (გორის) სამშობლოს შვილებს თამარს და გიორგი ზუბალავს მე მოუნათლე შვილი პეტრე 1733 წ.“.

აქედამ კარგად სჩანს, რომ ზუბალოვეების გვარის წევრთა ისტორია XVIII საუკუნეზედ წინეთ უნდა ვეძიოთ, რადგანაც 1733 წ. თამარი, ბიორგი და სხვანი უკვე კათოლიკე ზუბალოვებათ სჩანან და ისიც უნდა ვიქონიოთ სახეში, რომ ეს წევრნი 1733 წ. 25 წლებამდე მოღწეულნი მაინც იქნებოდნენ. ამას გარდა სჩანან კიდევ შემდეგი პირნი ზუბალოვეებისა: ზურაბი, ამის შვილები: გიორგი, მერაბი და იოსები; ესენი სჩანან 1740—90 წლებამდე. ბიორგის ჯალაბი თამარი მიიცვალა 1785 წ. მერაბის ჯალაბი ელენე 1790 წ. ანდრია ზუბალავი 1793 წ. იოანე ზუბალოვის შვილი პეტრე 1794 წ. მერაბის მეუღლე ჯალაბი 1798 წ. იოანეს მეუღლე ანასტასია 1802 წ. გიორგი ზუბალავის მეუღლე ანა მიიცვალა 1806 წ. მიხეილის მეუღლე თამარი 1818 წ. ანდრია ზუბალავის მეუღლე მარია 1820 წ. ივანე ზუბალავი, ზაზა აწ განსვენებულის ზუბალაშვილისა 1810 წ., რომელიც გორის კათოლიკეთ „საგარდისის“ ძმობაში ჩაწერილა; ამავე ძმობაში ჩაწერილა დედა განსვენებულის კონსტანტინესი ანა და მამა იაკობი, ამათი გარდაცვალების წელნი არ სჩანს. ამ გარდაცვალებულთ და ცოცხალთ ზუბალოვებს გარდა სჩანან კიდევ შემდეგნი: ბიორგი ზუბალოვი, ბრიგოლი, ივანე, ივანეს ძე ანდრია, პეტრე, ამის ძე დავით, მიქელი, თომა, ბიორგი, სომეხთაგან ბრიქურად წოდებული და ქალი თამარი და მრავალიც სხვანი, რომელნიც XVIII საუკუნის პირებად ირიცხებიან და ესენი XIX საუკუნესაც მოესწრნენ.

ამ სახელებიდან კარგად სჩანს, რომ ზუბალოვებს, როგორც ქართველთ შთამომავალთ ქართული სახელების დარქმევა ძველიდგანვე ჰქონიათ მიღებული, თვით ქალების სახელებიც კი ნამდვილი ქართულია. იგინი რომ სომხის ტომის ყოფილიყვნენ და მათი შთამომავალნი, მაშინ მათში ბრი-

ქორა, პოდოსა, მარტირუზა, ძირაკოსა, შუშანა და სხვანიც მრავლად იქმნებოდა, მაგრამ არა, ამას ჩვენ მათში ვერ ვხედავთ, სომხური სახელების დარქმევა ზუბალაშვილებში შემოვიდა ხმარებაში 1800 წ. შემდეგიდამ, როცა სომეხ-კათოლიკეთ გავლენა მათზედ დიდათ განცხოველდა, თუმცა ისიც კი უნდა ვსთქვათ, რომ XVIII საუკუნეშიაც ხშირად არქმევდნენ ქართველებს სომხურს სახელებს. ამის გავლენა აიხსნება 1800 წლების შემდეგ მომხდარ სსვა-და-სხვა გარემოებათა მეოხებით.

ამ ბიორგის, თამარის და მათის შვილების ზუბალოვების გარდა, 1689—1724 წლებამდე სჩანს კიდევ ერთიც სხვა ბიორგი ზუბალაშვილი, მოძღვარი, თანამედროვე მახტანგ მეფისა და თავის დროის კვალად განთქმული მწიგნობარიც. ამ მწიგნობარ ბიორგი მოძღვრის სახელს აქა-იქ სიგელ-გუჯრებშიაც მოიხსენებენ. ეს მოძღვარი სარწმუნოებით მართლმადიდებელი იყო, ტომით ქართველი, დეიძლი მონათესავე კათოლიკეთ ქართველ ზუბალაშვილებისა. ამ პირს გარდა 1680—1730 წლებში, სხვა ზუბალაშვილებიც ყოფილან, მაგრამ მათზედ ჩვენ ცნობა არ გვაქვს.

ჩვენ გარდაწყვეტით ვიტყვი, რომ ის შტო ზუბალაშვილებისა, რომელნიც კი კათოლიკობას შეუერთდნენ, ოსმალეთიდან საქართველოში 1690 წლებს უნდა იყვნენ დაბრუნებულნი, ესენი უნდა ჩაითვალონ ზუბალაშვილების უპირველეს მამათ-მთავრათ, რომელნიც კათოლიკობას შეუერთდნენ და ოსმალეთიდგან განთავისუფლებულნი და უკვე კათოლიკის სარწმუნოების მალიარებელნი 1690 წ. ახალციხიდან ზორს დაბრუნდნენ. ასე რომ ზუბალაშვილების გვარის წევრთა კათოლიკის სარწმუნოებასთან დაკავშირება ქ. ზორს და ცხინვალს არ მომხდარა, სადაც მაშინ კათოლიკეთ რიცხვი ძრიელ მრავლობდა.

თუ ეს ასე არ არის და 1733 წ. მოხსენებული ბიორგი, მისი მეუღლე თამარი და მათი შვილები მივიღეთ ზუ-

ბალაშვილების გვარის პირველ მამათ-მთავარ კათოლიკეობათ, მაშინ მათი ოსმალში წაყვანა 1723 წ. უნდა მომხდარიყოს, როცა ოსმალთა ძართლი მიმოვლეს და ზორი აიღეს, მაგრამ არა, ეს არ შეიძლება მივიღოთ სახეში, რადგანაც ხსენებულ წელს წაყვანილთ, ზუბალაშვილები 1730 წლებამდის, კათოლიკობასთან დაკავშირებულნი და უკვე წინ წასულნი, ზორში გადმოსახლებას ვერ მოასწრებდნენ, ასე, რომ ზუბალანთ გვარის იმ მამათ-მთავართ რიცხვი, რომელნიც კი კათოლიკობას დაუკავშირდნენ, უნდა ყოფილიყვნენ XVII საუკუნის ნახევრის შემდეგ და მათი კათოლიკობით საქართველოში დაბრუნება 1690 წლებში უნდა მომხდარიყოს. სწორედ ამ წელს დაბრუნებულთ შთამომავალნი უნდა იყვნენ ბიორგი და თამარი, რომელნიც 1730 წ. მოიხსენებიან.

XVIII საუკუნის ნახევარს, მეფე ტიემურაზის და ირაკლის კარზედ სცხოვრებდა ერთი რომან ზუბალაშვილი, თავის დროის კვალად წარჩინებული პირი, მწიგნობარი ზე მეფეთაგან პატივცემული; იგი ერთ დროს დადგენილ იქმნა თბილისში ქართულ სტამბის უფროს გამგე წიგნთ-მბეჭდავთაც, მისის გამგეობის დროს თბილისში რამდენიმე ქართული წიგნი დაისტამბა, რომლის ფურცლებზედაც რომანი ზოგ ალავას ზუბალაშვილად მოიხსენება და ზოგან ზუბალავად.

რომანოზ ზუბალაშვილის აღზრდის შესახებ ჩვენ არა ვიცით რა, თუ იგი სად აღიზარდა, ვისგან შეისწავლა მესტამბობა. თავისს საგანში მცოდნე პირათ კი იგულისხმება. ამის საფუძვლად პროფესორს ალ. ცაგარელს შემდეგი ცნობა მოჰყავს, რომელიც მიწერილია ერთს ძველად დაბეჭდილს „სახარების“ წიგნზედ, მაგალითებრ, „На стр. 301: „განსრულდა ხელთა მესტამბე რომანოზ ზუბალაშვილისათა; ჰლავის მჭრელობითა და დაზვის მართველობით კარის საუდრის ხუცის დავით კუქუჩაშვილი; რუსეთიდან მოვატანიეთ ქადაგი, — და სხვა-და-სხვა ქადაგი მოვიდის, — განა-და არა ყოფისა სადმართმასა წერილისასა, ესრეთვე განმრავლება ვარჩიე“.

თბილისში სტამბის აყვავების შემდეგ რომანოზ ზუბალაშვილი იმერეთში გადასულა, სოლომონ იმერთა მეფის წინაშე, იქ ის პატივით მიუღიათ და მერე იმერეთის სტამბის გამგეთ დაუნიშნავეთ. იქ რომანოზს და მისს შვილს წიგნები უბეჭდიათ, ამათგან იმერეთის სამეფო სტამბაში დასტამბული წიგნი უკანასკნელად 1811 წ. გამოიცა. შემდეგს დროებში იმათი ცნობა იკარგება. 1810 წლების შემდეგ იმერეთში ჩნდება ბიორგი თუ იაგორ ზუბალაშვილი, რომელიც იმერთა რუსთაგან დაკავშირებაში იღებს მონაწილეობას, მას ენატრება ამ კუთხის ძართლ-ძახეთთან დაკავშირება. საქმის შესრულების შემდეგს ეს მსახურებდა „ექსპედიციის“ ნაწილში. იგი თავის დროის კვალად მწიგნობარ პირად ირიცხებოდა, იცოდა რუსული ენა, წერა და კითხვაც. ის კი არ ვიცით კარგათ, თუ ეს იაგორ თუ ბიორგი ზუბალაშვილი ვისი შთამომავალი იყო, რომანოზისა თუ სხვების, ან იმერეთში იგი როდის გადასახლდა და რა საქმეების გამო. ის კი ვიცით, რომ ბიორგი ზუბალაშვილს იმერეთის მეფე სოლომონ მეორესთან დაახლოვებული კავშირი ჰქონია. რომანოზ ზუბალაშვილის ძეთ დასახელებულია ღავით ზუბალაშვილი, რომელიც აგრეთვე იღებდა მონაწილეობას იმერეთის სტამბაში წიგნების ბეჭდვაში და იგიც მცოდნე ოსტატ ხელოსნათაც ირიცხებოდა.

საზოგადოთ უნდა ითქვას, რომ ზუბალაანთ გვართა შორის, ძველადვე გამრავლდნენ ისეთი პატიოსანი წარჩინებული პირნი, რომელთაც ცხოვრებაზედ და ადამიანურს მოქმედებაზედ მკაცრათ იწყეს მზერა. სწორეთ ეს მკაცრი და ენერგიული ვითარება უნდა ჩაითვალოს მის მიზეზად, რომ იგინი საქართველოში ძველიდგანვე წარჩინებითის მხარეებით მიეცნენ წარმატებას და მეფედამ დაწყობილი უმდაბლესამდე ყველა იცნობდა მათ და პატივს სცემდა.

ძარგად სჩანს, რომ ამ გვარის წევრთ გვაროვნობის შესახებ 1795 წ. შემდეგ უკვე გარდასწყვიტეს თბი-

ლისში მეფის ირაკლის და ბიორგის ჩვენებით და იმე-
რეთში სოლომონ მეფის თანხმობით, რომ ზუბალაშვილებს
აზნაურისშვილბა უნდა მიეღოთ, რადგანაც 1795 წლის უბედუ-
რების შემდეგ ზორის და ქუთაისის მცხოვრებთ ზუბალაშვი-
ლებმა დიდი დახმარება მისცეს თბილისის გაჭირებულთ
მცხოვრებთ, რომელთაც სახლ-კარი ალა-მაჰმად ხანისაგან და-
ექცათ და დაეწვათ. მაშინდელის მოწყალების განდებით ზუ-
ბალაშვილებმა თბილისში დიდათ განითქვეს სახელი. ივინი
პატივცემულ იქმნენ, როგორც მეფისაგან, ისე თავად-აზნა-
ურთ, მოქალაქე და გლეხთაგან. ამათი უხუი შეწირულება და
შრკმა გახდა მის მიზეზათ, რამ მათ შეუე ერეკლეშ სიტუეიერად
1796 წ. აზნაურისშვილბა დაჰმირდა, მაგრამ ბოქბას კი ვერ
მოესწრა, რადგანაც 1798 წ. იანვრის 18-ს შეუე კარდაიდვალა,
ველარ მოასწრო სიტუეით დაბირების გარეშე წერილითაც აღსრუ-
ლება. 1798 წლის შემდეგ, მოგესხენებათ, რამ საქართველში
დიდი არეუ-დარევა ხდებოდა, უცხოთა მეხებოთ ბატონიშვილები
ერთმანერთში აირ-დაირიანენ. აქ საწეფოს ტანტის დასასრულ-
მაც თავი იჩინა და ბიორგი მეფემაც ველარ მოასწრო, ზუ-
ბალაშვილებს ველარ აღუსრულა მეფე მრეკლეს ანდერძი.
მე დარწმუნებული ვარ, რომ ამ საქმეთ ამბავნი ზუბალაშვი-
ლებში ბევრს ხნიერ კაცს ეცონილება, ამბათ მაინც ექმნებათ
ძველებთაგან გაგონილი.

ზებირ და ისტორიულად კი შემდეგი მოთხრობა არის დარ-
ჩენილი ზუბალაშვილების გვარის შესახებ მოგვყავს იგი აქ
სავსებით.

XVII საუკუნის ნახევარს, ოსმალთა სამუდამოთ გადა-
სწყვიტეს ქართლ-ძახეთის საყოველთაოთ დამორჩილება,
ქართლ-ძახეთის ღალისტანთან შეერთება, თბილისში ოსმა-
ლის ფაშის დასმა და შემდეგ მთელს ქართველობაში ისლა-
მის გავრცელება. მათ ბრძანეს: რომ ამდენი სამეფოები დავი-
მორჩილეთ, დავიმონეთ და ვერ დავიჭირეთ საქართველო,
ეს რასა ჰგავსო! მათ ნათლათ დახატეს საქართველოს დაქე-

რა, ღალისკანთან დაკავშირება და მერე მთელის საქართველოს გაათავრება; ამის მეოხებით იმედოვნებდნენ ქართველების ერთგულებას, საქართველოში საყოველთაოთ ფეხის გამაგრებას. ამას ესენი მით უფრო ფიქრობდნენ, რადგანაც ვადრე დასავლეთ საქართველო არ დაიჭირეს მაგრათ და იქ მცხოვრები ქართველნი არ გაათავრეს, მათში ქრისტიანობა არ აღმოკვეთეს და ისლამის ფანატიზმი არ დაამყარეს, მინამ მათ იქ ფეხი ვერ მოიკიდეს. ოსმალეთმა ეს გეგმა გაარკვია 1629 წ., როცა სამცხე საათაბაგოში ახალ-ციხის ათაბაგობა მოსპვს და ფაშობა განაწესეს.

ამ განძრახვით აღესილთ ოსმალთა საქართველოს დაუწყეს მტრობა. იმ დროს, იმერეთი მათი მოხარკე იყო. მალე დაიწყეს ნავარდობა და ქართლზედ გალაშქრება. 1680 წლებში ახალ-ციხილამ მათ გამოვლეს ბორჯომის ხეობა, შემოვიდნენ შართლში და ბორამდის აიღეს ყველა დაბა და სოფლები, ციხეები და კოშკები. ბორში ფეხი გაიმაგრეს, იქ ფაშა დასვეს და იქიდგან თბილისზე უნდა წასულიყვნენ, მაგრამ არ გავიდა დიდი ხანი, რომ მთელის შართლის მცხოვრებნი შეიკრიბნენ ერთად, შეერთებულის ჰაზრით შეთანხმებულნი ეკვეთნენ ოსმალთ და ისე დაამარცხეს, რომ ოსმალნი უკანვე დაბრუნდნენ ბორჯომის გზით ახალ-ციხეში. მს დამარცხება ოსმალთ ძვირათ დაუჯდათ, მათ ველარსად ველარა გააწყეს-რა, ყველაფერი აქ დაყარეს, ქართველთ გმირულად სძლიეს იგინი, მათ მხოლოდ ომის დროს იხელთეს და რამდენიმე მეომარი დაიჭირეს და თან წაიყვანეს. ამ მეომრებში რეჟულან დღევანდელის ზუბალოვების წინაპართ შთაომავლობის რამდენიმე წევრნიც, რომელთაც ომში თავი უსახელიათ.

შართლილამ დევნილი ოსმალნი ახალ-ციხეში მივიდნენ და ტყვეებიც იქ მიიყვანეს, იქილამ მათ ოსმალეთში გაგზავნას უპირებდნენ და იქ დაყიდვას. იმ დროის ახალ-ციხის კათოლიკეთ მოძღვრებმა დიდი ქრისტიანული მხნეობა გამოი-

ჩინეს და ის ტყვეები მთლად დაიხსნეს, რის შემდეგ ზოგნი მაშინათვე სამშობლოში—ქართლში დაბრუნდნენ და ზოგნი კი იქ დარჩნენ. ამ დაშთენილებში მოჰყვნენ დღევანდელ ზუბალოვების წინაპარნიც, რომელთაც ახალციხეში კათოლიკობა აღიარეს, ლათინის წეს-რიგის ტიბიკონს შეუერთდნენ და იქვე დასახლდნენ, კათოლიკეთ პატრების მფარველობის ქვეშ იყვნენ და ნელ-ნელა ვაჭრობასა და წარმატებასაც ეჩვეოდნენ, რაჰდენიმე ხნის განმავლობაში იგინი აღმოჩნდნენ შესამჩნევ პირებათ, მცოდნე ვაჭრებად. მსგვე დრო იყო, რომ ლათინის პატრების და ოსმალური ენის გავლენის წყალობით გვარი შეენაცვლათ და ზუბალოვი ეწოდათ. ზუბალოვებმა მალე ოსმალეთშიაც იწყეს მგზავრობა და იქილამ ახალციხეში სხვა-და-სხვა საქონლის შემოტანა. ამ აღებ-მიცემაში, პატრები მათ დიდს დახმარებას და მფარველობას უწყევდნენ, ფულითაც უმართავდნენ ხელს. ახალციხილამ მალე ზუბალოვებმა ქართლშიაც იწყეს გადმოსვლა, თან ოსმალური და ევროპიული საქონელი მოჰქონდათ და ვაჭრობდნენ. მათ სავაჭრო ადგილებათ ამოირჩიეს ბორი, ობილისი, ძუთისი, ცხინვალი და სხვა დაბა-ქალაქებიც.

ზუბალოვები მალე დაწინაურდნენ ქანებით, ქართლში კარგათ წაუვიდათ საქმე, სსაფციხილამ გარში გადმოსახლდნენ, იქ ალაგეს სსახლე, შეიძინეს მამულები და იქვე დასახლდნენ, მერე იქილამ მოგზაურობდნენ ოსმალეთს, სპარსეთს და მთელს საქართველოში. იქილამ მათ საქართველოში შემოჰქონდათ სხვა-და-სხვა საქირო საქონელი, მაგალითებრ ჩაი, შაქარი, ლილა, კვევი, ძაფი, ქალაღი, ფარჩეულობა, ნემსი, სარკე და სხვა. აქედამ გაჰქონდათ ის ნივთები და საქონელი, რაც აქ იყო და იქ არა. ასეთის ვაჭრობით, ზუბალოვები ისე დაწინაურდნენ, რომ მათ გამოჩენილ ჰყვეს თავისი სახელი ქართველთ მეფეების წინაშე. მათ პატივს სცესმდნენ მეფენი, მთავარნი და დიდებულნიც. მე-XVIII საუკუნის დამლევს, მათ უკვე კაი შეძლება და მამულები ჰქონდათ მოპოვებული.

მაშინდელ ვაჭარ ზუბალოვების შეძლება და წარმოება იმოდენი იყო და მათ ისე პატივს აპყრობდნენ თვით მეფენიც, რომ ესენი ზუბალაანთ გვარის წევრთ ყმებსაც აძლევდნენ, ამათ ყმებთაგანი ჩვენც მრავლად გვინახავს. ამათი ერთი ყმა ზაქარია მოხსენებულია ბორის კათოლიკეთ ძმობის „საგარდისში“. შმანი ყოველთვის ემაღრიელებოდნენ თავიანთ მებატონე ზუბალაშვილებს.

საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ ამათი გვარის საქმე უფრო კარგად წავიდა, რადგანაც მათ ვაჭრობის გზა გაეხსნათ, მთავრობისაგან საიჯარო საქმეების აღება დაიწყეს და ფულის მოგებაც.

1802 წ. ზუბალოვები რუსეთის მთავრობის წინაშე ცნობილ იქმნენ, როგორც შეძლებულნი ქართველთ ვაჭარნი. ამათი გვარის პატივისცემა ისე წავიდა წინ. მაშინდელის მთავარ-მართებლის წინაშე, რომ თვით პირველ მთავარ-მართებელმა ციციშვილმაც მიაქცია ყურადღება და ჯეროვანი პატივიც აგო, მათ მისცა კარგა ბევრი „ფოდრადები“. 1802 წ. ბოლოს, ჯავის ხეობაზედ, გაცარცულ იქმნა ერთი მდიდარ ზუბალაშვილთაგანი, რომლის ცნობები მაშინათვე აცნობეს მთავარ-მართებელს და მან ამ გაცარცვას დიდი ყურადღებაც მიაქცია. „კავკასიის აქტებში“ ბევრ ალაგას მოიხსენებიან ზუბალაანთ გვარის წევრნი, ვითარცა მოწინავე პირნი, მრჩონი და შემძღენი.

სხვათა შორის ივანე და ბიორგი ზუბალოვს მოიხსენებს საფრანკეთის მოგზაური რეინტაჯისტი დუბოა დე მანზრე. ორიენტალისტი ზუბალოვებს სომხად იხსენიებს, ხოლო, როგორ სომხებად, გვარით თუ სარწმუნოების მხრით, ამაზედ მეცნიერი ორიენტალისტი არაფერს ამბობს, იგი მარტო იმას ამბობს, რომ ზუბალოვები სომხები არიანო. სწორედ ეს უნებლიეთი შეცდომა უცხო კაცისა დაიხვიეს სომხებმა ხელზედ და დაიწყეს ადრე სომხურ გაზეთებში წერა, რომ ზუბალაშვილები სომხის გვარის კათოლიკენი არიან და არა ქარ-

თველნიო. ამის შესახებაც მოგახსენებთ ცნობას, თუ ღუბოა-
დე მონპრეს ზუბალაშვილებმა რათ უთხრეს, რომ ჩვენ სო-
მხები ვართო. რა იყო ამის მიზეზი, რომ ძირეულ მკვიდრ
საქართველოს შვილებმა, ქართველთ შთამომავლებმა უცხოე-
თის მოგზაურის წინაშე თავიანთი ვინაობა სომხად გამოა-
ცხადეს?

XVIII საუკ. ნახევარს, საქართველოს რომის კათოლი-
კების ყურის გდებს და პატრონობა მეტად გამწვავდა სიშო-
რის გამო, საქართველოს ქართველთ გვარის კათოლიკებს
რომის სამღვდელოება ჯეროვნად ყურადღებას ვერ აპყრობ-
და. საქმე მეტად უძნელდებოდათ, ამ სიძნელისთვის რომის
სამღვდელოება დიდათ სწუხდა, სწუხდნენ მით უფრო, რა-
დგანაც საქართველოში მათი მოძღვარნი დიდს ღვენასა და
გმობასაც ეძლეოდნენ. მათ მფარველად ახლოს არავინ ჩნდ-
ებოდა. ამიტომ ერთ დროს რომის სამღვდელოებამ ქონსტან-
ტინეპოლის სომეხ-კათოლიკეთ პატრიარქს მიმართეს და მას
დაავალეს აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ქარ-
თველ კათოლიკების მფარველობა და ყურის გდება.

პატრიარქმა რომის პაპის დავალება სიამოვნებით მიიღო,
ბრძანება შეიწყნარა, საქართველოს ქართველთ კათოლიკობა
ჩაიბარა, მალე საქართველოში სამღვდელო პირნი გამოგზა-
ვნეს, საქართველოს კათოლიკეთა რაოდენობა და ეკლესიე-
ბის ცნობები შეჰკრიბეს, ხალხი გაიცნეს და შემდგომ, სადაც
საჭირო იყო, იქ სომეხ-კათოლიკის მღვდლებიც განაწესეს. სა-
მღვდელო პირნი მოვიდნენ, ეკლესიებში დამკვიდრდნენ და
დაუწყეს მწყსვა. ეკლესიებში სახმარ, საეკლესიო ენათ მათ,
რასაკვირველია, სომხური ენა შეიტანეს, რადგანაც სომხურს
ენაზედ აღორძინებული ჰქონდათ საეკლესიო მწიგნობრობა.
მცირე ხნის განმავლობაში საქმე ისე მოეწყო, რომ სომხის
კათოლიკეთ სამღვდელოებამ სომხური ენის გავრცელება და
ქართველთ კათოლიკეთ სომხათ აღიარებაც იწყეს. მსენი
ეკლესიებში ხალხს უქადაგებდნენ, რომ თქვენ სომეხნი ხართ,

სომეხთ კათოლიკენიო. ღმრთვას, სახარების კითხვა, ქარწინება, დასაფლავება და ქადაგებაც სულ სომხურს ენაზედ სწარმოებდა. სომეხთა შრომით საქმე ისე მოეწყო, რომ 1848 წ. ქართველ გვარის კათოლიკენი სომხის გვარის კათოლიკეთ იქმნენ შე-რაცხილნი და ამ დროდგან ქართველებში სომხური სახელე-ბის ხმარებაც შემოვიდა. ამას ცხადათ ამტკიცებს ახალ-ცი-ხის ქართველ კათოლიკეთ ეკლესიის ძველი ცნობები და ის-ტორიული მასალები.

უნდა ვსთქვათ, რომ ქართველებში არამც თუ მარტოდ სომხური სახელები შემოვიდა ხმარებაში, არამედ ზოგი-ერთს კუთხეებში, ქართველთ კათოლიკეთ შორის, ქართულ-მა ენამაც კი იწყო ამოვარდნა და დავიწყება. ამის მაგალითს გვიმტკიცებს ართვინის ქართველ კათოლიკეთა გარემოება და ის ცნობები, რაც კი ბ. პ. იზაშვილისაგანაც იქმნა გან-მარტული მისს წერილში. რაც ართვინს მოხდა, იგივე ნა-რუქი სხვა ადგილებსაც ეწვია, სხვაგანაც ისევე გადაგვარ-დნენ, ახალ-ციხეშიაც ისევე მოხდებოდა, რომ საქმეს დაცდის დრო მისცემოდა. აქ ამ გარემოებას აეწინააღმდეგა უფრო ის პირობები, რომ 1829 წ. ახალციხე რუსთაგან აღებულ იქმნა და მართლ-ძახეთ-იმერეთთან დაკავშირებული. მარ-თველთ გადაგვარება კი უფრო ოსმალეთის საქართველოს ქართველ გვარის კათოლიკეებში ხდებოდა, რადგანაც იქ ქარ-თველობა ოსმალთაგან ყოველთვის დევნაში იყო, ქართველთ იქ არამც თუ არსებობის, უბრალო ხსენების ნებასაც არ აძ-ლევდნენ.

საქმე მარტოდ გადაგვარება კი არ გახდა საყურადღე-ბოთ, საოცრება ის არის, რომ იმ გადაგვარების დროს, თვით გადაგვარების რწმენაც კი მტკიცედ იდგამდა მათში ფესვსა და ყველა ქართველ გვარის კათოლიკეს თავში ეხატებოდა ის აზრი, რომ ის სომეხ-კათოლიკეა, სომხის შთამომავალი. ამას, რასაკვირველია, ეკლესიაში სომხური ენის ხმარება და მათ ტიბიკონზე დგომაიც საკმარისად ასხამდა ფესვებს. აი

სულ ამ გარემოების წყალობა გახლავთ, რომ საფრანგეთის მოგზაურს ღებოდა დე მონპრეს ივანე და ბიორგი ზუბალოვებმა თავიანთი ვინაობა სომხად აუწყეს.

მოგზაურს რომ შეეტყო, რომ ზუბალოვებმა მას აცნობეს თავიანთი გვარი ბრუნდეთ, ანუ უცხო ტომის ტიბიკონის დაჩრდილების ქვეშ, მაშინ ის იმათ დაწვრილებით გამოჰკითხავდა და ისე აღნიშნავდა ზუბალოვებს, მაგრამ მან ეს არ იცოდა და ზუბალოვებსაც სულ არ მოუფიქროდათ ფიქრათ, რომ ბორის მკვიდრთ ქართველთ შთამომავალთ უცხო მოგზაური როგორ იკადრებდა იმას, რომ ქართველი გვარის შთამომავალი, სარწმუნოების მხრით სხვა ტომის შვილათ ელიარებინა. ეს მარტოდ ჩვენში მოხდება, თორემ ევროპაში და საფრანგეთშიაც ფრანცუზი, კათოლიკის სჯულის, თუ პროტესტანტის და სხვის სარწმუნოების, ყველა ფრანცუზათ ითვლება და არა სხვა-და-სხვა ტომის ძეთ, სჯულის მეოხებით. ხშირად ჩვენში ასეთ უნებლიეთ შეცდომებს ზოგიერთები ისტორიულს ხასიათს აძლევენ და მერე ხელზედ იხვევენ და სჯიან კიდევ. აი ასეთი გახლავთ ზუბალოვების გვარის ისტორია და ასეთსავე ისტორიულ პირობებთან არის დაკავშირებული შთელის ქართველთ კათოლიკეთა გვაროვნობის ისტორია.

ისტორიულის გარდმოცემით ვიცით, რომ XVIII საუკუნეში, ზუბალაშვილების ერთი თუ ორი წევრი, კათოლიკობილამ გრიგორიანობაზედ გადასულან. მიზეზი ამათი გადასვლისა ჩვენ არ ვიცით, ის კი უნდა ვიქონიოთ სახეში, რომ მათი გარდასვლა სომეხ-კათოლიკეთა მოძღვართაგან მოხდებოდა, თორემ რამდენადაც ვიცით ჩვენ, ზუბალაშვილების თვისება და გარდმოცემა, იგინი თავიანთის ნებით და წადილით არა დროს არ დაუკავშირდებოდნენ გრიგორიანებს. აქ უეჭველია, რამე განსაკუთრებითი პირობებს ექმნება მნიშვნელობა. ღღეს ასეთ ანუ გრიგორიანთ მაღიარებელთ ზუბალაშვილის შთამომავალნიც სცხოვრებენ საქართველოში და თავიანთ ვინაობას სომხად აღიარებენ.

II

ძონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი იყო თავის
 დროის კვალად ქართველ წარჩინებულ პირთაგანი. იგი დაი-
 ბადა და აღიზარდა ისეთ დროს, როცა საქართველოში რუ-
 სეთის წესები მტკიცე საძირკველზედ ფუძნდებოდა; მამა და
 დედა განსვენებულისა იყვნენ თავის დროის კვალად ცნო-
 ბილნი პირნი და მასთანვე მალაღის სათნოებით აღზრდილნი.
 ღედა ამათი პნნა ერთგული წევრი იყო ზორის კათოლიკეთ
 ძმობის „საგარდისისა“ და მამაც ასეთსავე ღვთის მოსაგ პი-
 რათ ირიცხებოდა; სულ მათი მოძღვრება იყო და გავლენა,
 რომ ძონსტანტინე იაკობის ძე მომავალში ერთ წარჩინე-
 ბულ და პატიოსან მოქალაქეთ გამოვიდა, ქეშმარიტ ქრის-
 ტიანეთ, რასაც განსვენებულის ცხოვრებაც ამტკიცებს და ის
 აღმატებითი მაგალითებიც, რომ თვით განსვენებულის შვი-
 ლებიც კი მამისაგან არჩეულს პატიოსანს გზას ადგანან და
 დღეს ივინიც უწარჩინებულეს სუფთა ქართველ მამულის-
 შვილებად ირიცხებიან.

ზ. ჭ.

(დასასრული იქნება)

